

Іван Ровенчак, Любов Котик

Країнознавство та краєзнавство



Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка

ІВАН РОВЕНЧАК, ЛЮБОВ КОТИК

КРАЇНОЗНАВСТВО ТА КРАЄЗНАВСТВО

Навчальний посібник



Львів
2026

УДК 911.3:908(075.8)
Р 587

Рецензенти: д-р геогр. наук, професор *М. С. Дністрянський*
(Львівський національний університет імені Івана Франка)
д-р геогр. наук, професор *Ю. О. Кисельов*
(Уманський національний університет садівництва)

*Рекомендовано до друку Вченою радою географічного факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка
(протокол № 10 від 22 грудня 2025 р.)*

Р 587 Ровенчак І., Котик Л.

Країнознавство та краєзнавство: навч. посібник. Львів: ЛНУ
імені Івана Франка, 2026. 170 с.

Навчальний посібник містить програму, рекомендовану літературу, систему оцінювання знань студентів, тематику семінарських і практичних робіт, завдання для самостійного опрацювання, ключові поняття і терміни, питання для самоконтролю знань здобувачів освіти з курсу.

Для студентів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньо-професійної програми «Економічна і соціальна географія», спеціальності 106 Географія, галузі знань 10 Природничі науки.

УДК 911.3:908(075.8)

© Ровенчак І., Котик Л., 2026

© Львівський національний університет
імені Івана Франка, 2026

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
I. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНИЙ РОЗДІЛ	7
1.1. Опис навчальної дисципліни	8
1.2. Структура навчальної дисципліни	9
1.3. Програма навчальної дисципліни	11
<i>Змістовий модуль 1. Теоретико-методичні засади країнознавства. Географічне країнознавство</i>	<i>11</i>
<i>Змістовий модуль 2. Теоретико-методичні засади краєзнавства. Географічне краєзнавство</i>	<i>22</i>
1.4. Методи контролю	31
Рекомендована література.....	32
Головна	32
Допоміжна	32
Інформаційні ресурси	37
II. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ РОЗДІЛ	38
2.1. Семінарські і практичні завдання, запитання для дискусії, завдання для самостійної роботи студентів .	38
<i>Тема 1. Теоретико-методичні засади країнознавства ..</i>	<i>38</i>
<i>Тема 2. Країни на політичній карті світу. Підходи до типології країн світу</i>	<i>46</i>
<i>Тема 3. Географо-країнознавчі особливості макрорегіонів світу</i>	<i>71</i>
<i>Тема 4. Географо-країнознавча характеристика глобальних і регіональних держав світу, мікродержав ...</i>	<i>86</i>
<i>Тема 5. Теоретико-методичні засади краєзнавства</i>	<i>109</i>
<i>Тема 6. Краєзнавчі особливості регіонів України</i>	<i>113</i>

Тема 7. Красознавча характеристика території проживання: історико-картографічний аналіз, сучасний топонімічний ландшафт	121
2.2. Індивідуальне навчально-дослідне завдання	130
Тематика індивідуального навчально-дослідного завдання	130
Структура індивідуального навчально-дослідного завдання	132
Методичні вказівки до виконання, оформлення та захисту	132
Критерії оцінювання ІНДЗ	133
2.3. Завдання для перевірки знань	134
2.4. Термінологічний словник	143

ПЕРЕДМОВА

Навчальна дисципліна «Країнознавство та краєзнавство» викладається для студентів другого курсу денної форми навчання галузі знань 10 Природничі науки, спеціальності 106 Географія, першого (бакалаврського) рівня вищої освіти¹. Вона входить до групи вибіркових навчальних дисциплін циклу професійної та практичної підготовки, які розроблені на кафедрі економічної і соціальної географії імені професора Олега Шаблія ЛНУ імені Івана Франка у рамках освітньо-професійної програми ОР «Бакалавр» «Економічна і соціальна географія».

Актуальність вивчення країнознавства та краєзнавства зумовлена прикладними запитамі на світознавчу інформацію через призму діяльності держав світу і локальну інформацію (про територію проживання, малу Батьківщину) в умовах глобальної непевності і невизначеності ХХІ ст.

Прослуховування курсу забезпечить набуття здобувачами освіти загальних і спеціальних компетентностей:

- здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях;
- навички використання інформаційних і комунікаційних технологій;
- здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел;
- навички міжособистісної комунікації;
- здатність працювати автономно;
- знати і використовувати специфічні для географії, у тім числі економічної і соціальної географії теорії, парадигми, концепції та принципи;
- самостійно досліджувати природні матеріали та статистичні дані розвитку і функціонування суспільства в польових і лабораторних умовах, описувати, аналізувати, документувати і презентувати результати;
- здатність до планування, організації та проведення досліджень і підготовки звітності;
- здатність ідентифікувати та класифікувати відомі

¹ Освітньо-професійна програма «Економічна і соціальна географія» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 106 Географія, галузі знань 10 Природничі науки. URL: https://geography.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2025/12/OPP_106_Ekon_i_sots_heohr_2024.pdf.

і реєструвати нові об'єкти у географічній оболонці, їх властивості та притаманні їм процеси;

➤ здатність аналізувати закономірності формування та геопросторову організацію суспільства і його підсистем;

➤ здатність застосовувати міждисциплінарні підходи до аналізу функціонування підсистем суспільства.

Наскрізним є формування *soft skills* (м'яких навичок) студентів, які мають міжпрофесійний, унікальний характер, корисні для будь-якого виду діяльності, дозволяють швидко адаптуватися до нових умов, практикувати професійну мобільність, розв'язувати нестандартні життєві й професійні завдання, започатковувати власний бізнес, ініціювати створення стартапів тощо:

➤ адаптивність/когнітивна гнучкість;

➤ критичне і креативне мислення;

➤ управління інформацією і медіаграмотність;

➤ уміння формулювати власну думку, приймати рішення та нести відповідальність за них;

➤ лідерські здібності (*leadership*);

➤ емоційний інтелект;

➤ поведінковий патерн;

➤ комунікація і робота в групі/команді (*collaboration*);

➤ тайм-менеджмент (*team management*);

➤ самоорганізація і самомотивація;

➤ презентаційні навички (уміння дискутувати, самопрезентація).

Знання, одержані в процесі вивчення освітнього компоненту «Країнознавство та краєзнавство», розширять географічний кругозір бакалаврів ОПП «Економічна і соціальна географія». Вони зможуть використовувати їх при вивченні інших, пов'язаних із країнознавством та краєзнавством, освітніх компонентів; науковій роботі, зокрема, при підготовці курсових і кваліфікаційних робіт; у майбутній професійній діяльності у сфері економічної і соціальної географії.

I. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНИЙ РОЗДІЛ

1.1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Витяг з робочої програми навчальної дисципліни
«Країнознавство та краєзнавство»

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів: денна форма — 3,0	Галузь знань <i>10 Природничі науки</i> (шифр, назва)	<i>Дисципліна вільного вибору студента циклу професійної та практичної підготовки</i>	
Модулів — 1		Рік підготовки:	
Змістових модулів — 2	Спеціальність (професійне спрямування) <i>106 Географія</i>	2-й	-й
Курсова робота — відсутня		Семестр	
Загальна кількість годин: денна форма — 90		3-й	-й
		Лекції	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних — 3,0 самостійної роботи студента — 2,6	Освітньо-кваліфікаційний рівень: <i>бакалавр</i>	32 год.	- год.
		Практичні, семінарські	
		16 год.	- год.
		Лабораторні	
		-	-
		Самостійна робота	
		42 год.	год.
		<i>ІНДЗ – 15 год.</i>	
Вид контролю: <i>залік</i>			

1.2. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Таблиця

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	Денна форма						Заочна форма					
	Усього	у тому числі					Усього	у тому числі				
		л	п	лаб	інд	ср		л	п	лаб	інд	ср
<i>1</i>	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Змістовий модуль 1. Теоретико-методичні засади країнознавства. Географічне країнознавство												
<i>Тема 1.</i> Теоретичні основи країнознавства	9	4	2			3						
<i>Тема 2.</i> Географічне країнознавство у системі наук. Види географічного країнознавства	5	2				3						
<i>Тема 3.</i> Історія країнознавчих досліджень	7	2	2			3						
<i>Тема 4.</i> Цивілізаційний підхід у країнознавстві	9	4	2			3						
<i>Тема 5.</i> Країнознавча регіоналізація світу	9	4	2			3						
<i>Разом — змістовий модуль 1</i>	39	16	8			15						
Змістовий модуль 2. Теоретико-методичні засади краєзнавства. Географічне краєзнавство												
<i>Тема 6.</i> Теоретико-методичні засади географічного краєзнавства	9	4	2			3						

Закінчення табл.

<i>1</i>	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
<i>Тема 7. Етапи розвитку географічного краєзнавства в Україні</i>	9	4	2			3						
<i>Тема 8. Львовознавство як напрямок географо-краєзнавчих досліджень</i>	18	8	4			6						
<i>Разом — змістовий модуль 2</i>	36	16	8	—	—	12						
Індивідуальне навчально-дослідне завдання												
<i>Разом — індивідуальне навчально-дослідне завдання</i>	15	—	—	—	15	—						
Усього годин	90	32	16	—	15	27						

* л — лекції, п — практичні, лаб — лабораторні, інд — індивідуальне навчально-дослідне завдання, ср — самостійна робота.

1.3. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовий модуль 1

Теоретико-методичні засади країнознавства.

Географічне країнознавство

Тема 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КРАЇНОЗНАВСТВА

Поняття і термін «країна». Компаративний аналіз понять і термінів «країна» та «держава». Поняття й терміни «країна» і «держава» у сусідніх мовах – англійській, німецькій, французькій, польській, латинській та грецькій.

Поняття й термін «terra» (земля, країна).

Поняття й термін *χώρα* – хора (країна). Хороніміка та хоронімія.

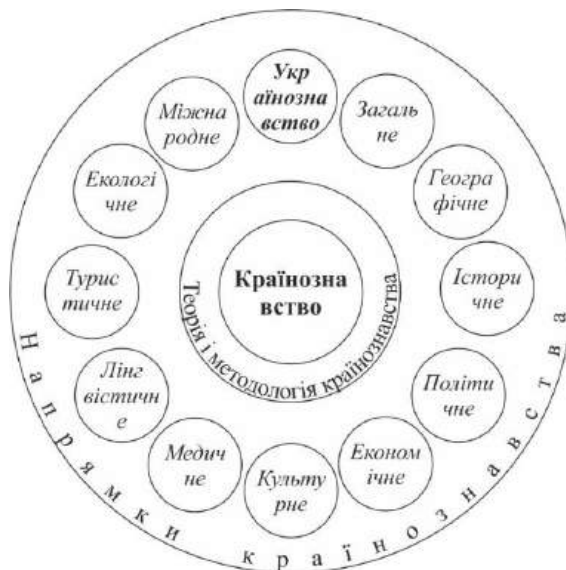
Хороніміка – сукупність назв країн.

Хоронімія – наука про назви країн.

«Країнознавство» та його німецький відповідник «Länderkunde»; англomовний відповідник терміну «країнознавство» – «Regional Geography».

СТРУКТУРА КРАЇНОЗНАВСТВА

(І. Ровенчак, Л. Котик 2026)



Структура країнознавства (І. Ровенчак, Л. Котик, 2026): теорія і методологія країнознавства, напрямки країнознавства – українознавство, загальне країнознавство, географічне країнознавство, історичне країнознавство, політичне країнознавство, економічне країнознавство, культурне країнознавство, медичне країнознавство, лінгвістичне країнознавство, туристичне країнознавство, екологічне країнознавство, міжнародне країнознавство.

Місце країнознавства у системі наук. Взаємозв'язок з гуманітарними, суспільними, природничими, технічними науками. Інформаційний розвиток та інновації у краєзнавчих дослідженнях.

Поняття реальної і віртуальної країни.

Віртуальна країна як умовно сформований простір, що імітує ознаки реальної країни, але існує, головно, в цифровому, символічному або соціальному середовищі (метавесвіт, Інтернет-спільноти, ігрові платформи тощо).

Ознаки віртуальної країни: відсутність реальної суходільної території у традиційному географічному розумінні; наявність спільноти «громадян віртуальної країни» (користувачі онлайн-платформ, учасники онлайн-ігор тощо); символіка (назва, прапор, гімн, емблема); наявність системи «цифрових правил» і системи покарання за їх порушення; управління через онлайн-платформи; функціонування у віртуальному просторі.

Віртуальні країни як наукові й освітні моделі, соціально-мережеві утворення, ігрові формації, політико-символічні формування. Як політико-символічні формування – самопроголошені утворення без міжнародного визнання і підтримки, реальних механізмів функціонування: Князівство Сіландія, розташоване на колишній військово-морській платформі Форт-Роуз біля східних берегів Великої Британії, самопроголошено 02.09.1967 р.; людність – 27 ос.; площа – 0,004 км²; означення державою виступає у ролі туристичної атракції та культурного феномену – з 1969 р. запроваджено паспорти і поштові марки Сіландії, у 1975 р. прийнято конституцію князівства, власні прапор, герб, гімн.

Країна – головна просторова одиниця дослідження в географії і географічному країнознавстві. Територіальні рівні (масштаби) країн. Країна в системі головних просторових одиниць фізичної географії. Країна в системі головних просторових одиниць суспільної географії.

Співвідношення понять «країна» та «регіон». Аналіз ієрархічної системи понять: локальний – регіональний – глобальний.

Система понять «регіональна країна» та «регіональна держава». Система понять «країнознавство» й «землезнавство».

Атрибути («візитівки») країн.

Головні атрибути країн світу – сукупність політико-географічних, соціально-економічних і культурних характеристик, які визначають унікальність та статус країни в системі світового господарства і міжнародних відносин.

Головні атрибути країни: територія, населення, форма державного правління, форма державного устрою, столиця, адміністративно-територіальний поділ, прапор, герб, гімн, система влади та політичний режим, соціально-економічний розвиток, культура, мова.

Вексилологія – наука про прапори; геральдика – наука про герби.

Неголовні атрибути країн: девіз, символи (рослинні, тваринні) тощо.

Таблиця

Головні атрибути країни - Республіка Польща

Атрибут країни	Характеристика
<i>1</i>	<i>2</i>
Офіційна назва	Республіка Польща (Rzeczpospolita Polska)
Географічне положення	Держава Центрально-Східної Європи, розташована на перетині головних транзитних шляхів між Західною та Східною Європою; має вихід до Балтійського моря
Територія	312 696 км ² ; територія переважно рівнинна з окремими височинами та гірськими районами (Карпати, Судети)
Природно-ресурсний потенціал	Кам'яне та буре вугілля, мідні руди, сірка; обмеженість паливно-енергетичних ресурсів стимулює імпорт і диверсифікацію енергетики, розвиток альтернативної (зеленої) енергетики, впровадження енергоощадних технологій
Населення	Близько 38 млн ос.; депопуляція, демографічне старіння населення, трудова міграція
Етнічний склад	Переважно моноетнічна країна (поляки); національні меншини -українці, білоруси, німці, литовці
Рівень урбанізації	Понад 60 %; агломерації – Варшавська, Сілезька, Краківська

1	2
Столиця	м. Варшава (1,8 млн. ос.) – політичний, економічний, культурний, науково-освітній центр країни
Форма державного правління	Парламентська республіка
Державний устрій	Унітарна держава з децентралізованою системою місцевого самоврядування
Адміністративно-територіальний поділ	16 воєводств, які мають значні повноваження у сфері регіонального розвитку
Політичний режим	Демократичний, із розвиненими інститутами представницької влади
Економічна модель	Соціально орієнтована ринкова економіка; важливу роль відіграють сфера послуг (особливо ІТ), модерна промисловість, високотехнологічне аграрне виробництво і сільське господарство. Економіка експортоорієнтована
Місце у світовому господарстві	Активний учасник європейського та світового ринків; спеціалізація: машинобудування, хімічна і харчова промисловість, логістика, ІТ-послуги, виробництво сільськогосподарської продукції (рослинництво, ягідництво, садівництво)
Соціальний розвиток	Високий індекс людського розвитку (0,906 у 2023 р., 35 місце у світі); розвинені системи освіти, охорони здоров'я, соціального захисту
Мова	Польська (державна), належить до західнослов'янської групи індоєвропейської мовної сім'ї
Релігійна структура	Домінування римо-католицизму; у великих містах тенденція до секуляризації
Міжнародні зв'язки	Член Європейського Союзу, НАТО, ООН; регіональна держава Центрально-Східній Європі
Державна символіка	Прапор біло-червоний, герб із білим орлом, національний гімн «Mazurek Dąbrowskiego»

Образ країни, що утворений сукупно головними і неголовними атрибутами країни.

Географічне положення – головна властивість країни у географічному країнознавстві. Географічне положення – просторове розташування території (країни, регіону, населеного пункту)

відносно природних і суспільно-географічних об'єктів, що визначає умови та особливості її розвитку.

Види та типи географічного положення.

Види географічного положення: фізико-географічне положення (визначає природні умови, ресурси та екологічні особливості території країни); економіко-географічне положення (динамічне, змінюється залежно від розвитку господарства та інфраструктури як самої країни так і країн-сусідів першого і вищих порядків, світового господарства); політико-географічне положення (впливає на безпеку, зовнішню політику та міжнародні відносини країни); транспортно-географічне положення (формує транзитний потенціал країни); соціально-географічне положення (впливає на якість життя та соціальний розвиток, міграційні процеси в країні); геокультурне (цивілізаційне) та історико-географічне положення (визначає історичну тяглість процесів на території країни, її цивілізаційну орієнтацію розвитку).

Типи географічного положення: за положенням щодо океанів і морів (приморське, острівне, півострівне, континентальне); за положенням на материк (центральне, периферійне, напівпериферійне); за геополітичним положенням (стратегічне, буферне, контактне, конфліктне; глобальне, регіональне, периферійне).

Сухопутні країни. Система країн «сухопутна – острівна – перехідна». Типи сухопутних країн: з одним, двома, трьома та більше сусідами. Типи острівних країн: острівні, півострівні тощо.

Територія країни. Суцільна територія країни. Анклави країни. Ексклави країни.

Столиці країн. Столичні міста. Функції столичних міст. Типи країн за виконанням столичних функцій. Країни з централізованими столичними функціями. Країни з децентралізованими столичними функціями. Ступінь децентралізації столичних функцій.

Тема 2. ГЕОГРАФІЧНЕ КРАЇНОЗНАВСТВО У СИСТЕМІ НАУК. ВИДИ ГЕОГРАФІЧНОГО КРАЇНОЗНАВСТВА

Об'єкт, предмет, зміст та функції географічного країнознавства.

Географічне країнознавство в системі країнознавства. Місце географічного країнознавства у системі географічних наук. Географічне країнознавство в системі суспільно-географічних наук.

Інтегративний (міждисциплінарний) характер географічного

країнознавства. Компаративний аналіз подібних за генезисом до географічного країнознавства наук – географічної картографії та методики викладання (дидактики) географії.

Одиниця дослідження (країна) – основа виділення географічного країнознавства як окремої наукової дисципліни. Метод дослідження (картографічний) – основа виділення географічної картографії як окремої наукової дисципліни.

Геоімаджіологія у країнознавстві. Геоімаджіологія у країнознавстві – міждисциплінарний напрямок суспільної географії, який вивчає образи країн і територій (геоімаджі), їхнє формування, поширення та вплив на сприйняття простору, політичні рішення й соціально-економічний розвиток.

Чинники формування геоімаджі країн: географічне положення, природні умови; історичний розвиток, колективна пам'ять; культура, мова, релігія; рівень економічного і соціального розвитку; політична система країни, міжнародна діяльність; мас-медіа, кіноіндустрія, туризм, ігрова індустрія, цифрові платформи тощо.

На формування геоімаджі країни впливає самосприйняття країни її мешканцями, міжнародний образ країни, сформовані регіональні і локальні образи окремих її територій.

Головні компоненти географічного країнознавства: природничо-географічне країнознавство, суспільно-географічне країнознавство. Види географічного країнознавства: історико-географічне країнознавство, політико-географічне країнознавство, соціально-географічне країнознавство, економіко-географічне країнознавство, соціально-економіко-географічне країнознавство, культурно-географічне країнознавство, туристично-географічне країнознавство, військово-географічне країнознавство.

Історико-географічне країнознавство. Сутність історико-географічного країнознавства. Об'єкт, предмет та зміст історико-географічного країнознавства. Окремі напрямки історичного країнознавства: єгиптологія, палестинознавство, іранологія, індологія, китаєзнавство, японістика, візантологія, українознавство та україністика, балканістика та ін.

Політико-географічне країнознавство. Сутність політико-географічного країнознавства. Об'єкт, предмет та зміст політико-географічного країнознавства. Найважливіші компоненти політико-географічного країнознавства: політико-географічне державознавство, політико-географічна регіоналістика.

Соціально-економічне географічне країнознавство. Сутність соціально-економічного географічного країнознавства. Об'єкт, предмет та зміст соціально-економічного географічного країнознавства. Головні показники соціально-економічного країнознавства: населення та показники його відтворення і структури, розселення населення, валовий внутрішній продукт, валовий національний дохід, економічна інфраструктура тощо.

Культурно-географічне країнознавство. Сутність культурно-географічного країнознавства. Об'єкт, предмет та зміст культурно-географічного країнознавства. Етнокультурне географічне країнознавство. Сакральне-географічне країнознавство. Цивілізаційне країнознавство.

Туристично-географічне країнознавство. Сутність туристично-географічного країнознавства. Об'єкт, предмет та зміст туристично-географічного країнознавства.

Військово-географічне країнознавство. Сутність військово-географічного країнознавства. Об'єкт, предмет та зміст військово-географічного країнознавства. Найважливіші компоненти військово-географічного країнознавства: військово-сухопутне країнознавство, військово-морське країнознавство.

Тема 3. ІСТОРІЯ КРАЇНОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

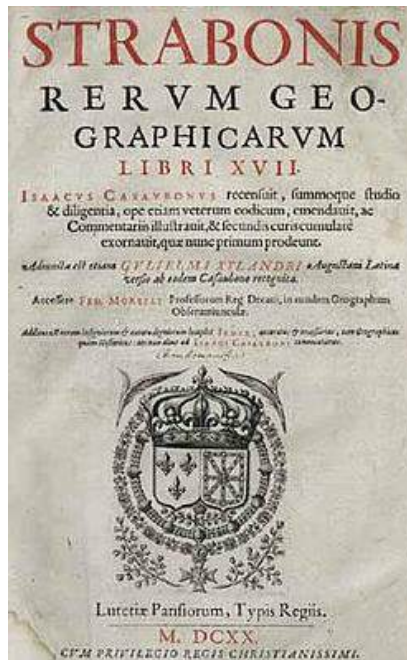
Зародження географічного країнознавства. Тенденції розвитку географічного мислення – художньо-країнознавча та статистико-картографічна. Першооснови художньо-країнознавчої тенденції у розвитку географічного країнознавства – Гекатей Мілетський («Землеопис»).

Періодизація географічно-країнознавчих досліджень; стародавній (античний), середньовічний, новий, новітній періоди.

Античний період. Визначні представники періоду: Піфей (Пітеас), Геродот, Страбон («батько» географічного країнознавства), Птолемей. Страбон «Географія в сімнадцяти книгах», Пітеас «Про океан».

Середньовічний період. Аль Хорезмі, Ібн Гордадбег, В. де Рубрук, Дж. Плато Карпіні, Марко Поло, С. Мюнстер («Німецький Страбон»), Л. Гвіччардіні, Б. Вареніус, А.-Ф. Бюшинг («Великий послідовник Мюнстера»). Розвиток описового країнознавства.

Вплив великих географічних відкриттів на розвиток географічного країнознавства.



Титульний аркуш «Географії»
(латинський переклад Ксіландера, Казобон, 1620)

Новий період. О. Гумбольдт, К. Ріттер, Е. Реклю (басейновий підхід у країнознавстві, «Нова загальна географія. Земля і люди»), Ф. Ріхтгофен (країнознавча ієрархічна диференціація Землі).

Новітній період. А. Геттнер («Порівняльне країнознавство»; «Країнознавство Європи»), Е. Мартонн («Центральна Європа»), Р. Бланшар.

Формування національних наукових шкіл географічного країнознавства.

Сучасне німецьке географічне країнознавство (Deutsche Akademie für Landeskunde – Гайдельберг, Institut für Länderkunde – Ляйпціг).

Українське географічне країнознавство. Специфіка українського географічного країнознавства. Географічно-країнознавчі відомості у «Літописі руському», В. Григорович-Барський, М. Миклухо-Маклай, С. Рудницький («Ukraine. Land und Volk»), Танфільєв, В. Кубійович («Географія українських і сумежних земель»).

Сучасні українські географи-країнознавці.



Титульний аркуш С. Рудницький «Ukraina.Land und Volk / Україна. Краї і нарід», 1916
(Джерело: Diasporiana.URL: <http://diasporiana.org.ua>)



Титульний аркуш В. Кубійович «Атлас України й сумежних країв», 1937
(Джерело: Diasporiana.URL: <http://diasporiana.org.ua>)

Тема 4. ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ ПІДХІД У КРАЇНОЗНАВСТВІ

Поняття про цивілізації. Культура і цивілізація. Географічно-країнознавча сутність цивілізацій. Культурологічний підхід до цивілізацій та його географічно-країнознавчий зміст. Географічно-країнознавчі аспекти цивілізаційних досліджень О. Шпенглера, А.Д. Тойнбі, С. Гантінгтона, М. Данилевського.

Географічно-країнознавчий зміст цивілізаційного підходу О. Шпенглера. Цивілізації, виділені за підходом вченого: 1. Єгипетська; 2. Вавилонська; 3. Аполлонська (греко-римська); 4. «Магічна» (юдейсько-візантійсько-арабська); 5. «Фаустівська» (західноєвропейська); 6. Індійська; 7. Китайська; 8. Майя.

Границі та кольори цивілізацій за О. Шпенглером. Границі цивілізацій – їхні унікальні, замкнені цикли життя (народження, зростання, розквіт, занепад), а їхні кольори – метафоричні ознаки, що символізують душу кожної культури та її фінальну стадію – цивілізацію, яка означає кінець творчості та початок застиглої форми, як-от антична греко-римська (Аполлонська), юдейсько-візантійсько-арабська («Магічна») або західноєвропейська («Фаустівська») цивілізації, кожна з яких має свій неповторний колір і внутрішню логіку розвитку.

Географічно-країнознавчий зміст цивілізаційного підходу А.Д. Тойнбі. Цивілізації, виділені вченим: 1. Єгипетська; 2. Андська; 3. Давньокитайська; 4. Мінойська; 5. Шумерська; 6. Майянська; 7. Юкатанська; 8. Мексиканська 9. Хетська; 10. Сирійська; 11. Вавилонська; 12. Іранська ісламська; 13. Арабська; 14. Далеко-східна (китайська); 15. Далекосхідна (корейсько-японська); 16. Індуїстська; 17. Індуська; 18. Еллінська; 19. Православно-візантійська; 20. Православно-руська; 21. Західна. Постмінойська суперцивілізація.

Географічно-країнознавчий зміст цивілізаційного підходу С. Гантінгтона. Цивілізації, виділені вченим: 1. Західна; 2. Православна; 3. Латиноамериканська; 4. Африканська; 5. Ісламська; 6. Індуїстська; 7. Китайська; 8. Японська. Країни – центри цивілізацій. Цивілізаційні круги.

Географічно-країнознавчий зміст цивілізаційного підходу М. Данилевського. Культурно-історичні типи (цивілізації), виділені вченим: 1. Єгипетський; 2. Китайський; 3. Давньосемітичний; 4. Індійський; 5. Іранський; 6. Єврейський; 7. Грецький; 8. Римський; 9. Новосемітичний; 10. Германо-романський; 11. Мексиканський;

12. Перуанський.

Географічно-країнознавчий зміст цивілізаційного підходу українського культуролога Ю. Павленка. Цивілізаційні світи та цивілізації вченого. Макрохристиянський цивілізаційний світ, цивілізації; 1. Західна; 2. Православно-євразійська; 3. Латино-американська. Далекосхідний цивілізаційний світ, цивілізації: 1. Китайська; 2. Японська. Окремі цивілізації: 1. Мусульманська; 2. Індійська; 3. Тропічна Африка.

Категорії: «цивілізація», «суперцивілізація», «цивілізаційний світ», «культурно-історичний тип» та їхній географічно-країнознавчий зміст.

Тема 5. КРАЇНОЗНАВЧА РЕГІОНАЛІЗАЦІЯ СВІТУ

Поняття «регіон» у географічному країнознавстві. Регіоналізація як метод наукових досліджень. Критерії регіоналізації.

Поняття «географічно-країнознавча регіоналізація (районування) світу». Особливості географічно-країнознавчої регіоналізації світу. Рівні регіоналізації. Територіальні відмінності – основа виділення географічно-країнознавчих регіонів світу.

Поняття «регіональних країн» у природно-ресурсному, демографічному, економічному, соціальному та політичному вимірах.

Значення географічних теорій і концепцій для регіоналізації (районування) країн світу.

Теорії: географічного детермінізму та її сучасні напрямки; регіоналізму (регіонального розвитку); економічного районування; проблемного країнознавства.

Комплексний підхід у географічному країнознавстві.

Співвідношення між географічно-країнознавчим та історико-географічним, природно-географічним, економіко-географічним, культурно-географічним та соціально-економічним підходом до регіоналізації країн світу.

Підходи до географічно-країнознавчого районування українських та закордонних вчених-географів. Світи та регіони країн світу, виділені у праці Г. де Блія, П. Муллера, О. Шаблія «Світи, регіони, концепти» (2004).

Регіоналізація країн світу за підходом ООН.

Підхід французького географа-країнознавця Р. Бланшара до регіоналізації країн Європи.

Географічно-країнознавча регіоналізація країн Європи
І. Ровенчака.

Підходи вітчизняних вчених до регіонального поділу країн світу: В. Безуглого, М. Книш, С. Кузика, П. Масляка, В. Юрківського, Б. Яценка та інших.

Місце України у різних схемах та підходах географічно-країнознавчої регіоналізації світу.

Змістовий модуль 2

Теоретико-методичні засади краєзнавства.

Географічне краєзнавство

Тема 6. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ГЕОГРАФІЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА

Поняття і термін «край». Край як відносно цілісна територія, що характеризується певними природними, історичними, демографічними, економічними, соціально-культурними особливостями.

Масштабні рівні краю: регіон (історико-географічний, культурний та ін.), адміністративна область, адміністративний район, населений пункт (місто, селище, село, хутір), частина поселення (мікрорайон), культурний ландшафт тощо.

Краєзнавство як 1) міждисциплінарна галузь наукових знань, яка вивчає природу, населення, історію, господарську діяльність, культуру, особливості просторового розвитку окремих локальних територій з метою їх усестороннього дослідження та збереження матеріальної і нематеріальної культурної спадщини; 2) вид громадської, освітньої діяльності.

Краєзнавство є область наукового знання, яка виокремлюється із загального знання про географічний об'єкт; має освітньо-виховну суспільну функцію; як сукупність вже готових перевірених та достовірних істин (положень, висновків, тверджень тощо), використовується як метод дослідження географічних об'єктів (О. Шаблій «Львовознавство: підходи, аспекти, проблеми», 2013).

Краєзнавство з позиції суб'єктно-об'єктного характеру: з одного боку людина, особистість (у широкому розумінні – як суб'єкт процесу пізнання), а з іншого – двоєдиний об'єкт пізнання – земля і люди, що органічно пов'язані між собою і кожне з них – із суб'єктом пізнання (О. Шаблій, 2013).

Краєзнавство як суб'єктно-об'єктний феномен: людське сприйняття світу опосередковано його колишнім «локальним

життям», «малим світом», що формує великий світ – від окремого поселення – села, міста до цілої Нації. «Локальне – це історія людського простору, що живе не відокремлено, а в коловороті інтересів і почуттів» (De Rosa G. «Cho cosa pua dirci oggi la parola di Luigi Sturco?», 2007).

Характерна ознака краєзнавства як наукового напрямку – дослідження локального простору.

Об'єкт, предмет, завдання, функції краєзнавства як науки. Структура краєзнавства як міждисциплінарного наукового напрямку.

Компаративний аналіз термінів «країна» та «край». Співвідношення понять країнознавство та краєзнавство. Єдність та відмінність термінів «країнознавство» та «краєзнавство». Територіальні масштаби понять «країна» і «край».

Методи краєзнавчих досліджень: спостереження, опис, порівняння, класифікації, історичний, історико-картографічний, бібліографічний, експедиційний, опитування, інтерв'ю та ін.

Конкретні об'єкти краєзнавчих досліджень. Міські поселення як конкретні об'єкти краєзнавчих досліджень.

Місто Львів як оригінальний і унікальний урбаністичний витвір людської діяльності – матеріальної і духовної, органічно вписаний у природне і вже змінене довкілля (О. Шаблій, 2013).

Об'єкт, предмет, завдання, функції географічного краєзнавства. Місце географічного краєзнавства у системі географічних наук.

Географічне краєзнавство як комплексне просторове вивчення рідного краю, малої Батьківщини.

Роль бібліографічних, статистичних та історико-картографічних матеріалів у географо-краєзнавчих дослідженнях.

Архівні джерела і географо-краєзнавчі дослідження. Роль місцевих краєзнавчих музеїв, приватних краєзнавчих колекцій у збереженні і примноженні краєзнавчої інформації.

Оцифрування краєзнавчих збірок та збереження матеріальної і нематеріальної культури краю. Краєзнавчі музеї України на світовій віртуальній карті музеїв: відкритість і доступність до матеріалів, як запорука збереження і популяризації розмаїття локальної української ідентичності.

Тема 7. ЕТАПИ РОЗВИТКУ ГЕОГРАФІЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА В УКРАЇНІ

Географічне краєзнавство як важлива складова національної географічної науки, що поєднує дослідження природи, населення, господарства, культури, історії локальних територій та регіонів.

Географічне краєзнавство як форма збереження локальної й регіонально ідентичності, самобутності, засіб просторового пізнання, основа для формування територіальної самосвідомості та самовизначення.

Етапи розвитку географічного краєзнавства в Україні: донауковий, етап формування наукових засад краєзнавства, етап інституціоналізації географічного краєзнавства, советський етап, сучасний етап.

Донауковий (описово-емпіричний етап): від давніх часів і перших відомостей про територію України до кінця XVIII ст.; характеризується накопиченням фрагментованих знань про локальні території України та окремі її регіони; інформація не систематизована, переважно у формі літописів, окремих картографічних матеріалів, записів мандрівників, фрагментів опису природи та соціально-економічного укладу життя населення території в художніх творах того часу, місцевому фольклорі. Знакові праці етапу: «Повість минулих літ» (XII ст.), Гійом де Боплан «Опис України» (1651), ранні картографічні твори.



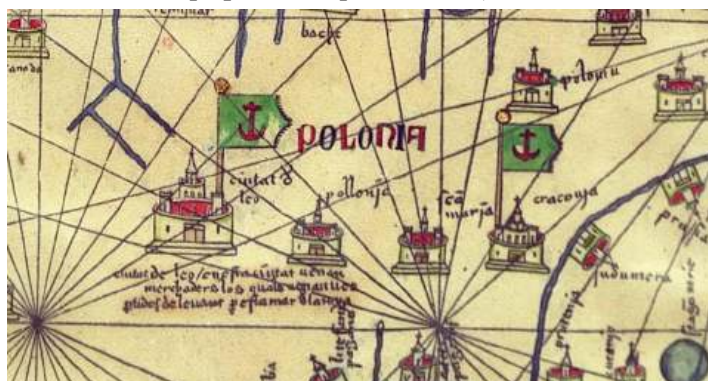
Сторінка Повісті минулих літ з Радзивілівського літопису XV ст.
(Джерело: https://uk.wikipedia.org/wiki/Повість_временних_літ)

Карти-портолани, або компасні карти, як морські високоточні середньовічні навігаційні карти, що використовувалися у практиці мореплавства. Характеризуються детальною промальовкою ліній узбережжя. Зображення на портоланах поселень, рік, форм рельєфу території сучасної України. Їхня цінність для краєзнавчих розвідок.

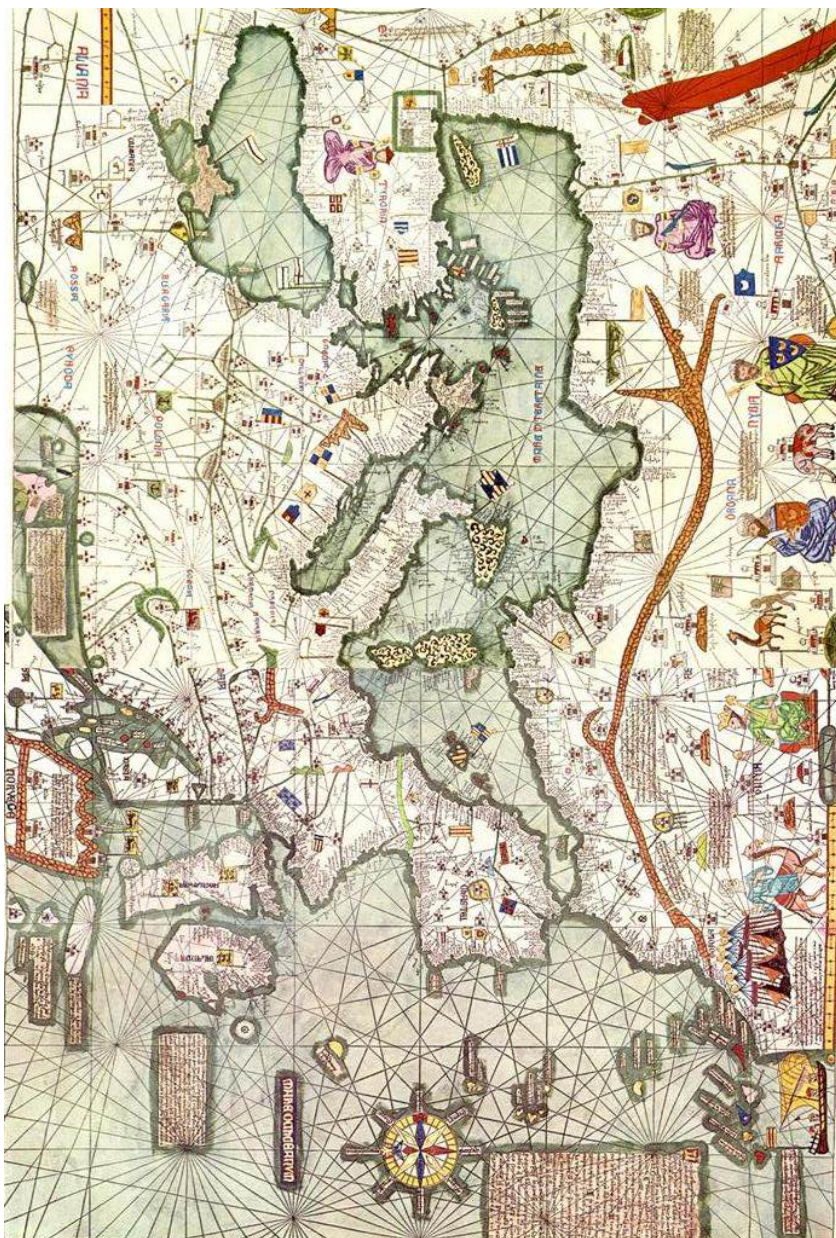


Портолан Чорного моря, складений Дієго Хомем, 1559 р.
(Джерело: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Портолан>)

Перша згадка про м. Львів на картах-портоланах 1335 р., через показ Львова як важливого торговельного пункту на карті Середземного та Чорного морів авторства Ангеліно Дульсєрта (Angelino Dulcert), а також на його карті 1339 р. (І. Ровенчак «Львів на найдавніших географічних картах», 2013).



Львів на Каталанському атласі, 1375 р.
(Джерело: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Портолан>)



Каталанський атлас. Сучасна копія з зображенням Європи і Північної Африки (зображення перевернуто згідно сучасної традиції)
(Джерело: https://uk.wikipedia.org/wiki/Каталанський_атлас)

Каталанський атлас - середньовічна універсальна карта світу (лат. *mapa mundi*) XIV ст. Це карта-портолан, що сформований з шести подвійних склеєних між собою аркушах пергаменту. Виготовлений представниками майорканської картографічної школи. З 1380 р. зберігається у м. Париж (Франція).

Етап формування наукових засад краєзнавства: кінець XVIII ст. – друга половина XIX ст.; багатий на статистичні, етнографічні, історичні, природописні відомості; інформація краєзнавчого характеру набирає типових структурованих рис: розміщення території дослідження – сусіди – природа – історія – населення - господарство – транспортна доступність – етнографія тощо. У цей етап зростає інтерес до дослідження природних умов та господарства, етнографії, демографії окремих поселень, територій. З'являються перші комплексні краєзнавчі описи: М. Максимович «Українські народні пісні» (1834), П. Чубинський «Праці етнографічно-статистичної експедиції ...» (7 томів, 1872-1878) та ін.

Етап інституціоналізації географічного краєзнавства: кінець XIX ст. – 20-ті роки XX ст.; географічне краєзнавство формується як окремий науковий напрямок. Формуються географо-краєзнавчі школи навколо провідних вчених-дослідників: С. Рудницький, В. Кубійович, П. Тутковський та ін. Відбувається активізація регіональних досліджень, поглиблюється комплексний підхід до дослідження території; створюються краєзнавчі товариства, краєзнавчі музеї, починають формуватися приватні краєзнавчі колекції.

Советський період: 1930-1980-ті роки XX ст.; розвиток географічного краєзнавства відбувається у рамках жорсткого антиукраїнського ідеологічного советського контролю; переважають економіко-географічні дослідження спрямовані на «обґрунтування» і показ «позитиву впливу» советської влади, відбувається спотворення реальної місцевої статистики, проходить антиукраїнська советська ідеологічна міфологізація української автентичної культури, особливо фольклору, мови спілкування. Значна частина автентичного краєзнавчого матеріалу (матеріальна спадщина) втрачається через знищення советською системою архівів, церковних записів, приватних і музейних колекцій, чи їхнього насильницького вивезення за межі України. Нав'язується меншовартість локальної культури, української мови тощо.

На рівні географічного краєзнавства науково вивчається природно-ресурсний потенціал території, економічний розвиток

советського господарства території.

Сучасний етап: з 1991 р. і до сьогодні; відродження зацікавлення до краєзнавчих досліджень, переосмислення напрацювань ранніх періодів, переосмислення національної географічної традиції краєзнавчих розвідок; розвиток культурного, історичного, політичного краєзнавства; активне застосування ГІС-технологій, сучасних картографічних методів у краєзнавчих дослідженнях; зростання суспільного запиту на локальні краєзнавчі дослідження.

Праця О. Шаблія «Село на Золотому Поділлі» (2011) як приклад модерних географо-краєзнавчих досліджень.

Тема 8. ЛЬВОВОЗНАВСТВО ЯК НАПРЯМОК ГЕОГРАФО-КРАЄЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Місто Львів як оригінальний і унікальний урбаністичний витвір людської діяльності – матеріальної і духовної, органічно вписаний у природне і вже змінене довкілля (О. Шаблій «Львовознавство: підходи, аспекти, проблеми», 2013).

Львовознавство як область знань, що належить до географічної науки – як загальної географії (своєю теорією, методологією і методикою), так і описової, дескриптивної – регіональної і локальної.

Феномен Львова як складного і багатофункціонального міста, метрополісу, силове поле якого простягається далеко за межі Галичини.

Історико-культурна (Львів давньоруський, Львів чужоземний (польський, австрійський, російський), Львів український) й природо-географічна (на європейському, регіональному, локальному рівнях) потрійність Львова.

Поняття львовознавства як дескриптивного краєзнавства.

Інформаційна база львовознавства як сукупність різних текстів, що є джерелом знань про Львів і його географічні поля, функції, структури, особливості і навіть закономірності розвитку та функціонування (О. Шаблій, 2013).

Наукові розвідки: О. Степанів «Сучасний Львів» (1943); «Історія Львова» за ред. Я. Іваєвича (три томи, 2006-2007); «Львів. Комплексний атлас» за ред. О. Шаблія (2012); «Енциклопедія Львова» за ред. А. Козицького (2007-2012); праці про окремі дільниці м. Львова авторства І. Мельника та ін.



Олена Степанів «Сучасний Львів», 1943 р.
(Джерело: Diasporiana.URL: <http://diasporiana.org.ua>)



«Львів. Комплексний атлас» за ред. О. Шаблія, 2012 р.

Загальнонаукові підходи у львовознавстві: сумативний, міждисциплінарний, інтегративний (О. Шаблій, 2013).

Аспекти львовознавства: побутове львовознавство (щоденне особисте, групове), власне наукове, прикладне (конструктивне), освітнє.

Проблеми львовознавства.

Особливості просторового розміщення Львова. Львів на стародавніх та сучасних картах.

Природні умови Львова та Підльвів'я. Тектоніка, геологічна будова і рельєф території міста. Клімат Львова. Мікrokлімат районів міста. Гідрографія Львова. Ґрунтовий покрив, рослинний і тваринний світ.

Населення Львова: динаміка населення, зміни структури мешканців, сучасні демогеографічні процеси та розселення населення.

Соціально-економічна структура Львова. Головні сфери господарства міста, локалізація ключових суб'єктів господарювання.

Освітні, культурні, історичні, наукові осередки міста.

Топоніміка Львова. Вивчення Львова за історичними картами. Брендинг Львова.

Відомі мешканці міста. Їхній вплив на популяризацію потенціалу міста.

Сучасний Львів як краєзнавчий та урбаністичний феномен. Сприйняття Львова мешканцями, туристами, бізнес-елітою.

1.4. МЕТОДИ КОНТРОЛЮ

1. Поточна перевірка виконання практичних робіт студентів (максимальна оцінка – 10 балів).
2. Доповідь на семінарському занятті, участь у дискусії (максимальна оцінка – 10 балів).
3. Виконання індивідуального навчально-дослідного завдання студентів за узгодженою темою (максимальна оцінка – 20 балів).
4. Підсумкове письмове опитування студентів. 10 тестових запитань з однією правильною відповіддю (максимальна оцінка – 10 балів).

Розподіл балів, що присвоюються студентам

Форма навчання	Поточне тестування та самостійна робота			ІНДЗ	Сума
	Змістовий модуль 1	Змістовий модуль 2	Підсумкове письмове опитування (тестування)		
	T1-T4	T5-T7			
Денна	4x10	3x10	10	20	100

Шкала оцінювання: вузу, національна та ECTS за результатами прослуховування навчального курсу

Оцінка ECTS	Оцінка в балах	За національною шкалою
		Залік
A	90-100	Зараховано
B	81-89	
C	71-80	
D	61-70	
E	51-60	
	0-50	Не зараховано

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Головна

1. Блій де. Г., Муллер П. Географія : світи, регіони, концепти / Розділ Україна О. Шаблій. Київ: Либідь, 2004. 740 с.
2. Дністрянський М.С. Етногеографія України: навч. посібник. Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008. 232 с.
3. Єремєєва І.А. Теоретичне країнознавство: підручник. Дніпро: ДДУВС, 2022. 148 с.
4. Костриця М.Ю. Українське географічне краєзнавство: теорія, історія, постаті, практика. Житомир: Косенко, 2006. 444 с.
5. Країнознавство: підручник / за ред. Дорошка М.С. Київ: Знання, 2012. 439 с.
6. Крачило М.П. Краєзнавство і туризм: навч. посібник. Київ: Вища шк., 1994. 191 с.
7. Круль В. Краєзнавство: навч.-метод. посібник. Чернівці: Рута, 2007. 104 с. URL: <https://terra.chnu.edu.ua/krayeznavstvo-navchalno-metodychnyj-posibnyk>.
8. Кузьма-Качур М.І., Горват М.В. Основи краєзнавства. Київ: Вид-во Ліра-К, 2017. 256 с.
9. Лигозуб В.А. Країнознавство: підручник. Харків: Право, 2019. 384 с.
10. Масляк П.О. Країнознавство: підручник. Київ: Знання, 2008. 292 с.
11. Основи краєзнавства: підручник для студентів вищих навчальних закладів / за заг. ред. О.П. Реєнта. Харків, 2015. 328 с.
12. Ровенчак І.І. Географія культури: проблеми теорії, методології та методики дослідження: монографія. Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008.
13. Тронько П.Т. Краєзнавство України. Київ: Ін-тут історії України НАНУ, 2003. 126 с.
14. Шаблій О.І. Суспільна географія. Кн.2.: Проблеми українознавства, регіоналістики і краєзнавства. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2015. 705 с.
15. Яценко Б.П., Бабарицька І.К. Країнознавство. Основи теорії: навч. посібник. Київ: Либідь, 2009. 312 с.

Допоміжна

1. Антонюк Н.В., Мальська М.П., Занько Ю.С., Ганич Н.М. Теоретичні основи країнознавства: підручник. Київ: Знання, 2011.

326 с. URL: <https://textbook.com.ua/turizm/1473453523>.

2. Атлас вчителя. Київ: Картографія, 2010. 328 с.

3. Атлас історії української державності / співгол. ред. кол. І. Ровенчак. Львів: Карти і Атласи, 2013.

4. Атлас українських історичних міст. Львів / наук. ред. М. Капраль. Львів: ДНВП «Картографія», 2014. Т. 1. 95 с.

5. Безуглий В.В., Козинець С.В. Регіональна економічна і соціальна географія світу: навч. посібник. 2-ге вид., доп. Київ: Академія, 2007. 688 с.

6. Берест Р., Безручко Л. Туристичне краєзнавство: текст лекцій для студентів ВНЗ туристичного профілю. Львів: «Галицька видавнича спілка», 2015. 312 с.

7. Бжезінський З. Вибір: світове панування чи світове лідерство. Пер. з англ. Київ: Києво-Могилянська академія, 2006. 203 с.

8. Білецький М., Котик Л. Естонія: суспільно-географічні аспекти розвитку // Географія, економіка і туризм: національний та міжнародний досвід: Матеріали X міжн. наук. конф. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2016. С. 50-56.

9. Білецький М., Котик Л. Латвія: суспільно-географічні аспекти розвитку туристично-рекреаційної сфери // Географія, економіка і туризм: національний і міжнародний досвід. Матеріали XI наук. конф. з міжн. участю Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2017. С. 22-26.

10. Білецький М., Котик Л. Суспільно-географічна характеристика Естонії: виклики розвитку держави у XXI ст. // Актуальні проблеми країнознавчої науки: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. Луцьк: Вежа-Друк, 2016. С. 240-247.

11. Білецький М., Котик Л. Територіальні відмінності розвитку екскурсійного туризму в Україні / Сучасні вектори розвитку туризму: тенденції та перспективи країн Європейського регіону: міжнародна монографія (колектив авторів за заг. ред. Л. Заставецької). Тернопіль: Вид. центр ТНПУ, 2020. С. 38-74.

12. Білецький М.І., Ванда І.В., Котик Л.І. Соціальна географія: навч. посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2019. 328 с.

13. Влах М., Котик Л. Теорія і методологія географічної науки: навч. посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2019. 344 с.

14. Гаврилишин Б. До ефективних суспільств: Дороговкази в майбутнє: доповідь Римському клубові. Упорядн. В. Рубцов. 3-ге вид., доп. Київ: ПУЛЬСАРИ, 2009. 248 с.

15. Гантінгтон С. Протистояння цивілізацій та зміна світового

порядку. Пер. з англ. Львів: Кальварія, 2006. 473 с.

16.Гудзеляк І.І. Географія населення: навч. посібник. 2-ге вид., переробл., доп. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2019. 256 с.

17.Гудзеляк І.І. Політична карта світу: актуальний аналіз головних елементів // Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія: географія. 2022. №1 (Вип. 52). С. 112-120. DOI: <https://doi.org/10.25128/2519-4577.22.1.14>.

18.Дахно І.І., Тимофієв С.М. Країни світу: енциклопедичний довідник. Київ: Мапа, 2007. 608 с.

19.Демідієнко О.Я., Іонова О.М., Кузнєцова В.І. Основи краєзнавства: навч. посібник. Харків: Світ дитинства, 1999. 96 с.

20.Дністрянський М.С. Загострення геополітичних взаємин у період постмодерну та становище України: монографія. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2021. 154 с.

21.Дністрянська Н.І., Дністрянський М.С. Дуже малі міські поселення Львівської області: суспільно-географічний потенціал та перспективи розвитку. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2013. 198 с.

22.Дубович І. Країнознавчий словник-довідник. Київ: Знання, 2008. 839 с.

23.Заячук М.Д., Чубрей О.С. Економічна та соціальна географія світу: навч. посібник. Чернівці: ЧНУ ім. Ю. Федьковича, 2009. 200 с.

24.Івах Я.Є. Краєзнавча характеристика Західного регіону України // Сучасний стан та перспективи розвитку туризму в регіонах України: Матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. Львів: ЛДУФУ, 2017. С. 44-49.

25.Кисельов Ю.О. Мезоєвразія як геософічний концепт // Десяті Сумські наукові географічні читання: зб. матеріалів конф. Суми, 2025. С. 87-90.

26.Книш М. М., Котик Л.І. Становлення глобалістики як науки // Львівська суспільно-географічна школа: історія, теорія, українознавчі студії: матеріали Всеукр. наук. конф. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2015. С. 343-356.

27.Книш М.М. Економічна і соціальна географія країн, що розвиваються: навч. посібник. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2006. 264 с.

28.Книш М.М. Суспільна географія країн, що розвиваються: проблеми теорії, методології та методики: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2019. 276 с.

29.Книш М.М., Котик Л.І. Політико-географічна глобалістика: навч. посібник. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2014. 484 с.

30.Книш М.М., Мамчур О.І. Регіональна економічна і

соціальна географія світу (Латинська Америка та Карибські країни, Африка, Азія, Океанія): навч. посібник. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2013. 368 с.

31. Конспект лекцій з дисципліни «Країнознавство» для здобувачів освіти I курсу спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» денної форми навчання / Укл.: Чістякова І.М., Шевченко Б.Г. Одеса: ДУ «Одеська політехніка», 2021. 262 с.

32. Костриця М. Національне географічне краєзнавство: наукові засади, методи, проблеми. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/2885/1/Mykola%20Kostrysiia.pdf>.

33. Країнознавча характеристика Чеської Республіки: кол. монографія / В.Й. Лажнік, І.П. Мандрик, В.О. Патійчук та ін.; за наук. ред. В.Й. Лажніка. Луцьк: Вежа-Друк, 2015. 670 с.

34. Кузик С. Княгиничі: краєзнавчі студії. Львів: ВЦ ЛНУ ім. І. Франка; Опілля, 2002. 448 с.

35. Кузик С., Котик Л., Ванда І. Регіональна економічна і соціальна географія світу (розвинені країни): навч. посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2019. 148 с.

36. Культура і побут населення України: навч. посібник / за ред. С. Головка. Київ: Либідь, 1993. 288 с.

37. Лабінська Г.М. Топоніміка: навч. посібник. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2016. 274 с.

38. Львів. Комплексний атлас / відп. ред. О.І. Шаблій. Київ: ДНВП «Картографія», 2012. 192 с.

39. Любіцева О. Країнознавство: напрямки трансформації // Вісник КНУ ім. Тараса Шевченка. Географія. 2011. Вип. 59. С. 15-17.

40. Мариняк Я. О. Географічне краєзнавство та методика його викладання: навч.-метод. посібник. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2003. 63 с.

41. Національний атлас України. Київ: ДНВП «Картографія», 2008. 440 с.

42. Олішевська Ю.А. Шкільне географічне краєзнавство: навч. посібник. Київ: «ФОР Кравченко», 2020. 175 с.

43. Ровенчак І. Лемківщина. М. 1 : 275 000. Львів, 2002.

44. Ровенчак І., Котик Л. Геокультура і геоосвіта України: навч. посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 164 с.

45. Ровенчак І., Мамчур О. Географічне країнознавство. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2021. 112 с.

- 46.Ровенчак І.І. Львів на найдавніших географічних картах // Вісник геодезії та картографії. Київ, 2013. № 2. С. 45-49.
- 47.Ровенчак І.І. Типологія країн світу: Текст лекцій. Львів: Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 1997. 24 с.
- 48.Ровенчак І.І., Греськів М.С., Перхач О.Р. Суспільно-географічні аспекти еміграції з України до Німеччини // Укр. геогр. журн. 2025. № 1. С. 47-52. <https://doi.org/10.15407/ugz2025.01.047>.
- 49.Ровенчак І.І., Котик Л.І. Міжнародні політичні, військові та економічні організації: навч.-метод. посібник. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2012. 142 с.
- 50.Стецюк О.В., Склярська О.І. Етнографічні музеї як популярні туристично-краєзнавчі дестинації в Україні // Вісник науки та освіти. 2024. Вип. 2 (20). С. 1729-1744.
- 51.Топчієв О.Г. Основи суспільної географії: навч. посібник. Одеса: Астропринт, 2009. 544 с.
- 52.Турчин Я.Б., Дорош Л.О., Горбач О.Н. Країнознавство. Львів: ВЛП, 2012. 276 с.
- 53.Україна. Донбас. М 1 : 1 500 000 / наук. ред. І.Ровенчак. Львів: Карті і Атласи, 2015.
- 54.Українська Кубань. М. 1 : 1 500 000 / наук. ред. І.Ровенчак. Львів: Карті і Атласи, 2019.
- 55.Український Крим. М 1 : 1 250 000 / наук. ред. І.Ровенчак. Львів: Карті і Атласи, 2017.
- 56.Харарі Н.Ю. Людина розумна. Історія людства від минулого до майбутнього. Харків: Клуб Сімейного Дозвілля, 2016. 544 с.
- 57.Цепенда М.М. Суверенні держави світу: суспільно-географічний довідник. Чернівці: ЧНУ ім. Ю.Федьковича, 2018. 226 с.
- 58.Чернов Б.О. Географічне краєзнавство: теоретико-методологічна сутність // УГЖ. 2018. Вип. 1 (101). С. 63-68.
- 59.Шаблій О.І. Основи загальної суспільної географії: підручник. Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. 444 с.
- 60.Шаблій О.І. Суспільна географія. Теорія, історія, країнознавчі студії. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2001. 644 с.
- 61.Яровий В. Новітня історія Центральноєвропейських та Балканських країн. ХХ століття: підручник. Київ: Генеза, 2005. 816 с.
- 62.Castree N., Kitchin R., Rogers A. A Dictionary of Human Geography. Oxford: Oxford University Press, 2013. 592 p.
- 63.Encyclopedia of the Stateless Nations / J. Minahan. N.Y.: Greenwood Publishing Group, 2002. 2241 p.

64. Fellmann J., Getis A., Getis J. Human Geography: Landscapes of human activities. 10th ed. Boston: McGraw Hill, 2009. 546 p.

65. International Encyclopedia of Human Geography in 12 volumes. Amsterdam: Elsevier, 2009.

66. The Atlas of the Real World: Mapping the Way We Live / D. Dorling, M. Newman, A. Barford. London: Thames & Hudson, 2010.

67. The Social Atlas of Europe / D. Ballas, D. Dorling, B. Hennig. Bristol; Chicago: Policy Press, 2014. 206 p.

Інформаційні ресурси

1. Краєзнавство: науковий журнал. URL: <http://kraieznavstvo.history.org.ua>.

2. Культура України. Електронна бібліотека. URL: <https://elib.nlu.org.ua>.

3. Світовий банк. URL: www.worldbank.org.

4. Brookings Institution. URL: <http://www.brookings.edu>.

5. Diasporiana. Електронна бібліотека. URL: <http://diasporiana.org.ua>.

6. Eurostat. URL: <http://ec.europa.eu/eurostat>.

7. Freedom House. URL: <http://www.freedomhouse.org>.

8. Heidelberg Institute for International Conflict Research. URL: <http://www.hiik.de/en>.

9. Human Development Reports. URL: <https://hdr.undp.org>.

10. Institute for Economics and Peace. URL: <http://economicsandpeace.org>.

11. KOF Index of Globalization URL: <https://kof.ethz.ch/en>.

12. Open Society Foundations. URL: <http://www.opensocietyfoundations.org>.

13. Stockholm International Peace Research Institute. URL: <http://www.sipri.org>.

14. The Club of Rome. URL: <http://www.clubofrome.org>.

15. The World Factbook. URL: <https://www.cia.gov/the-world-factbook>.

16. World Regional Geography: People, Places and Globalization. URL: <http://open.lib.umn.edu/worldgeography/part/chapter-1-introduction-to-the-world>.

17. Worldometer – real time world statistics. URL: <https://www.worldometers.info>.

2.1. Семінарські і практичні завдання, запитання для дискусії, завдання для самостійної роботи студентів

Змістовий модуль 1.

Теоретико-методичні засади країнознавства. Географічне країнознавство

Тема 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ КРАЇНОЗНАВСТВА

Мета: засвоєння студентами знань про об'єкт, предмет, завдання, функції, головні поняття країнознавства; ознайомлення здобувачі освіти з структурою, головними закономірностями і концепціями країнознавства, методами країнознавчих досліджень, сучасними напрямками наукових країнознавчих досліджень; розкриття внеску в країнознавство українських наукових шкіл; формування навичок використання теоретико-методичних положень країнознавства у науковій роботі.

Унаслідок вивчення теми студент повинен:

- знати**
- об'єкт, предмет країнознавства як науки;
 - головні поняття країнознавства;
 - концепції країнознавства;
 - наукові школи країнознавства;
 - внесок у країнознавство українських вчених;
- вміти**
- аналізувати структуру країнознавства як науки та пояснювати місце географічного країнознавства в ній;
 - застосовувати методи країнознавчих досліджень на практиці;
 - обґрунтовувати роль країнознавчих знань у набутті навичок соціокультурної комунікації.

Головні терміни та поняття: країнознавство, країна, держава, територія, державна територія, державний кордон, акваторія, аероторія, територіальні води, внутрішні води, концепції країнознавства, методи країнознавства, географічне країнознавство, туристичне країнознавство, історичне країнознавство.

Запитання семінарського заняття

1. Об'єкт, предмет, завдання, функції країнознавства.

2. Головні поняття країнознавства: територія, країна, держава, державна територія, державний кордон.
3. Закономірності і концепції країнознавства.
4. Структура країнознавства як науки. Місце географічного країнознавства у системі країнознавчої і географічної наук.
5. Методи країнознавства.
6. Українські наукові школи країнознавства. Внесок географів у країнознавчу науку.

Дискусія на теми:

Переосмислення функцій країнознавства в умовах глобальної невизначеності і непевності.

Взаємозв'язок і взаємодоповнення українознавства і країнознавства.

Роль знань з країнознавства у набутті навичок соціокультурної комунікації, гнучкості, відкритості до світу.

Вплив російсько-української війни на тематику країнознавчих досліджень в Україні.

Література

1. Антонюк Н.В., Мальська М.П., Занько Ю.С., Ганич Н.М. Теоретичні основи країнознавства: підручник. Київ: Знання, 2011. 326 с. URL: <https://textbook.com.ua/turizm/1473453523>.
2. Єремєєва І.А. Теоретичне країнознавство: підручник. Дніпро: ДДУВС, 2022. 148 с.
3. Конспект лекцій з дисципліни «Країнознавство» для здобувачів освіти I курсу спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» денної форми навчання / Укл.: Чістякова І.М., Шевченко Б.Г. Одеса: ДУ «Одеська політехніка», 2021. 262 с.
4. Країнознавство: підручник / за ред. Дорошка М.С. Київ: Знання, 2012. 439 с.
5. Лигозуб В.А. Країнознавство: підручник. Харків: Право, 2019. 384 с.
6. Любіцева О. Країнознавство: напрямки трансформації // Вісник КНУ ім. Тараса Шевченка. Географія. 2011. Вип. 59. С. 15-17.
7. Масляк П.О. Країнознавство: підручник. Київ: Знання, 2008. 292 с. <https://westudents.com.ua/knigi/65-kranoznavstvo-maslyak-po.html>.
8. Яценко Б.П., Бабарицька І.К. Країнознавство. Основи теорії: навч. посібник. Київ: Либідь, 2009. 312 с.

Завдання для самостійної роботи

1. Подумайте над цитатою С. Рудницького з праці «Україна – наш рідний край» (1921): «Україна велика й багата, треба лише, засукавши рукави, братися до невсипущої праці». Яку країнознавчу інформацію містить цитата?

2. Сформулюйте образ сучасного вченого-країнознавця. Хто він за освітою? Яка сфера його праці? Де є можливість використання його знань і навичок на локальному і глобальному рівнях?

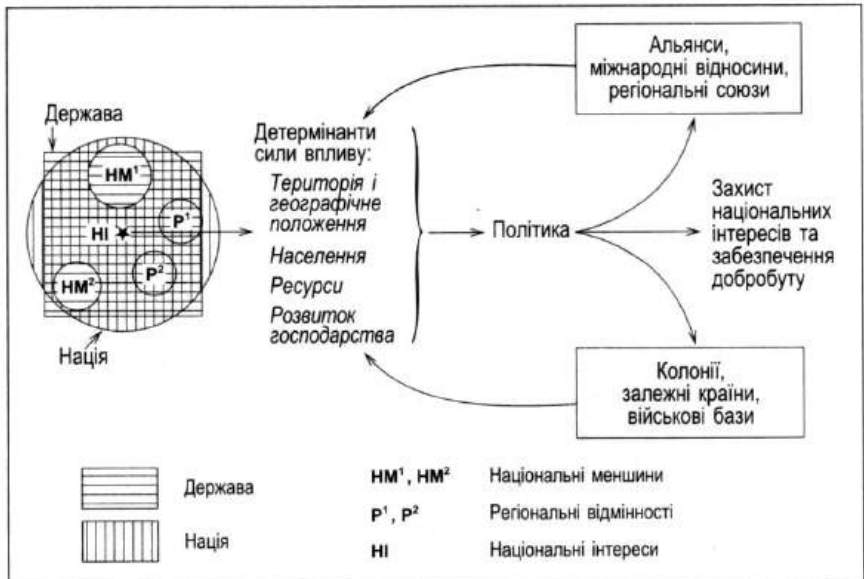
3. Які країнознавчі дослідження доцільно зараз провадити на території України? Чим зумовлена їхня специфіка і просторова охопленість територій дослідження?

4. Подумайте, чи можна / не можна сучасних тревел-блогерів вважати країнознавцями. Обґрунтуйте на прикладі одного із тревел-блогерів / тревел-блогерок.

Додаткові матеріали з теми

ВЗАЄМЗВ'ЯЗОК МІЖ ДЕРЖАВОЮ, НАЦІЄЮ, ПОЛІТИКОЮ І СИЛОЮ ВПЛИВУ*

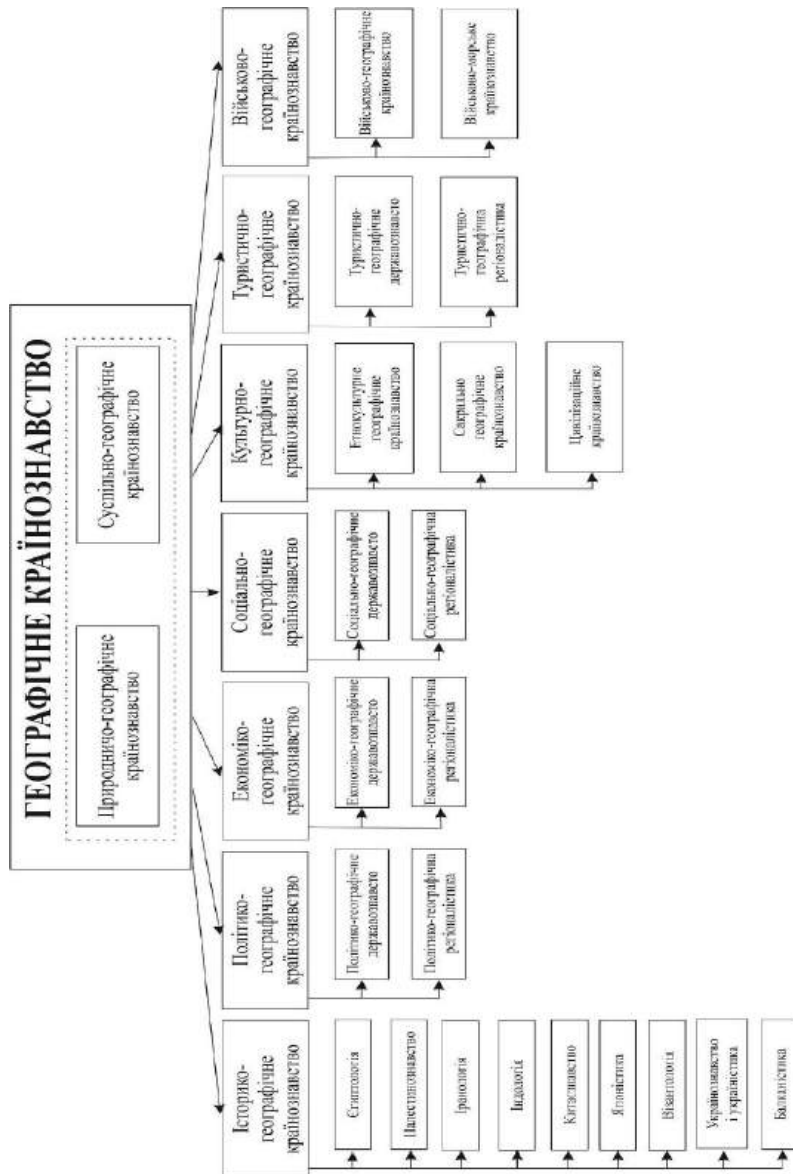
(за Н. Паундсом, 1972)



* Джерело: Яценко Б.П., Бабарицька І.К. Країнознавство. Основи теорії: навч. посібник. Київ: Либідь, 2009.

СТРУКТУРА ГЕОГРАФІЧНОГО КРАЇНОЗНАВСТВА*

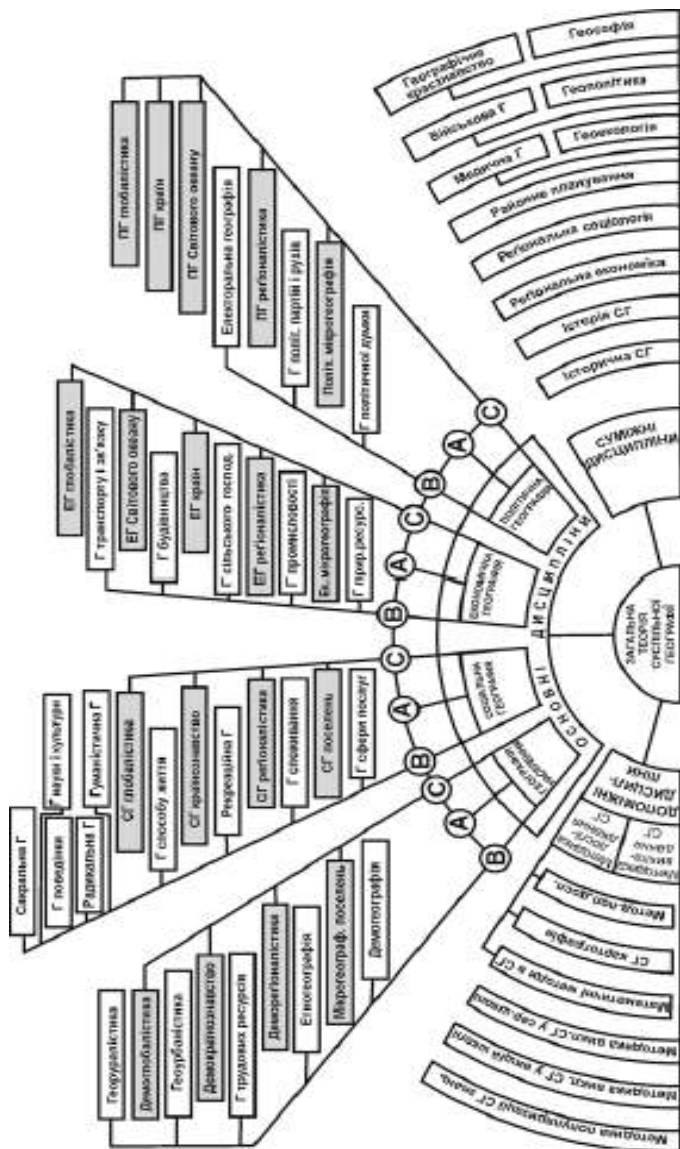
(укладено за: І. Ровенчак, 2012)



* Джерело: Ровенчак І., Мамчур О. Географічне країнознавство : навч.-метод. посібник. Львів: Вид центр ЛНУ ім. І. Франка, 2012. С. 13-14

КЛАСИФІКАЦІЯ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДИСЦИПЛІН*

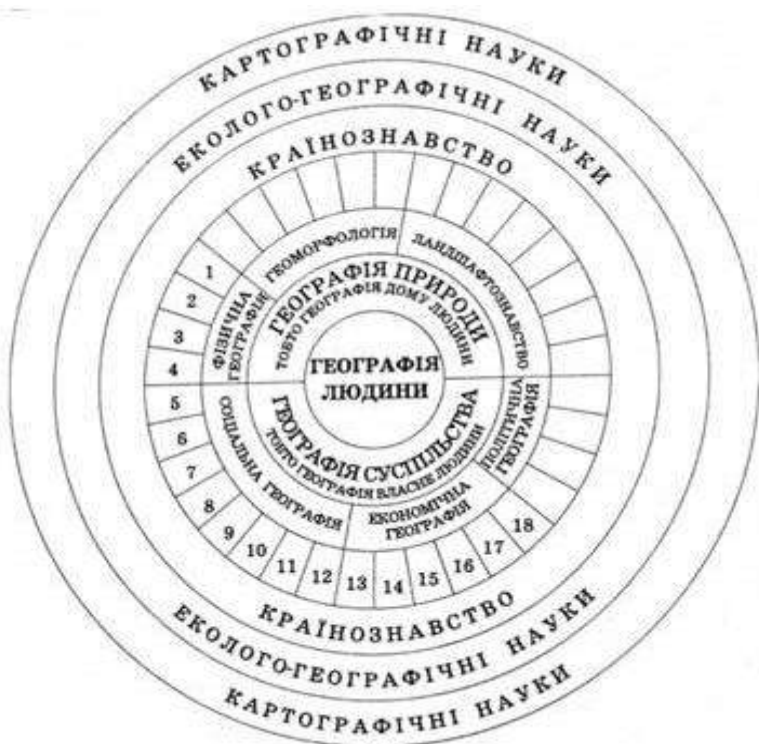
(О. І. Шаблій, 1997)



* Джерело: Шаблій О.І. Основи суспільної географії: підручник. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2012. С. 20.

СТРУКТУРА ГЕОГРАФІЧНОЇ НАУКИ*

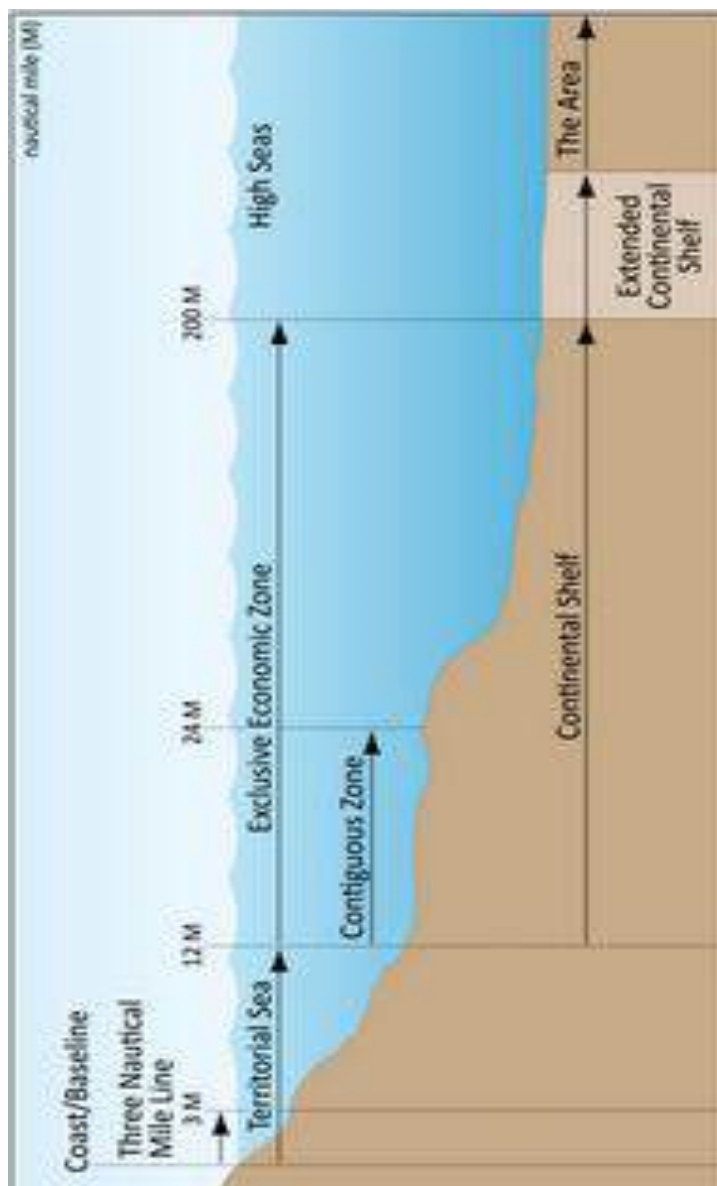
(Л. Т. Шевчук, 1997)



- 1 – біогеографія; 2 – ґрунтознавство; 3 – гідрологія; 4 – інші дисципліни;
5 – географія населення; 6 – медична географія; 7 – географія діяльності;
8 – сакральна географія; 9 – географія побуту і торгівлі; 10 – інші дисципліни;
11 – рекреаційна географія; 12 – географія способу життя; 13 – географія виробництва; 14 – географія промисловості; 15 – географія капітального будівництва; 16 – географія транспорту; 17 – географія інженерних інфраструктурних систем; 18 – географія соціальних інфраструктурних систем.

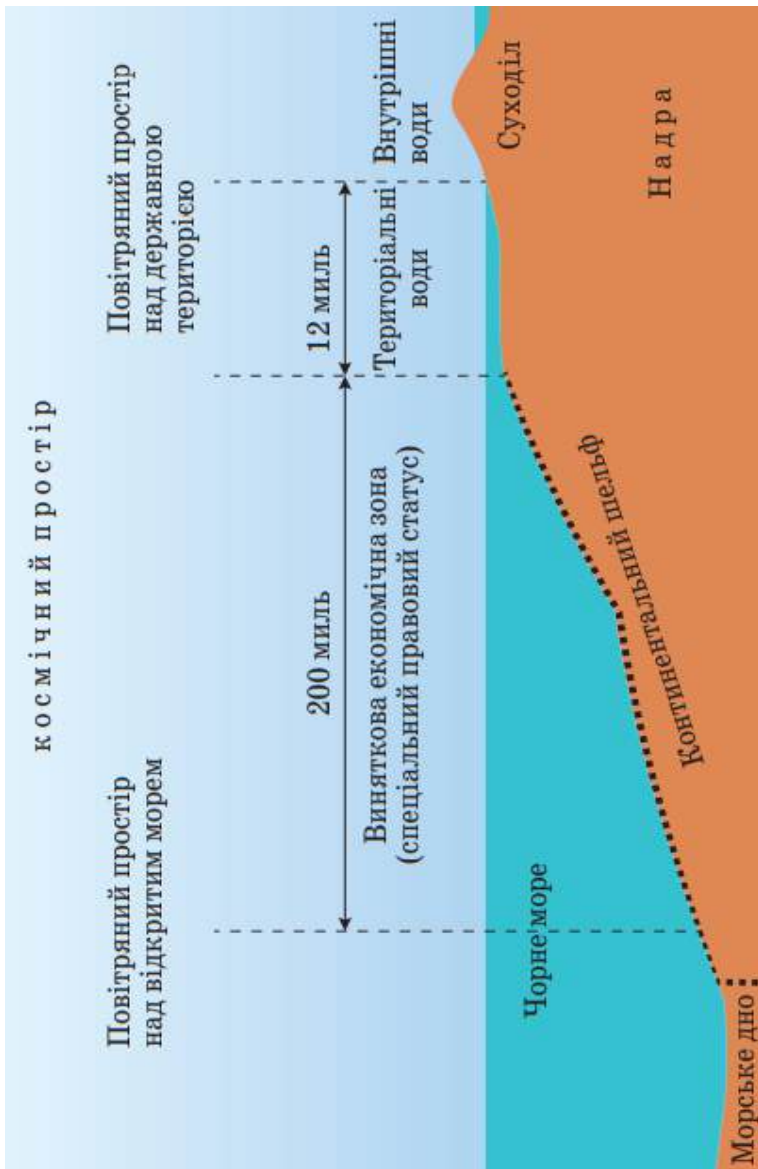
* Джерело: Шевчук Л. Т. Соціальна географія: навч. посібник. Київ: Знання, 2007. С. 42.

ТЕРИТОРІАЛЬНІ ВОДИ, МОРСЬКА ЕКОНОМІЧНА ЗОНА*



* Джерело: Territorial waters. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Territorial_waters.

КОМПОНЕНТИ ДЕРЖАВНОЇ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ*



* Джерело: Українська держава і територія держави України. URL: <https://geografiamozil2.jimdofree.com/головна/11-українська-держави-і-територія-держави-України>.

Тема 2

КРАЇНИ НА ПОЛІТИЧНІЙ КАРТІ СВІТУ. ПІДХОДИ ДО ТИПОЛОГІЇ КРАЇН СВІТУ

Мета: ознайомлення здобувачів освіти з місцем держав і країн на сучасній політичній карті світу; засвоєння студентами знань про географічне положення країн світу та його різновиди (політико-географічне, економіко-географічне, демогеографічне, соціально-географічне, цивілізаційне та ін.); ознайомлення здобувачів освіти з підходами до типології держав світу (за особливостями: географічного розташування, адміністративно-територіального устрою, площею, формою державної території, людністю, показниками економічного розвитку та ін.).

Унаслідок вивчення теми студент повинен:

- знати**
 - зміст понять анклав, екслав, залежна країна, спірна територія, колонія, держава-суверен, країна у складі співдружності;
 - історичні особливості формування країн і держав на політичній карті світу;
 - підходи до типології країн світу;
 - підходи до характеристики географічного положення держави на політичній карті світу;
- вміти**
 - розкривати особливості географічного положення окремих держав і країн;
 - укладати типологію країн світу за певними критеріями та визначати місце окремих країн;
 - пояснювати переваги та виклики географічного положення окремих країн світу на глобальному, регіональному, локальному рівнях.

Головні терміни та поняття: географічне положення, анклав, екслав, залежна територія, держава-суверен, спірна територія, колонія, країна у складі співдружності, д'юдикація, цесія, анаксія, окупація.

Запитання семінарського заняття

1. Країни і держави на політичній карті світу: мінімальні метричні критерії функціональної суб'єктоздатності (площа, людність, густина населення, економічна спроможність).

2. Історичні передумови та особливості формування країн і держав на політичній карті світу. Найстаріші та наймолодші держави світу. Постколоніальні держави. Держави відновленої незалежності.

3. Залежні країни та їхнє місце на політичній карті світу у ХХІ ст.

4. Чинники набуття/втрати державної території: ад'юдикація, цесія, анаксія, окупація.

5. Конфігурація території країн світу: розміри (площа), компактність, цілісність (нерозірваність). Анклави, ексклави країн світу.

6. Географічне положення як критерій характеристики країн світу. Види географічного положення країн світу: фізико-географічне, політико-географічне, економіко-географічне, соціально-географічне, еколого-географічне та ін.; глобальне, регіональне, локальне (сусідське).

7. Підходи до типології країн світу (навести приклади країн):

7.1. за формою території (морфологія): компактна, видовжена, фрагментована, перфорована;

7.2. за фізико-географічним положенням: континентальна, приморська, напівострівна, острівна; гірська, рівнинна;

7.3. за розміром території: найбільші (понад 4 млн км²), великі (1-4 млн км²), середні (0,2-1,0 млн км²), малі (до 0,2 млн км²), «мікрокраїни»;

7.4. за людністю: найбільші (понад 100 млн ос.), великі (50-100 млн ос.), середні (10-50 млн ос.), малі (до 20 млн ос.).

7.5. за державним устроєм: унітарна, федеративна;

7.6. за формою правління: республіка (президентська, парламентська, змішана), монархія (конституційна, абсолютна, абсолютна-теократична), держави у складі Співдружності;

7.7. за рівнем економічного розвитку: розвинуті країни, країни, що розвиваються, найменш розвинуті країни.

Дискусія на теми:

Країни світу, які не відповідають мінімальним показникам функціональної суб'єктостатності.

На прикладі однієї з країн світу схарактеризувати переваги і виклики географічного положення.

Переваги та виклики конфігурації території Канади.

Переваги та виклики географічного розташування Монако.
Особливості типології країн Африки за формою території.
Виклики зміни політичної карти світу у ХХІ ст.
Антарктида та її роль на політичній карті світу.

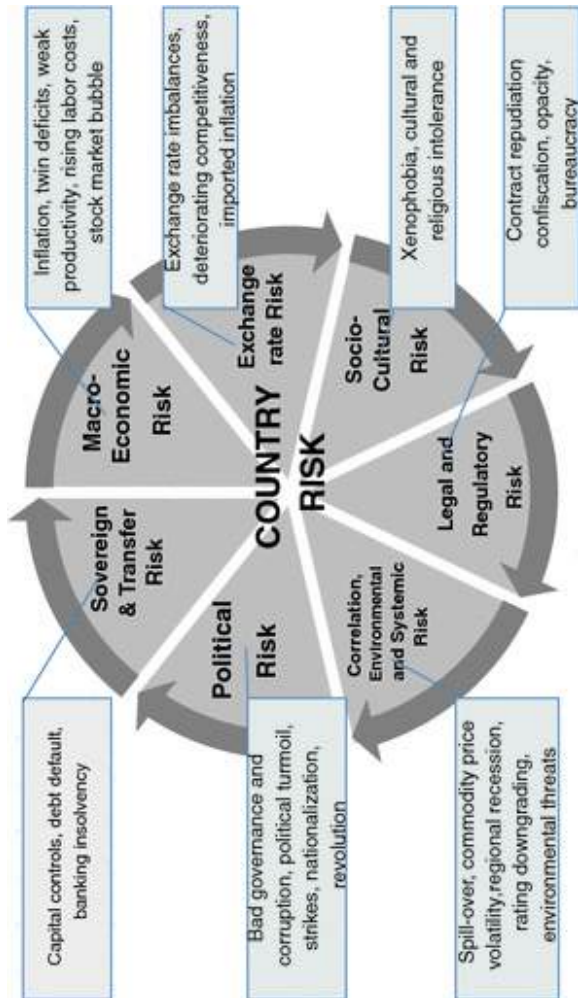
Література

1. Антонюк Н.В., Мальська М.П., Занько Ю.С., Ганич Н.М. Теоретичні основи країнознавства: підручник. Київ: Знання, 2011. 326 с. <https://textbook.com.ua/turizm/1473453523>.
2. Блій де Г., Муллер П., Шаблій О. Географія: світи, регіони, концепти. Київ: Либідь, 2004. 740 с.
3. Гудзеляк І.І. Політична карта світу: актуальний аналіз головних елементів // Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія: географія. 2022. №1 (Вип. 52). С. 112-120. DOI: <https://doi.org/10.25128/2519-4577.22.1.14>.
4. Конспект лекцій з дисципліни «Країнознавство» для здобувачів освіти І курсу спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» денної форми навчання / Укл.: Чістякова І.М., Шевченко Б.Г. Одеса: ДУ «Одеська політехніка», 2021. С. 10-27.
5. Масляк П.О. Країнознавство: підручник. Київ: Знання, 2008. 292 с. <https://westudents.com.ua/knigi/65-kranoznavstvo-maslyak-po.html>.
6. Яценко Б.П., Бабарицька І.К. Країнознавство. Основи теорії: навч. посібник. Київ: Либідь, 2009. 312 с
7. Mapping The World's Legal Government Systems. URL: <https://www.visualcapitalist.com/cp/mapped-worlds-government-systems>.
8. Prenav Gavali. Mapping The World's Overseas Territories and Dependencies (2023). URL: <https://www.visualcapitalist.com/cp/mapped-overseas-territories-and-dependencies-world>.

Завдання для самостійної роботи

1. Укладіть типологію країн Африки за людністю. Які типи держав переважають? Як в перспективі зміниться типологія країн враховуючи особливості сучасної демографічної ситуації в макрорегіоні?
2. Проаналізуйте особливості географічного розташування залежних країн в Тихому океані. Чому їм економічно вигідно перебувати в структурі держав-суверенів?
3. Ознайомтеся з ризиками країн з погляду інвестиційно-фінансового розвитку. Які з умов географічного розташування країн світу впливають на зростання/зменшення ризиків і чому?

РИЗИКИ КРАЇНИ* (Boucher M. H., 2018)



* Джерело: Boucher M. H. (2018). What is Country Risk? URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-89752-3_2.

Ризик країни (Country Risk) — це багатогранне поняття. Це сукупність взаємозалежних економічних, фінансових та соціально-політичних факторів, характерних для конкретної країни в глобальній економіці, які можуть негативно впливати як на внутрішніх, так і на зовнішніх економічних агентів у сфері заощаджень, інвестицій та кредитних операцій (Boucher M. H., 2018).

ДИНАМІКА КІЛЬКОСТІ СУВЕРЕННИХ ДЕРЖАВ НА ПОЛІТИЧНІЙ КАРТІ СВІТУ*

Роки	Європа	Азія	Африка	Америка	Океанія	Усього
1900	23	9	3	20	–	55
1923	32	13	4	22	2	73
1947	29	19	4	22	2	76
1966	34	38	39	25	3	139
1976	34	38	50	29	7	158
1991	40	40	53	36	14	184
2000	42	47	53	35	14	191
2003	42	48	53	35	14	192
2007	43	48	53	35	14	193
2009	44	48	53	35	14	194
2012	44	48 ²	54	35	14	195
2025	44	48	54 ²	35	14	195

**Джерело:* Книш М., Котик Л. Політико-географічна глобалістика: навч. посібник. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2014. С. 233; Організація Об'єднаних Націй. URL: www.un.org.

² У 2011 р. членом ЮНЕСКО став суб'єкт міжнародних відносин – Палестинські Території, що був утворений в результаті Норвезьких мирних угод 1993 р. Палестинські Території не мають статусу повноправного члена ООН, і не враховуються при підрахунку суверенних держав світу, оскільки їх не визнали дві державами – постійні члени Ради Безпеки ООН: США та Велика Британія, хоча їх існування визнали 122 держави світу (станом на 01.01.2012 р.). У 2025 р. процес визнання Палестинських Територій як держави на політичній карті світу активізувався після кількох хвиль палестино-ізраїльської війни (2024–2025). Ідею визнання не підтримує сусід першого порядку Ізраїль, який розглядає Палестинські Території як терористичну організацію, а самі територію трактує історичною частиною Ізраїлю; деякі політологи розглядають визнання як можливість врегулювання напруженої військово-політичної ситуації на Близькому Сході.

² У 2025 р. Сомаліленд, як державу на політичній карті світу, визнала єдина країна – Ізраїль. Визнання відбулося на фоні глобального протистояння про визнання/невизнання державами незалежності Палестинських територій. Юридично, на початок 2026 р. Сомаліленд є частиною Сомалі.

ПОЛІТИЧНА КАРТА СВІТУ*

(01.01.2025 р.)

№ за пор.	Загальна назва держави (офіційна назва)	Столиця	Площа, тис. км ²	Населення, млн осіб	ВНП, млрд дол. США	Форма правління	Форма устрою
1	2	3	4	5	6	7	8
<i>Європа</i>							
1	Австрія (Австрійська Республіка)	Відень	83,86	9113,6	566,5	республіка	федерація
2	Албанія (Республіка Албанія)	Тірана	28,75	2771,5	29,9	республіка	унітарна
3	Андорра (Князівство Андорра)	Андорра-ла-Велья	0,45	82,9	4,4	конституційна монархія	унітарна
4	Бельгія (Королівство Бельгія)	Брюссель	30,53	11758,6	717,0	конституційна монархія	федерація
5	Білорусь (Республіка Білорусь)	Мінськ	207,60	8997,6	85,7	республіка	унітарна
6	Болгарія (Республіка Болгарія)	Софія	110,99	6714,6	127,9	республіка	унітарна
7	Боснія та Герцеговина (Республіка Боснія та Герцеговина)	Сараєво	51,13	3140,1	33,2	республіка	федерація
8	Ватикан (Державо-місто Ватикан)	Ватикан	0,00044	1,0	...	абсолютна теократична монархія	–

* Укладено на основі: Атлас вчителя. Київ: Картографія, 2010. 328 с. Книш М., Котик Л. Політико-географічна глобалістика: навч. посібник. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2014. С. 214-229; Gross domestic product, 2025 URL: <https://www.worldometers.info/gdp/gdp-by-country/>; Countries in the world by population. 2025. URL: <https://www.worldometers.info/world-population/population-by-country>.

1	2	3	4	5	6	7	8
9	Велика Британія (Сполучене Королівство Великої Бри- танії та Північ- ної Ірландії)	Лондон	244,89	69551,3	3958,8	конститу- ційна монархія	федерація
10	Греція (Грецька Республіка)	Афіни	131,96	9938,9	282,0	республіка	унітарна
11	Данія (Королівство Данія)	Копенгаген	43,09	6002,5	459,6	конститу- ційна монархія	унітарна
12	Естонія (Естонська Республіка)	Таллінн	45,23	1344,2	46,8	республіка	унітарна
13	Ірландія (Ірландія)	Дублін	70,27	5308,0	708,8	республіка	унітарна
14	Ісландія (Республіка Ісландія)	Рейк'явік	102,82	398,3	38,4	республіка	унітарна
15	Іспанія (Королівство Іспанія)	Мадрид	505,99	47889,9	1891,4	конститу- ційна монархія	унітарна
16	Італія (Італійська Республіка)	Рим	301,31	59146,3	2543,7	республіка	унітарна
17	Латвія (Латвійська Республіка)	Рига	64,61	1853,6	47,9	республіка	унітарна
18	Литва (Литовська Республіка)	Вільнюс	65,30	2830,1	95,3	республіка	унітарна
19	Ліхтенштейн (Князівство Ліхтенштейн)	Вадуц	0,16	40,1	9,4	конститу- ційна монархія	унітарна
20	Люксембург (Велике Герцогство Люксембург)	Люксем- бург	2,59	680,5	100,6	конститу- ційна монархія	унітарна
21	Мальта (Республіка Мальта)	Валлетта	0,32	2996,1	19,6	республіка	унітарна
22	Молдова (Республіка Молдова)	Кишинів	33,70	38,3	10,0	республіка	унітарна

1	2	3	4	5	6	7	8
23	Монако (Князівство Монако)	Монако	0,002	18346,8	1320,6	конститу- ційна монархія	унітарна
24	Нідерланди (Королівство Нідерландів)	Амстердам	41,53	84075,1	5013,6	конститу- ційна монархія	унітарна
25	Німеччина (Федеративна Республіка Німеччина)	Берлін	357,02	5623,1	517,1	республіка	федерація
26	Норвегія (Королівство Норвегія)	Осло	323,76	1813,8	18,8	конститу- ційна монархія	унітарна
27	Північна Македонія (Республіка Північна Македонія)	Скоп'є	25,71	545,4	27,7	республіка	Унітарна
28	Польща (Республіка Польща)	Варшава	312,69	38140,9	1039,6	республіка	унітарна
29	Португалія (Португальська Республіка)	Лісабон	91,83	10411,8	337,9	республіка	унітарна
30	росія (російська Федерація)	москва	17075,40	143997,4	2540,7	республіка	федерація
31	Румунія (Румунія)	Бухарест	238,39	18908,7	422,5	республіка	унітарна
32	Сан-Маріно (Республіка Сан-Маріно)	Сан- Маріно	0,06	33,6	2,2	республіка	унітарна
33	Сербія (Рес- публіка Сербія)	Белград	88,40	6689,0	100,0	республіка	унітарна
34	Словаччина (Словацька Республіка)	Братислава	49,03	5474,9	154,6	республіка	унітарна
35	Словенія (Республіка Словенія)	Любляна	20,27	2117,1	79,2	республіка	унітарна
36	Угорщина (Угорщина)	Будапешт	93,03	9632,3	247,8	республіка	Унітарна
37	Україна (Україна)	Київ	603,70	38980,4	209,7	республіка	унітарна
38	Фінляндія (Фінляндська Республіка)	Гельсінкі	338,15	5623,3	314,7	республіка	унітарна

1	2	3	4	5	6	7	8
39	Франція (Французька Республіка)	Париж	543,97	66650,8	3361,6	республіка	унітарна
40	Хорватія (Республіка Хорватія)	Загреб	56,54	3848,2	103,9	республіка	унітарна
41	Чехія (Чеська Республіка)	Прага	78,87	10609,2	383,4	республіка	унітарна
42	Чорногорія (Республіка Чорногорія)	Подгоріца	13,80	632,7	9,4	республіка	унітарна
43	Швейцарія (Швейцарська Конфедерація)	Берн	41,29	8967,4	1002,7	республіка	федерація
44	Швеція (Королівство Швеція)	Стокгольм	449,96	10656,6	662,3	конститу- ційна монархія	унітарна
<i>Азія</i>							
1	Азербайджан (Азербайджан ська республіка)	Баку	86,60	10397,7	76,4	республіка	унітарна
2	Афганістан (Перехідна Ісламська Держава Афганістан)	Кабул	652,23	43844,1	18,1	республіка	унітарна
3	Бангладеш (Народна Республіка Бангладеш)	Дакка	147,57	175686,9	475,0	республіка	унітарна
4	Бахрейн (Держава Бахрейн)	Манака	0,71	1643,3	47,4	конститу- ційна монархія	унітарна
5	Бруней (Держава Бруней- Даруссалам)	Бандар- Сері- Бегаван	5,77	466,3	15,6	абсолютна монархія	унітарна
6	Бутан (Королівство Бутан)	Тхімпху	47,00	796,7	3,4	конститу- ційна монархія	унітарна
7	В'єтнам (Соціалістичн а Республіка В'єтнам)	Ханой	331,04	101598,5	484,7	республіка	унітарна

1	2	3	4	5	6	7	8
8	Вірменія (Республіка Вірменія)	Єреван	29,47	2952,4	27,9	республіка	унітарна
9	Грузія (Республіка Грузія)	Тбілісі	69,49	3806,7	37,4	республіка	унітарна
10	Ємен (Єменська Республіка)	Сана	527,97	41773,9	17,4	республіка	унітарна
11	Ізраїль (Держава Ізраїль)	Єрусалим	20,70	9517,2	610,8	республіка	унітарна
12	Індія (Республіка Індія)	Нью-Делі	3287,26	1463865,5	4125,2	республіка	федерація
13	Індонезія (Республіка Індонезія)	Джакарта	1919,32	285721,2	1443,3	республіка	унітарна
14	Ірак (Республіка Ірак)	Багдад	434,13	47020,8	265,5	республіка	унітарна
15	Іран (Ісламська Рес- публіка Іран)	Тегеран	1645,16	92417,7	356,5	республіка	унітарна
16	Йорданія (Йорданське Хашимітське Королівство)	Амман	88,95	11520,7	56,2	конститу- ційна монархія	унітарна
17	Казахстан (Республіка Казахстан)	Астана	2724,90	20843,8	300,1	республіка	унітарна
18	Камбоджа (Королівство Камбоджа)	Пномпень	181,04	17847,9	48,8	конститу- ційна монархія	унітарна
19	Катар (Держава Катар)	Доха	11,44	3115,9	222,1	абсолютна монархія	унітарна
20	Киргизстан (Киргизька Республіка)	Бішкек	198,50	7295,0	20,2	республіка	унітарна
21	Китай (Китайська Народна Республіка)	Пекін	9537,59	1416096,1	19398,6	республіка	унітарна
22	Кіпр (Республіка Кіпр)	Нікосія	9,25	1370,8	39,9	республіка	унітарна

1	2	3	4	5	6	7	8
23	Корея Південна (Республіка Корея)	Сеул	99,27	51667,0	1858,6	республіка	унітарна
24	Корея Північна (Корейська Народно- Демократична Республіка)	Пхеньян	122,76	26571,0	16,5	республіка	унітарна
25	Кувейт (Держава Кувейт)	Ель-Кувейт	17,82	5026,1	157,5	конститу- ційна монархія	унітарна
26	Лаос (Лаоська Народно- Демократична Республіка)	В'єнт'ян	236,80	7873,0	16,9	республіка	унітарна
27	Ліван (Ліванська Республіка)	Бейрут	10,40	5849,4	28,3	республіка	унітарна
28	Малайзія (Федерація Малайзія)	Путраджая	329,73	35977,8	470,6	конститу- ційна монархія	федерація
29	Мальдіви (Мальдівська Республіка)	Мале	0,30	529,7	7,7	республіка	унітарна
30	Монголія (Монголія)	Улан-Батор	1566,50	3517,1	25,1	республіка	унітарна
31	М'янма (Союз М'янма)	Найп'їдо	676,58	54850,6	60,6	республіка	федерація
32	Непал (Королівство Непал)	Катманду	147,18	29618,1	45,5	конститу- ційна монархія	унітарна
33	Об'єднані Арабські Емірати (Об'єднані Араб- ські Емірати)	Абу-Дабі	83,60	11346,0	569,1	федерація абсолют- них монархій	федерація
34	Оман (Султанат Оман)	Маскат	309,50	5494,7	105,2	абсолютна монархія	унітарна
35	Пакистан (Ісламська Республіка Пакистан)	Ісламабад	796,10	255219,6	410,5	республіка	унітарна

1	2	3	4	5	6	7	8
36	Палестинські Території (Палестинські Території)	Східний Єрусалим (Рамалла)	6,26	5589,6	13,7	внутрішнє самоуправління	унітарна
37	Саудівська Аравія (Королівство Саудівська Аравія)	Ер-Ріяд	2248,00	34566,3	1268,5	абсолютна теократична монархія	унітарна
38	Сінгапур (Республіка Сінгапур)	Сінгапур	0,65	5870,8	574,2	республіка у складі співдружності	унітарна
39	Сирія (Сирійська Арабська Республіка)	Дамаск	185,18	25620,4	20,0	республіка	унітарна
40	Тімор-Лешті (Тімор-Лешті)	Ділі	14,60	1418,5	2,1	республіка	унітарна
41	Таджикистан (Республіка Таджикистан)	Душанбе	143,10	10786,7	17,0	республіка	унітарна
42	Таїланд (Королівство Таїланд)	Бангкок	513,12	71619,9	558,6	конституційна монархія	унітарна
43	Туреччина (Турецька Республіка)	Анкара	779,45	87685,4	1565,5	республіка	унітарна
44	Туркменістан (Туркменістан)	Ашгабат	488,00	7618,8	72,1	республіка	унітарна
45	Узбекистан (Республіка Узбекистан)	Ташкент	447,40	37053,4	137,5	республіка	унітарна
46	Філіппіни (Республіка Філіппіни)	Маніла	300,08	116787,0	494,2	республіка	унітарна
47	Шрі-Ланка (Демократична Соціалістична Республіка Шрі-Ланка)	Джаяварденепура-Котте	65,61	23229,5	99,0	республіка	унітарна
48	Японія (Японія)	Токіо	372,82	123103,5	4279,8	конституційна монархія	унітарна

1	2	3	4	5	6	7	8
<i>Африка</i>							
1	Алжир (Алжирська Народна Демократична Республіка)	Алжир	2381,74	47435,3	288,0	республіка	унітарна
2	Ангола (Республіка Ангола)	Луанда	1246,70	39040,0	115,2	республіка	унітарна
3	Бенін (Республіка Бенін)	Порто-Ново	112,62	14814,5	24,4	республіка	унітарна
4	Ботсвана (Республіка Ботсвана)	Габороне	185,89	2562,1	19,2	республіка	унітарна
5	Буркіна (Буркіна-Фасо)	Уагадугу	267,91	24074,6	26,9	республіка	унітарна
6	Бурунді (Республіка Бурунді)	Бужумбура	27,83	14390,0	7,0	республіка	унітарна
7	Гана (Республіка Гана)	Аккра	238,53	35064,3	112,0	республіка	унітарна
8	Габон (Габонська Республіка)	Лібревіль	267,67	2593,1	21,5	республіка	унітарна
9	Гамбія (Республіка Гамбія)	Банжул	11,30	2822,0	2,5	республіка	унітарна
10	Гвінея (Гвінейська Республіка)	Конакрі	245,86	15099,7	27,5	республіка	унітарна
11	Гвінея-Бісау (Республіка Гвінея-Бісау)	Бісау	36,13	2249,5	2,5	республіка	унітарна
12	Демократична Республіка Конго (Демократична Республіка Конго)	Кіншаса	2344,89	112832,5	82,3	республіка	унітарна
13	Джібуті (Республіка Джібуті)	Джібуті	23,20	1184,1	4,6	республіка	унітарна

1	2	3	4	5	6	7	8
14	Екваторіальна Гвінея (Республіка Екваторіальна Гвінея)	Малабо	28,05	1938,4	13,5	республіка	унітарна
15	Ерїтрея (Держава Ерїтрея)	Асмера	121,14	3607,0	2,3	республіка	унітарна
16	Есватїні (Королївство Есватїні)	Мбабане	17,36	1256,2	5,2	конституційна монархїя	унітарна
17	Ефіопїя (Федеративна Демократична Республіка Ефіопїя)	Аддіс-Абеба	1127,10	135472,1	109,5	республіка	федерація
18	Єгїпет (Арабська Республіка Єгїпет)	Каїр	1001,45	118366,0	349,3	республіка	унітарна
19	Замбія (Республіка Замбія)	Лусака	752,61	21913,9	29,4	республіка	унітарна
20	Зїмбабве (Республіка Зїмбабве)	Хараре	390,75	16950,8	53,3	республіка	унітарна
21	Кабо-Верде (Республіка Кабо-Верде)	Прая	4,03	527,3	2,9	республіка	унітарна
22	Камерун (Республіка Камерун)	Яунде	475,44	29879,3	60,6	республіка	унітарна
23	Кенїя (Республіка Кенїя)	Найробї	582,65	57532,5	136,0	республіка	унітарна
24	Комори (Союз Коморських Островів)	Моронї	1,86	882,8	1,6	республіка	федерація
25	Конго (Республіка Конго)	Браззавіль	342,00	6484,4	15,7	республіка	унітарна
26	Кот-д'Івуар (Республіка Кот-д'Івуар)	Ямусукро	320,76	32711,5	99,2	республіка	унітарна
27	Лесото (Королївство Лесото)	Масеру	30,35	2363,3	2,4	конституційна монархїя	унітарна

1	2	3	4	5	6	7	8
28	Ліберія (Республіка Ліберія)	Монровія	111,37	5731,2	5,2	республіка	унітарна
29	Лівія (Лівійська республіка)	Тріполі	1759,54	7458,6	47,9	республіка	унітарна
30	Маврікій (Республіка Маврікій)	Порт-Луї	1,87	1268,3	15,7	республіка	унітарна
31	Мавританія (Ісламська Респу- бліка Мавританія)	Нуакшот	1030,70	5315,1	11,9	республіка	унітарна
32	Мадагаскар (Республіка Мадагаскар)	Антанана- ріву	587,04	32740,7	19,4	республіка	унітарна
33	Малаві (Республіка Малаві)	Лілонгве	118,48	22216,1	15,0	республіка	унітарна
34	Малі (Республіка Малі)	Бамако	1248,57	25198,8	25,6	республіка	унітарна
35	Марокко (Королівство Марокко)	Рабат	458,73	38430,8	179,6	конститу- ційна монархія	унітарна
36	Мозамбік (Республіка Мозамбік)	Мапуту	799,38	35631,6	24,7	республіка	унітарна
37	Намібія (Республіка Намібія)	Віндгук	824,12	3092,8	14,7	республіка	унітарна
38	Нігер (Республіка Нігер)	Ніамей	1186,41	27917,8	23,0	республіка	унітарна
39	Нігерія (Феде- ративна Республіка Нігерія)	Абуджа	923,77	237527,8	285,0	республіка	федерація
40	Острів Святої Єлени (Велика Британія) (Острів Святої Єлени)	Джеймс- таун	0,12	5,2	...	керована губернатор ом	унітарна
41	Південна Африка (Південно- африканська Республіка)	Преторія	1219,09	64747,3	426,4	республіка	унітарна
42	Південний Судан (Республіка Пів- денний Судан)	Джуба	640, 00	12188,8	5,0	республіка	унітарна

1	2	3	4	5	6	7	8
43	Руанда (Руандійська Республіка)	Кігалі	26,34	14569,3	14,8	республіка	унітарна
44	Сан-Томе і Прінсіпі (Демократич-на Республіка Сан- Томе і Прінсіпі)	Сан-Томе	1,00	240,3	0,9	республіка	унітарна
45	Сейшельські Острови (Республіка Сейшельські Острови)	Вікторія	0,46	132,8	2,2	республіка	унітарна
46	Сенегал (Республіка Сенегал)	Дакар	196,71	18932,0	36,8	республіка	унітарна
47	Сомалі (Сомалійська Демократична Республіка)	Могадішо	637,66	19654,7	12,9	республіка	унітарна
48	Судан (Республіка Судан)	Хартум	1886,07	51662,1	35,9	республіка	унітарна
49	Сьєрра-Леоне (Республіка Сьєрра-Леоне)	Фрітаун	71,74	8819,8	8,6	республіка у складі Спів- дружності	унітарна
50	Танзанія (Об'єднана Республіка Танзанія)	Додома	945,09	70545,8	87,4	республіка	унітарна
51	Того (Тоголезька Республіка)	Ломе	56,79	9721,6	10,9	республіка	унітарна
52	Туніс (Туніська Республіка)	Туніс	164,15	12348,6	59,1	республіка	унітарна
53	Уганда (Республіка Уганда)	Кампала	241,04	51384,9	65,0	республіка	унітарна
54	Чад (Республіка Чад)	Нджамена	1284,00	21003,7	21,6	республіка	унітарна
54	Центрально- африканська Республіка (Центрально- африканська Республіка)	Бангі	622,44	5513,3	3,3	республіка	унітарна

1	2	3	4	5	6	7	8
<i>Північна та Центральна Америка</i>							
1	Антигуа та Барбуда (Антигуа та Барбуда)	Сент-Бжонс	0,44	94,2	2,3	монархія у складі Співдружності	унітарна
2	Багамські Острови (Співдружність Багамських Островів)	Нассау	13,94	403,0	16,4	монархія у складі Співдружності	унітарна
3	Барбадос (Барбадос)	Бріджтаун	0,43	282,6	7,6	монархія у складі Співдружності	унітарна
4	Беліз (Беліз)	Бельмопан	22,97	422,9	3,3	монархія у складі Співдружності	унітарна
5	Гаїті (Республіка Гаїті)	Порт-о-Пренс	27,00	11906,1	30,9	республіка	Унітарна
6	Гондурас (Республіка Гондурас)	Тегусігальпа	112,09	11005,9	39,4	республіка	унітарна
7	Гватемала (Республіка Гватемала)	Гватемала	108,89	18687,9	120,8	республіка	унітарна
8	Гренада (Гренада)	Сент-Джорджес	0,34	117,3	1,5	монархія у складі Співдружності	унітарна
9	Домініка (Співдружність Домініка)	Розо	0,75	65,9	0,7	республіка	унітарна
10	Домініканська Республіка (Домініканська Республіка)	Санто-Домінго	48,44	11520,5	129,7	республіка	унітарна
11	Канада (Канада)	Оттава	9970,61	40126,7	2283,6	республіка у складі Співдружності	федерація
12	Коста-Ріка (Республіка Коста-Ріка)	Сан-Хосе	51,10	5152,9	102,6	республіка	унітарна
13	Куба (Республіка Куба)	Гавана	110,86	10937,2	202,0	республіка	унітарна

1	2	3	4	5	6	7	8
14	Мексика (Мексиканські Сполучені Штати)	Мехіко	1958,20	131946,9	1862,7	республіка	федерація
15	Нікарагуа (Республіка Нікарагуа)	Манагуа	131,81	7007,5	20,7	республіка	унітарна
16	Панама (Республіка Панама)	Панама	75,52	4571,2	90,4	республіка	унітарна
17	Сальвадор (Республіка Ель-Сальвадор)	Сан- Сальвадор	21,04	6365,5	36,6	республіка	унітарна
18	Сент-Вінсент і Гренадіни (Сент-Вінсент і Гренадіни)	Кінгстаун	0,34	99,9	1,2	монархія у складі Співдруж- ності	унітарна
19	Сент-Кітс і Невіс (Федерація Сент-Кітс (<i>Сент-Кріс- тофер</i>) і Невіс)	Бастер	0,27	46,9	1,1	монархія у складі Співдруж- ності	федерація
20	Сент-Люсія (Сент-Люсія)	Кастрі	0,62	180,1	2,7	монархія у складі Співдруж- ності	унітарна
21	Сполучені Штати Америки (Сполучені Штати Америки)	Вашингтон	9372,61	347275,8	30615,7	республіка	федерація
22	Тринідад і Тобаго (Республіка Тринідад і Тобаго)	Порт-оф- Спейн	5,13	1511,2	26,0	республіка у складі Співдруж- ності	унітарна
23	Ямайка (Ямайка)	Кінгстон	10,99	2837,1	23,1	монархія у складі Співдруж- ності	унітарна
Південна Америка							
1	Аргентина (Аргентинська Республіка)	Буенос- Айрес	2780,09	45851,4	683,4	республіка	федерація
2	Болівія (Республіка Болівія)	Сукре (офіційно) Ла-Пас (фактично)	1098,58	12581,8	57,1	республіка	унітарна

1	2	3	4	5	6	7	8
3	Бразилія (Федеративна Республіка Бразилія)	Бразилія	8512,00	212812,4	2256,9	республіка	федерація
4	Венесуела (Боліварська Республіка Венесуела)	Каракас	912,05	28516,9	82,7	республіка	федерація
5	Гайана (Кооперативна Республіка Гайана)	Джордж- таун	215,08	836,0	25,1	республіка	унітарна
6	Еквадор (Республіка Еквадор)	Кіто	272,05	18289,9	130,5	республіка	унітарна
7	Колумбія (Республіка Колумбія)	Санта-Фе- де-Богота	1141,75	53425,6	438,1	республіка	унітарна
8	Парагвай (Республіка Парагвай)	Асунсьйон	406,75	7013,1	47,4	республіка	унітарна
9	Перу (Республіка Перу)	Ліма	1285,22	34576,7	318,5	республіка	унітарна
10	Суринам (Республіка Суринам)	Парамарібо	163,82	639,9	4,5	республіка	унітарна
11	Уругвай (Східна респуб- ліка Уругвай)	Монтевідео	176,22	3384,7	84,9	республіка	унітарна
12	Чілі (Республіка Чілі)	Сантьяго	756,10	19859,9	347,2	республіка	унітарна
Австралія та Океанія							
1	Австралія (Австралійсь- кий Союз)	Канберра	7682,30	26974,0	1829,5	монархія у складі Співдруж- ності	федерація
2	Вануату (Республіка Вануату)	Порт-Віла	12,19	335,2	1,1	республіка у складі Співдруж- ності	унітарна
3	Палау (Республіка Палау)	Мелекеок	0,49	17,7	0,3	республіка	унітарна
4	Кірібаті (Республіка Кірібаті)	Південна Тарава	0,81	136,5	0,3	монархія у складі Співдруж- ності	унітарна

1	2	3	4	5	6	7	8
5	Маршалли (Республіка Маршаллові Острови)	Далап- Уліга- Дарріт	0,18	36,3	0,3	республіка	унітарна
6	Науру (Республіка Науру)	округ Ярен	0,02	12,0	0,2	республіка	унітарна
7	Нова Зеландія (Нова Зеландія)	Веллінгтон	270,53	5251,9	262,9	монархія у складі Співдруж- ності	унітарна
8	Папуа-Нова Гвінея (Незалежна Держава Папуа- Нова Гвінея)	Порт- Морсбі	462,84	10762,8	32,7	монархія у складі Співдруж- ності	унітарна
9	Самоа (Незалежна Держава Самоа)	Апіа	2,83	219,3	1,2	монархія у складі Співдруж- ності	унітарна
10	Соломонові Острови (Соломонові Острови)	Хоніара	28,37	838,6	1,9	республіка у складі Співдруж- ності	унітарна
11	Тонга (Королівство Тонга)	Нукуалофа	0,75	103,7	0,6	монархія у складі Співдруж- ності	унітарна
12	Тувалу (Острови Тувалу)	Ваяку (на атолі Фунафуї)	0,02	9,5	0,06	республіка у складі Співдруж- ності	унітарна
13	Фіджі (Республіка Фіджі)	Сува	18,27	933,2	6,3	республіка у складі Спів- дружності	унітарна
14	Мікронезії (Федеративні Штати Мікронезії)	Палікір	0,71	113,7	0,5	республіка	федерація

ЗАЛЕЖНІ КРАЇНИ ТА ТЕРИТОРІЇ*

№ за пор.	Загальна назва країни (офіційна назва)	Адміністративний центр	Площа, тис. км ²	Населення, млн осіб	ВВП, млрд дол. США	Форма правління	Форма устрою
1	2	3	4	5	6	7	8
Європа							
1	Гібралтар (Велика Британія) Гібралтар	–	0,006	40,1	...	–	унітарна
2	Фарери (Данія) (Фарерські Острови)	Торсгавн	1,40	56,0	3,9	–	унітарна
Азія							
1	Острів Різдва (Австралія) (Острів Різдва)	Флаїнг-Фіш-Коув	0,14	–	унітарна
Африка							
1	Західна Сахара (Західна Сахара)	Ель-Аюн	266,77	600,9	...	–	унітарна
2	Майотта (Маоре) (Франція) (Майотта) (Маоре)	Мамудзу	0,37	337,0	...	внутрішнє самоуправління	унітарна
3	Мелілья (Іспанія) (Мелілья)	–	0,001	внутрішнє самоуправління	унітарна
4	Реюньйон (Франція) (Реюньйон)	Сен-Дені	2,51	882,4	...	внутрішнє самоуправління	унітарна

* Укладено на основі: Атлас вчителя. Київ: Картографія, 2010. 328 с. Книш М., Котик Л. Політико-географічна глобалістика: навч. посібник. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2014. С. 214-229; Gross domestic product, 2025 URL: <https://www.worldometers.info/gdp/gdp-by-country/>; Countries in the world by population. 2025. URL: <https://www.worldometers.info/world-population/population-by-country>.

1	2	3	4	5	6	7	8
5	Сеута (Іспанія) (Сеута)	–	0,001	внутрішнє самоуправ- ління	унітарна
<i>Америка</i>							
1	Ангілья (Ангілья)	Валлі	0,09	14,7	0,4	керована губерна- тором	унітарна
2	Антильські Острови (Нідерландські Антильські острови)	Віллемстад	0,80	керована губерна- тором	федерація
3	Аруба (Аруба)	Оран'єстад	0,19	108,1	4,3	керована гу- бернатором	унітарна
4	Бермудські Острови (Бермудські Острови)	Гамілтон	0,05	64,6	9,0	керована губерна- тором	унітарна
5	Віргінські Острови (Велика Британія) (Британські Віргінські Острови)	Род-Таун	0,13	39,7	1,5	керована губерна- тором	унітарна
6	Віргінські Острови (США) (Віргінські Острови)	Шарлотта- Амалія	0,35	84,1	4,7	керована губерна- тором	унітарна
7	Гваделупа (Гваделупа)	Бас-Тер	1,71	373,8	...	керована губерна- тором	унітарна
8	Гренландія (Гренландія)	Готгоб (Нуук)	2175,60	55,7	3,3	самоврядна територія (Данський протекторат)	унітарна
9	Кайманові Острови (Острови Кайман)	Джордж- таун	0,26	75,8	7,1	керована губерна- тором	унітарна
10	Мартініка (Мартініка)	Фор-де- Франс	1,13	340,4	...	заморський департа- мент Франції	унітарна

1	2	3	4	5	6	7	8
11	Мідвей США) (Острови Мідвей)	–	0,005	–	унітарна
12	Монтсеррат (Велика Британія) (Монтсеррат)	Плімут	0,10	керована губерна- тором	унітарна
13	Острови Теркс і Кайкос (Острови Теркс і Кайкос)	Коберн- Таун	0,50	46,9	1,7	керована губерна- тором	унітарна
14	Пуерто-Ріко (США) (Співдружність Пуерто-Ріко)	Сан-Хуан	9,10	3235,3	126,5	внутрішнє самоуправ- ління	унітарна
15	Сен-П'єр і Мікелон (Сен-П'єр і Мікелон)	Сен-П'єр	0,24	5,6	...	керована префектом	унітарна
16	Гвіана (Франція) (Гвіана)	Каснна	83,53	313,7	...	керована губерна- тором	унітарна
17	Фолклендські (Мальвінські) Острови (Велика Британія) (Фолклендські (Мальвінські) Острови)	Порт- Стенлі	12,17	3,5	...	керована губерна- тором	унітарна
Океанія							
1	Американське Самоа (США) (Американськ е Самоа)	Паго-Паго	0,20	46,0	0,9	монархія у складі Співдруж- ності	унітарна
2	Гуам (США) (Гуам)	Аганья	0,54	169,0	6,9	внутрішнє самоуправ- ління	унітарна
3	Ніуе (Нова Зеландія) (Ніуе)	Алофі	0,26	1,8	...	внутрішнє самоуправ- ління	унітарна
4	Нова Каледонія (Франція) (Нова Каледонія)	Нумеа	19,06	295,3	10,1	внутрішнє самоуправ- ління	унітарна

1	2	3	4	5	6	7	8
5	Норфолк (Австралія) (Острів Норфолк)	Кінгстон	0,04	внутрішнє самоуправління	унітарна
6	Острови Кука (Нова Зеландія) (Острови Кука)	Аваруа	0,24	13,3	0,4	внутрішнє самоуправління	унітарна
7	Північні Маріанські Острови (США) (Співдружність Північних Маріанських Островів)	Гарапан	0,48	43,5	1,1	внутрішнє самоуправління	унітарна
8	Піткери (Велика Британія) (Піткери)	Адамстаун	0,004	внутрішнє самоуправління	унітарна
9	Токелау (Нова Зеландія) (Токелау)	–	0,01	2,6	...	внутрішнє самоуправління	унітарна
10	Уолліс і Футуна (Франція) (Острови Уолліс і Футуна)	Мата-Уту	0,26	11,2	...	внутрішнє самоуправління	унітарна
11	Французька Полінезія (Французька Полінезія)	Папесте	4,00	282,5	6,4	внутрішнє самоуправління	унітарна

Тема 3

ГЕОГРАФО-КРАЇНОЗНАВЧІ ОСОБЛИВОСТІ МАКРОРЕГІОНІВ СВІТУ

Мета: ознайомлення здобувачів освіти з теоретико-методичними засадами географо-країнознавчої характеристики макрорегіонів світу та підходами до їхнього виділення; засвоєння студентами знань про відмінності географо-країнознавчих макрорегіонів світу: Європа, Північна Америка, Південна Америка, Азія, Африка, Австралія та Океанія; ознайомлення студентів з типовими особливостями країн макрорегіонів та внутрішньомакрорегіональними відмінностями.

Унаслідок вивчення теми студент повинен:

- знати**
- підходи до географо-країнознавчого виділення макрорегіонів світу;
 - головні географо-країнознавчі характеристики макрорегіонів світу: Європа, Північна Америка, Латинська і Південна Америка, Азія, Африка, Австралія та Океанія;
 - головні макрорегіональні країни та їхні країнознавчі особливості;
- вміти**
- характеризувати географо-країнознавчі макрорегіони світу;
 - виділяти глобальні і регіональні країни та означати їхні типові особливості й відмінності розвитку;
 - характеризувати й порівнювати країни світу.

Головні терміни та поняття: географо-країнознавчий макрорегіон, географо-країнознавча макрорегіоналізація світу, глобальна країна, регіональна країна, субрегіональна країна.

Запитання семінарського заняття

1. Теоретико-методичні підходи до географо-країнознавчої макрорегіоналізації світу.
2. Макрорегіоналізація світу за ООН: дискусійні моменти.
3. Макрорегіоналізація світу за Г. де Блій, П. Муллер (2004).
4. Географо-країнознавча характеристика макрорегіонів світу (кількість країн, типологія країн макрорегіону, історичні особливості формування країн, сучасні особливості соціально-економічного розвитку країн макрорегіону, територіальні суперечки

в макрореґіоні, можливі зміни на політичній карті макрореґіону, регіональні країни):

- 4.1. Європа;
- 4.2. Північна Америка;
- 4.3. Центральна (Середня) Америка;
- 4.4. Південна Америка;
- 4.4. Північна Африка, Південно-Західна Азія;
- 4.5. Африканська субсахара;
- 4.6. Південна Азія;
- 4.7. Східна Азія;
- 4.8. Південно-Східна Азія;
- 4.9. Австралія і Нова Зеландія;
- 4.10. Тихоокеанія.

Дискусія на теми:

Об'єктивність і суб'єктивні підходів до географо-країнознавчої макрореґіоналізації світу.

Перспективні зміни у структурі географо-країнознавчих макрореґіонів світу та причини, що їх можуть зумовити.

Цивілізаційна і географо-країнознавча структура світу.

Література

1. Антонюк Н.В., Мальська М.П., Занько Ю.С., Ганич Н.М. Теоретичні основи країнознавства: підручник. Київ: Знання, 2011. 326 с. <https://textbook.com.ua/turizm/1473453523>.
2. Безуглий В.В., Козинець С.В. Регіональна економічна і соціальна географія світу: навч. посібник. 2-ге вид., доп. Київ: Академія, 2007. 688 с.
3. Білецький М.І., Ванда І.В., Котик Л.І. Соціальна географія: навч. посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2019. 328 с.
4. Блій де Г., Муллер П., Шаблій О. Географія: світи, регіони, концепти. Київ: Либідь, 2004. 740 с.
5. Заячук М.Д., Чубреї О.С. Економічна та соціальна географія світу: навч. посібник. Чернівці: ЧНУ ім. Ю. Федьковича, 2009. 200 с.
6. Конспект лекцій з дисципліни «Країнознавство» для здобувачів освіти І курсу спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» денної форми навчання / Укл.: Чістякова І.М., Шевченко Б.Г. Одеса: ДУ «Одеська політехніка», 2021. С. 21-27.
7. Книш М.М., Котик Л.І. Політико-географічна глобаліс-

тика: навч. посібник. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2014. 484 с.

8. Масляк П.О. Країнознавство: підручник. Київ: Знання, 2008. 292 с. <https://westudents.com.ua/knigi/65-kranoznavstvo-maslyak-po.html>.

9. Яценко Б.П., Бабарицька І.К. Країнознавство. Основи теорії: навч. посібник. Київ: Либідь, 2009. 312 с.

10. Fellmann J., Getis A., Getis J. Human Geography: Landscapes of human activities. 10th ed. Boston: McGraw Hill, 2009. 546 p.

11. The Atlas of the Real World: Mapping the Way We Live / D. Dorling, M. Newman, A. Barford. London: Thames & Hudson, 2010.

12. The Social Atlas of Europe / D. Ballas, D. Dorling, B. Hennig. Bristol; Chicago: Policy Press, 2014. 206 p.

Завдання для самостійної роботи

1. Порівняйте особливості розвитку Бразилії й Аргентини, як регіональних країн географо-країнознавчого макрорегіону Південна Америка.

2. Сформуйте загальний образ макрорегіону Європа. Які критерії будуть визначальні при укладанні такого соціально-економічного і політичного образу макрорегіону? Які потенційні зміни образу макрорегіону в ХХІ ст.?

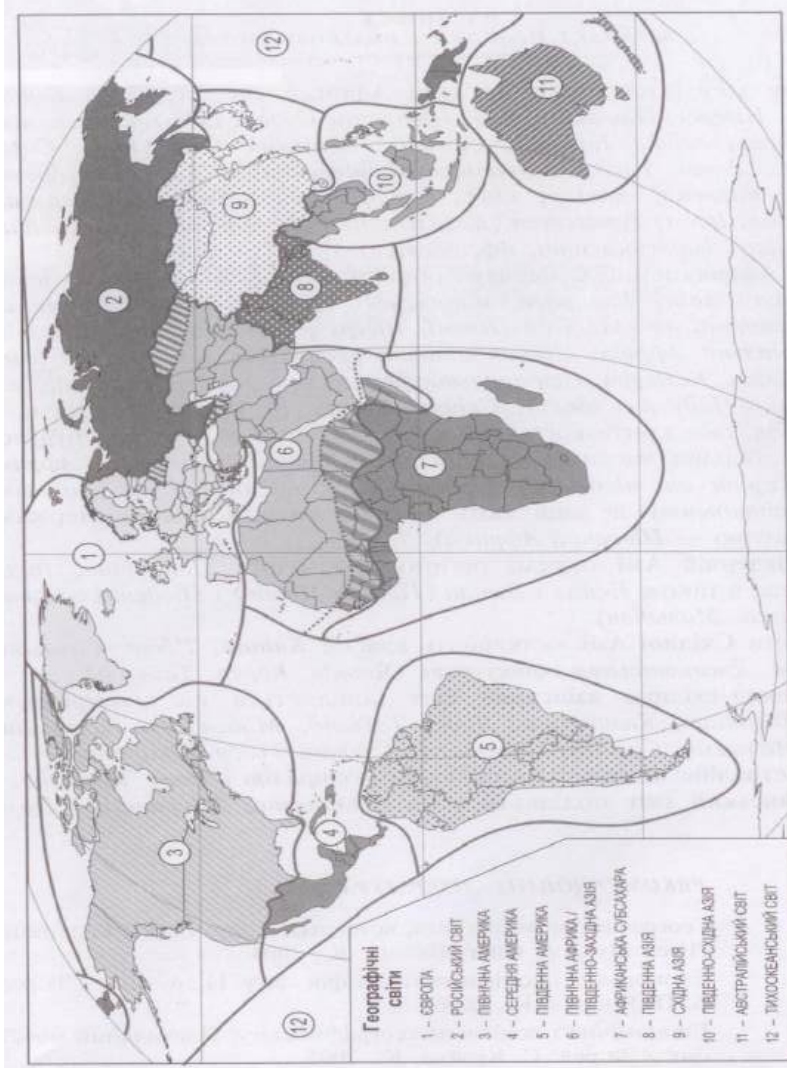
3. Проаналізуйте територіальні суперечки Індії як регіональної країни географо-країнознавчого макрорегіону Південна Азія з державами-сусідами першого порядку. Які зміни в перспективі можуть відбутися в макрорегіоні й чому?

4. Подумайте, який макрорегіон світу буде займати провідне становище на соціально-економічній та культурній, політичній карті світу у другій половині ХХІ ст. і чому?

5. Подумайте над територіальними суперечками держав в Антарктиді та Арктиці. Чим вони спричинені? Які довготермінові наслідки ці суперечки можуть мати для світової спільноти?

Додаткові матеріали з теми

ГЕОГРАФІЧНІ СВІТИ (за Г де Блій, П. Муллер, 2004)*



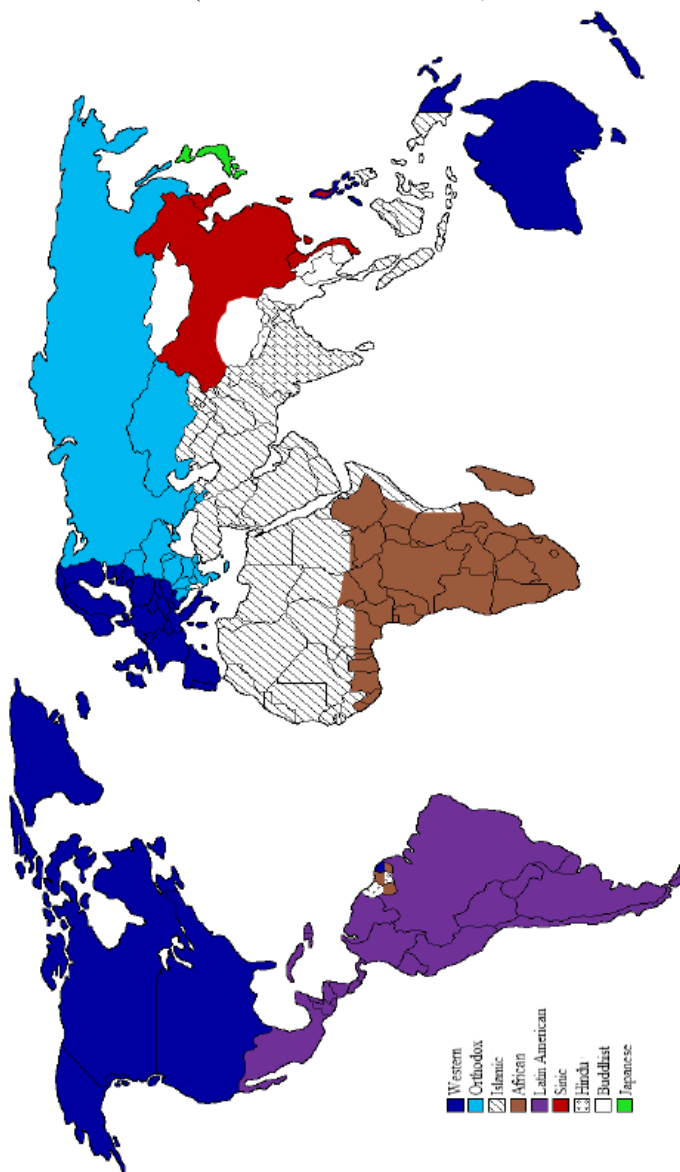
* Джерело: Яценко Б.П., Бобарицька В.К. Країнознавство: основи теорії: навч. посібник. Київ: Либідь, 2009. 312 с.

МАКРОРЕГІОНАЛІЗАЦІЯ СВІТУ ЗА ООН*



* Джерело: United Nations. URL: <https://www.un.org/en>.

ЦИВІЛІЗАЦІЙНА СТРУКТУРА СВІТУ (за С. Гантінгтоном, 1996)*



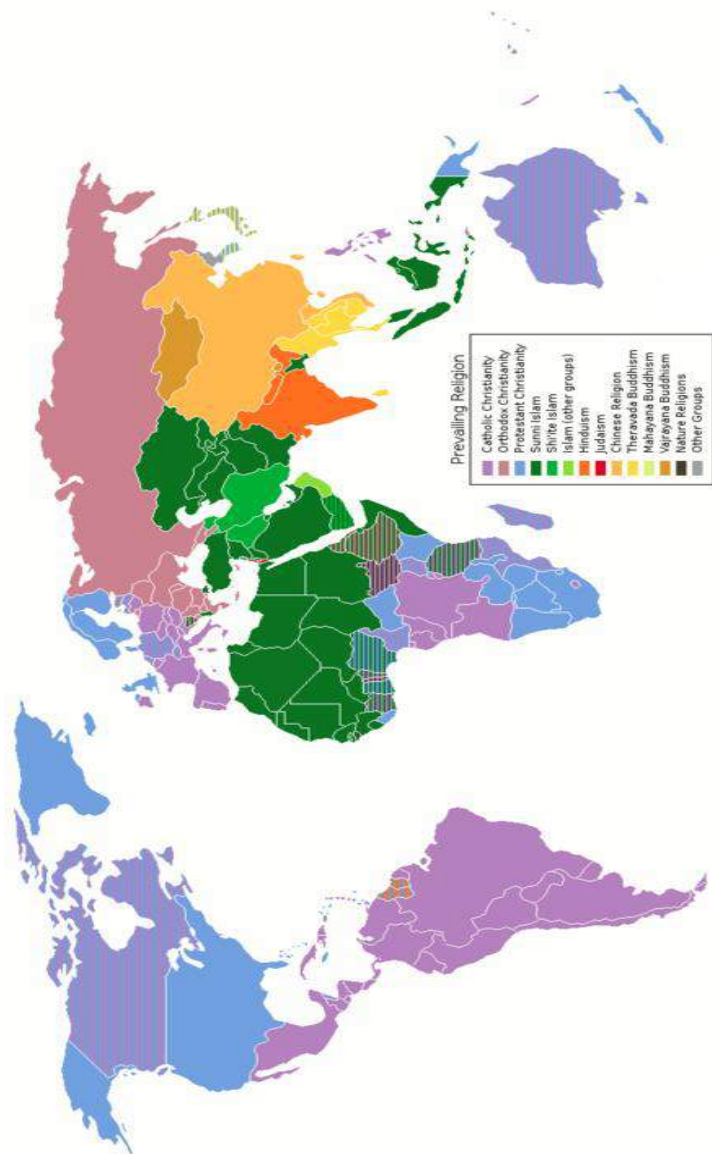
* Джерело: Гантінгтон С. Протистояння цивілізацій та зміна світового порядку. Перекл. з англ. Львів: Кальварія, 2006. 473 с.

МОБНА КАРТА СВІТУ, 2022*



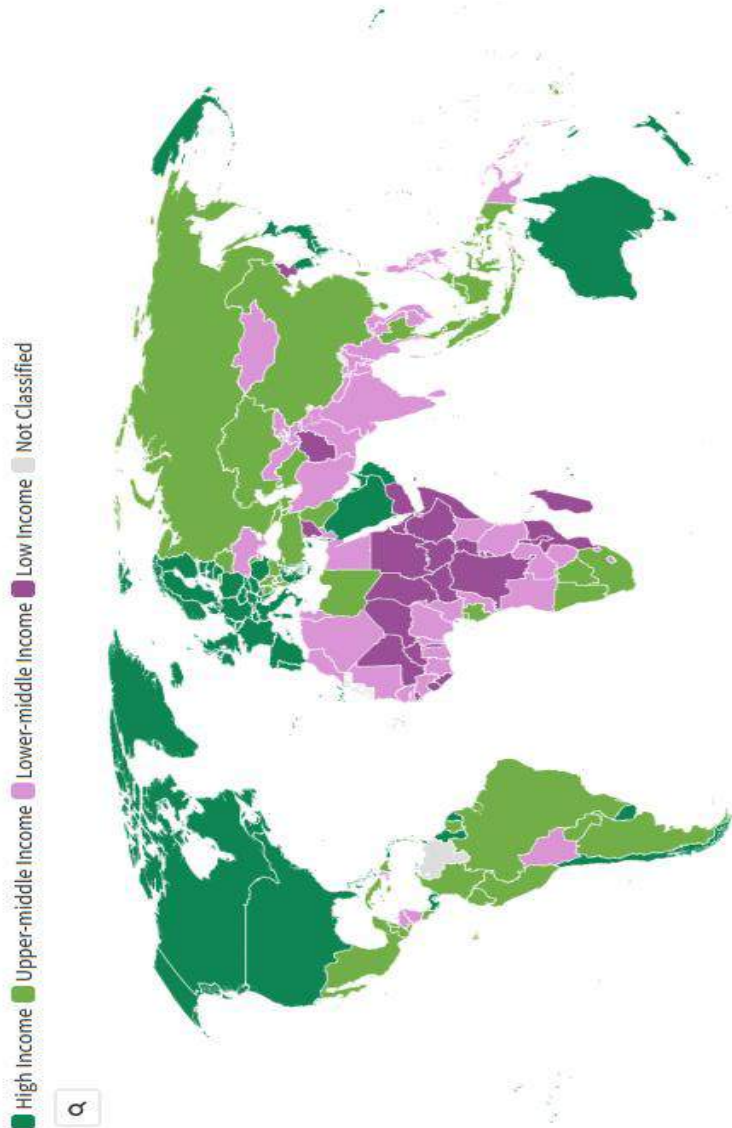
* Джерело: Detailed Language Family Map of the World (2022). URL: https://www.reddit.com/r/dataisbeautiful/comments/yn08pw/oc_detailed_language_family_map_of_the_world.

РЕЛІГІЙНА КАРТА СВІТУ*



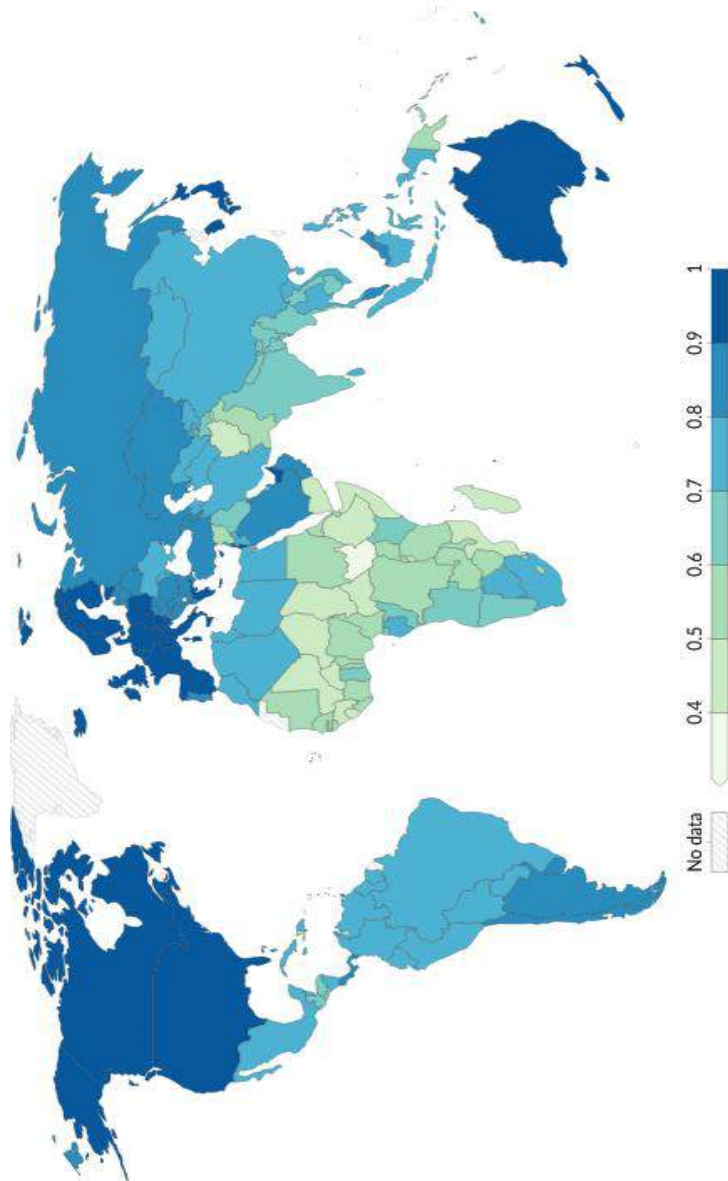
* Джерело: Prevaling world religions map. URL: https://uk.m.wikipedia.org/wiki/Prevaling_world_religions_map.png.

КЛАСИФІКАЦІЯ КРАЇН ГРУПОЮ СВІТОВОГО БАНКУ ЗА РІВНЕМ ДОХОДУ, НА 2024 ФІНАНСОВИЙ РІК*



* Джерело: World Bank Group country classifications by income level for FY24. URL: <https://blogs.worldbank.org/en/opendata/new-world-bank-group-country-classifications-income-level-fy24>.

ІНДЕКС ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ, 2023*



* Джерело: Human Development Index, 2023. URL: <https://ourworldindata.org/grapher/human-development-index>.



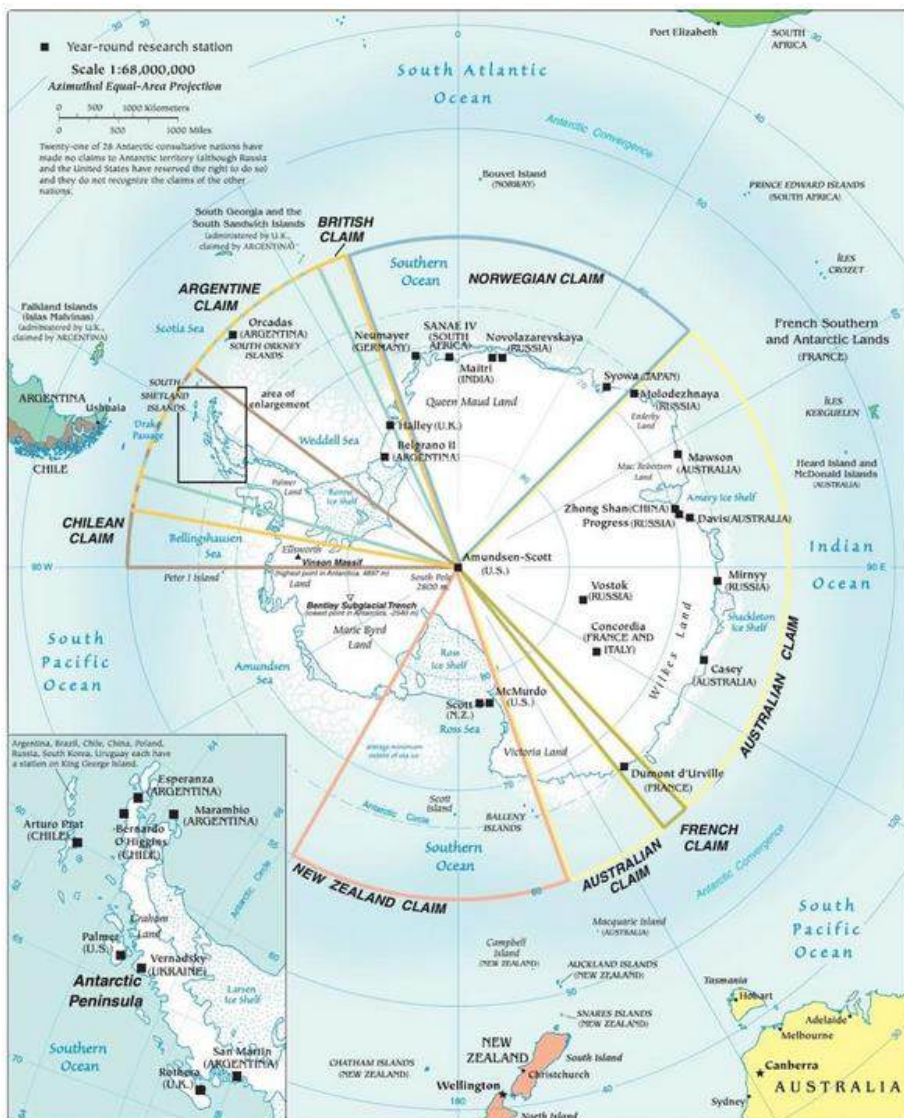
* Джерело: Conflicts All Over The World In 2025 So Far. URL: https://www.reddit.com/r/MapPorn/comments/1lialpd/conflicts_all_over_the_world_in_2025_so_far/.

ТЕРИТОРІАЛЬНІ СУПЕРЕЧКИ ДЕРЖАВ, 2017*



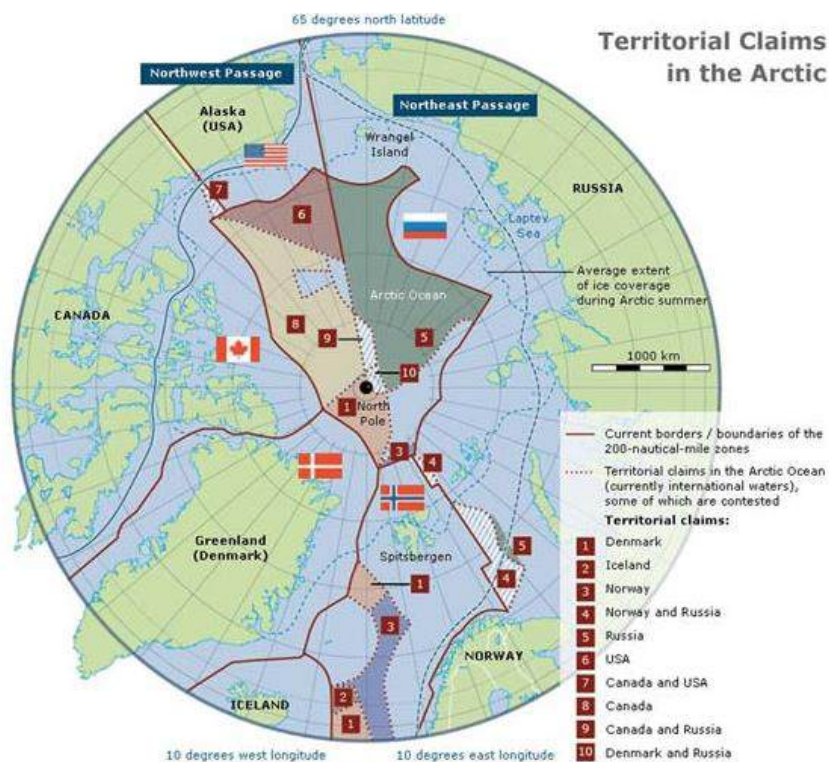
* Джерело: Територіальні суперечки, 2017. URL: <https://www.unian.ua/politics/2069144-teritorialni-superechki-na-mapi-svitu-pokazali-usi-krajini-yaki-zazihayut-na-chujje-infografika.html>.

АНТАРКТИДА: ТЕРИТОРІАЛЬНЕ РОЗМЕЖУВАННЯ*



* Джерело: Who Owns Antarctica? Antarctic Territories & Country Claims, 2025. URL: <https://www.antarcticacruises.com/guide/who-owns-antarctica>.

АРКТИКА: ЗОНА НОВОЇ ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ*



* Джерело: Walsh D. Race to the North: Who Owns the Arctic Ocean? 2011.
 URL: <https://www.usni.org/magazines/proceedings/2011/november/race-north-who-owns-arctic-ocean>.

Тема 4

ГЕОГРАФО-КРАЇНОЗНАВЧА ХАРАКТЕРИСТИКА ГЛОБАЛЬНИХ І РЕГІОНАЛЬНИХ ДЕРЖАВ СВІТУ, МІКРОДЕРЖАВ

Мета: ознайомлення здобувачів освіти з географо-країнознавчою характеристикою глобальних і регіональних держав світу, мікродержав; аналіз особливостей їхнього географічного розташування природно-ресурсного і демографічного потенціалу, особливостей історичного й економічного розвитку, викликів глобального і регіонального домінування.

Унаслідок вивчення теми студент повинен:

- знати**
- підходи до географо-країнознавчої характеристики країн світу;
 - критерії виділення глобальних і регіональних держав;
 - критерії виділення мікродержав та їхні особливості;
 - глобальні та регіональні держави світу, мікродержави;
- вміти**
- укладати географо-країнознавчу характеристику держав світу;
 - виділяти глобальні і регіональні країни та означати їхні типові особливості й відмінності розвитку;
 - характеризувати й порівнювати країни світу.

Головні терміни та поняття: географо-країнознавча характеристика, глобальна держава, регіональна держава, мікродержава.

Запитання семінарського заняття

1. Географо-країнознавча характеристика глобальних держав світу (G7 + Китай):
 - 1.1. Велика Британія;
 - 1.2. Італія.
 - 1.3. Канада;
 - 1.4. Китай;
 - 1.5. Німеччина;
 - 1.6. США;
 - 1.7. Франція;
 - 1.8. Японія.

2. Географо-країнознавча характеристика регіональних держав світу:

- 2.1. Австралія;
- 2.2. Аргентина;
- 2.3. Бразилія;
- 2.4. Єгипет;
- 2.5. Ізраїль;
- 2.6. Індія;
- 2.7. Нігерія.
- 2.8. Пакистан;
- 2.9. Саудівська Аравія.
- 2.10. Туреччина.

3. Географо-країнознавча характеристика мікродержав світу:

- 3.1. Андорра;
- 3.2. Ватикан;
- 3.3. Ліхтенштейн;
- 3.4. Мальта;
- 3.5. Науру;
- 3.6. Сан-Марино;
- 3.7. Тувалу.

(!) При укладанні географо-країнознавчої характеристики держав світу звернути увагу на: особливості їхнього географічного положення, державних кордонів, історії формування сучасної території держави, загальних особливостях демографічного, економічного, соціального розвитку, внутрішньодержавних відмінностях розвитку та можливостях територіальних змін/трансформацій у перспективі.

Дискусія на теми:

Мікродержави: потенціал їхнього соціально-економічного розвитку і засади політичної стійкості.

Перспективні зміни конфігурації глобальних держав світу.

Територіальні внутрішньо-державні відміни глобальних і регіональних держав як потенціал змін на політичній карті світу у майбутньому.

Глобальні кліматичні зміни, кліматичні біженці, загрози зникнення острівних країн.

Література

1. Антонюк Н.В., Мальська М.П., Занько Ю.С., Ганич Н.М. Теоретичні основи країнознавства: підручник. Київ: Знання, 2011. 326 с. <https://textbook.com.ua/turizm/1473453523>.
2. Атлас вчителя. Київ: Картографія, 2010. 328 с.
3. Блій де Г., Муллер П., Шаблій О. Географія: світи, регіони, концепти. Київ: Либідь, 2004. 740 с.
4. Дахно І.І., Тимофієв С.М. Країни світу: енциклопедичний довідник. Київ: Мапа, 2007. 608 с.
5. Дубович І. Країнознавчий словник-довідник. Київ: Знання, 2008. 839 с.
6. Книш М.М., Котик Л.І. Політико-географічна глобалістика: навч. посібник. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2014. 484 с.
7. Куліш О. Найменші країни світу 2025: топ-10 за площею. URL: <https://homester.com.ua/najmenshi-krayiny-svitu-2025-top-10-zaploshheyu>.
8. Масляк П.О. Країнознавство: підручник. Київ: Знання, 2008. 292 с. <https://westudents.com.ua/knigi/65-kranoznavstvo-maslyak-po.html>.
9. Ровенчак І.І., Котик Л.І. Міжнародні політичні, військові та економічні організації: навч.-метод. посібник. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2012. 142 с.
10. Ровенчак І.І. Типологія країн світу: Текст лекцій. Львів: Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 1997. 24 с.
11. Яценко Б.П., Бабарицька І.К. Країнознавство. Основи теорії: навч. посібник. Київ: Либідь, 2009. 312 с.
12. The World Factbook. URL: <https://www.cia.gov/the-world-factbook>.

Завдання для самостійної роботи

1. Опрацюйте матеріали з децентралізації Франції. Чим спричинені децентралізаційні процеси і які наслідки вони можуть мати у майбутньому?
2. Ознайомтеся з країнознавчою характеристикою Іспанії. Яким чином входження Іспанії до Європейського Союзу дало змогу зменшити гостроту внутрішньодержавних територіальних суперечностей.
3. Проаналізуйте внутрішньодержавні відмінності Бельгії. Чим вони зумовлені? Як на рівні сучасного етапу розвитку держави зберігаються історичні країнознавчі відмінності територій?

Додаткові матеріали з теми
ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ФРАНЦІЇ*



Франція найбільш централізована держава Європи. Протягом декількох століть вона провадила політику «один народ – одна держава». Проте в середині держави виокремлюються субрегіони:

Оксітанія: охоплює землі на півдні Франції (Прованс, Овернь, Лангедок); корінні мешканці розмовляють на оксітанській (або провансальській) мові, яка близька до каталонської; мова подібна до французької, тому відбувається швидка асиміляція з французами зберігаючи заледве помітний акцент; мова має статус регіональної та вивчається в школах; є місцева партія «Партія Оксітанії», яка увійшла в представлений в Європарламенті «Європейський вільний альянс»; активні сепаратистські рухи відсутні, питання від'єднання від Франції не ставиться;

* Джерело: Білецький М.І., Ванда І.В., Котик Л.І. Соціальна географія: навч. посібник. Львів: Простір-М, 2015. С. 406-407.

Південна Фландрія: охоплює територію Нор-Па-де-Кале; корінні мешканці фламандці в кількості близько 250 тис. осіб; переважає фламандська мова, яка збережена й активно використовується на побутовому рівні; наявна співпраця з фламандськими об'єднаннями Бельгії; популяризується думка про входження Південної Фландрії у склад створеної Фландрії;

Руссільйон: охоплює однойменний регіон на півдні Франції; корінні мешканці каталонці в кількості близько 250 тис. осіб; місцеві громади активно співпрацюють з представниками каталонців в Іспанії; наявні сепаратистські організації; підтримується серед мешканців думка про входження субрегіону у склад відновленої Каталонії;

Ельзас та Лотарингія: охоплюють однойменні регіони; споконвіків є зерном розбрату між Францією та Німеччиною; населення в кількості близько 3 млн осіб розмовляє на діалекті німецької мови; наявне сепаратистське об'єднання «Перш за все Ельзас», його прихильники виступають за створення окремої однойменної держави; не висувують ідей приєднання до Німеччини; підтримують думку, що відновленню незалежного Ельзасу перешкоджають вихідці з Африки та Азії до яких мають упереджене та вороже ставлення;

Бретань: корінні мешканці бретонці, мова яких належить до кельтської групи й близька до ірландської; корінною мовою володіє не більше 200 тис. осіб з 3 млн жителів субрегіону; мова популяризується, має статус регіональної та викладається в школах, на ній друкуються місцеві газети; незважаючи на виникнення в 1990 р. радикального об'єднання «Бретонська революційна армія», радикальні ідеї не знайшли схвалення у бретонців, які вважають себе «оберігачами Франції»;

Північна Басконія: охоплює територію на південному-заході Франції в районі регіону Аквітанія (найбільші центри – міста Байонна і Біарріц); корінні мешканці – баски в кількості 150 тис. осіб; місцеві жителі підтримують ідею створення незалежної Басконії (на основі Північної (Франція) та Південної (Іспанія) Басконій); здійснюється активна співпраця з сепаратистськими об'єднаннями басків Іспанії;

Корсіка: населення розмовляє на мові, яка є діалектом італійської; діє «Фронт національного визволення Корсіки», який має радикальне спрямування та вчинює терористичні акти на регіональному рівні; про незалежність від Франції розмови не йдуть, добиваються автономії, та надання місцевій мові офіційного статусу.

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ІСПАНІЇ*



Галісія: площа – 29 574 км²; населення – 2,8 млн. осіб, розмовляють на галісійській мові, яка входить до групи романських мов, але підтримують традиції кельтської культури; історія – Галісія стала частиною Іспанії 1072 р. внаслідок передачі прав на неї кастильському монархові Альфонсу VI. На сьогодні мешканці регіону не виступають активно за відокремлення від Іспанії: сепаратистські тенденції підтримує не більше 1% населення регіону; ВВП на душу населення – 17 280 євро, нижче середньоіспанського, на рівні Словенії. У м. Віго розташований найбільший риболовецький порт у світі, офіс Європейської агенції з контролю рибальства, виробляють автомобілі Citroen. Міста Феррол і Віго є центрами суднобудування. Місто Артейшо, яке неподалік Корунї – один із найбільших в Європі виробників текстилю; національні риси – над галісійцями в Іспанії підсміюються, бо вважають їх простакуватими;

Країна Басків: площа – 7 234 км²; населення – 2 155 млн осіб, розмовляють на баскській мові, яка визнана офіційною мовою автономної області; історія – Країна Басків стала частиною Іспанії в 1199 р., коли кастильці завоювали її основну (західну) частину. В 1978 р. отримала широку автономію в складі Іспанії (наприклад, має власну поліцію відому

* Джерело: Білецький М.І., Ванда І.В., Котик Л.І. Соціальна географія: навч. посібник. Львів: Простір-М, 2015. С. 408-409.

як ерзайнц). В 1959 р. створена ЕТА – баскська терористична організація, в результаті діяльності якої загинуло понад 800 осіб. Організація функціонує по сьогодні, її візитною картою є вчинення міських погромів обов'язково із розбиванням вітрин магазинів, підпалом автомобілів та нападами на місцеву поліцію. Серед самих басків немає єдності в думці щодо відділення від Іспанії: прихильники правих підтримують ідею відокремлення, а прихильники лівих (абержали) її засуджують; *ВВП на душу населення* – 31 110 євро, найвищий у Іспанії, дорівнює швейцарському. Міста Біскайя та Гіпускоа – центри машино- та приладобудування. Столиця області, м. Вікторія Гастейз – центр літакобудування. Розташована в області Мандрагорська корпорація – найбільший у світі кооператив, який діє за принципом самоврядування; *національні риси* – над басками в Іспанії сміються за хвалькуватість та жорстке дотримання католицьких приписів.

Каталонія: *площа* – 32 114 км²; *населення* – 7,5 млн осіб, розмовляють на каталонській мові, яка має статус офіційної мови автономної області; *історія* – Каталонію приєднали до Іспанії в 1714 р. після війни за іспанську спадщину. Характерні активні сепаратистські тенденції в основу яких покладена ідея відновлення «Каталонської країни» на базі земель Каталонії й Валенсії (Іспанія) та Руссільйон (Франція). За результатами соціологічних опитувань 2010 р. 80% каталонців підтримують ідею відокремлення від Іспанії; *ВВП на душу населення* – 30 700 євро (в цілому по Іспанії – 22 486 євро), приблизно такий як у Великій Британії та Австрії. Чверть ощадних банків Іспанії каталонські. У Марторелі, передмісті Барселони, розташований автомобільний завод SEAT. Каталонський ВВП складає 20% від загальноіспанського. В цілому область складає 6% площі Іспанії та 15,9% населення; *національні риси* – каталонців в Іспанії вважають скупими і практичними.

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ БЕЛЬГІЇ*



Фландрія: площа – 13 522 км²; населення – 6,5 млн осіб. Розмовляють фламандською мовою, яка належить до західної підгрупи германських мов. Фламандська переважає і на офіційному рівні. 75% періодичних видань та книг на території Бельгії друкується фламандською мовою, її знання є обов'язкове при усиновленні дітей; *релігія* – переважає протестантизм; *освіта* – у школах обов'язкове є вивчення французької, голландської, німецької та англійської мов. На вибір вивчають латинську, грецьку, іспанську чи польську мову; *культура* – притаманні значні запозичення із Нідерландів; *господарство* – на момент створення Бельгії (1830 р.) була переважно сільськогосподарським регіоном і відставала у розвитку від Валлонії. На сьогодні із-за розвитку видавничої справи, рекреаційно-туристичної діяльності, індустрії хай-теку, торгівлі (м. Антверпен – світовий центр продажу алмазів) Фландрія суттєво випереджує Валлонію в економічному розвитку; *тенденції децентралізації* – пересічні фламандці виступають проти фінансових дотацій Валлонії. Діє сепаратистська партія «N-VA», яка пропагує ідею перетворення Бельгії із федерації в конфедерацію з наступним відокремленням Фландрії в окрему державу. Згідно соціологічних досліджень 32% (2010 р.) фламандців підтримували ідею відокремлення регіону.

* Джерело: Білецький М.І., Ванда І.В., Котик Л.І. Соціальна географія: навч. посібник. Львів: Простір-М, 2015. С. 410-411.

Валлонія: *площа* – 16 844 км²; *населення* – 4 млн осіб. У побуті та на офіційному рівні користуються французькою мовою; *релігія* – переважає католицизм; *освіта* – у школах обов'язковим є вивчення французької мови, на вибір вивчають голландську чи англійську; *культура* – притаманні значні інкультурації із Франції; *господарство* – на момент створення Бельгії, Валлонія випереджала за розвитком Фландрію. На її території були поклади залізної руди й вугілля, що зумовили розвиток металургії з центром у м. Льеж. На сьогодні металургійна галузь, як і вугільна, перебуває у занепаді. Регіон характеризується високими показниками безробіття, яке в окремих районах сягає 20% (2010 р.). Кошти із Фландрії надходять у Валлонію для підтримки економіки; *тенденції децентралізації* – валлонці не висувають вимог від'єднання від Фландрії, проте відчувають утиски на побутовому рівні: фламандці надають перевагу продавати житло тільки фламандцям, при працевлаштуванні у Фландрії обов'язковим є знання фламандської мови. Соціологічні дослідження проведені в 2010 р. показали, що у Франції 38% населення не проти приєднання до країни Валлонії у разі розпаду Бельгії.

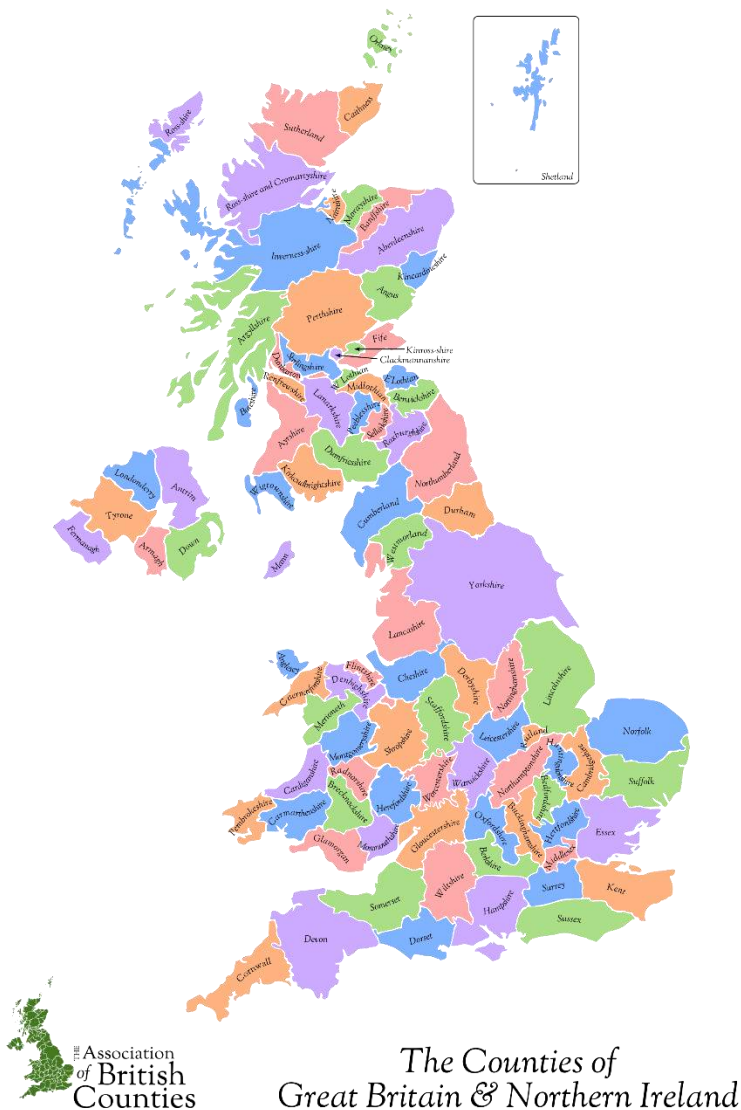
ІЗРАЇЛЬ І ПАЛЕСТИНСЬКІ ТЕРИТОРІЇ, 2023*



Created: 8 February 2023 Authors: IMBA, ERS, OHCHR Sources: HDX, CSM Contact: ohchr-isaupport@un.org standup4humanrights.org

* Джерело: The Independent International Commission of Inquiry on the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem, and Israel, 2023. URL: <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/co-israel/index>.

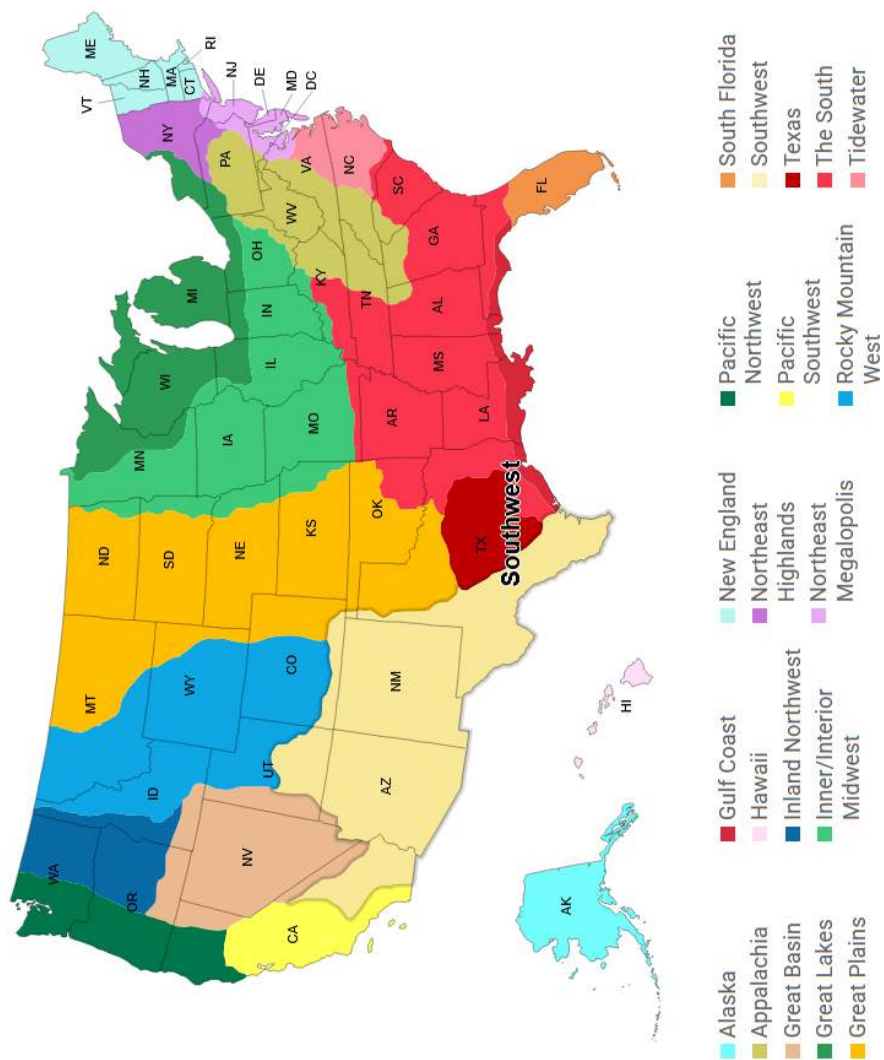
ВЕЛИКА БРИТАНІЯ І ПІВНІЧНА ІРЛАНДІЯ: ІСТОРИЧНІ ЗЕМЛІ*



© Copyright 2011. The Association of British Counties / Michael Garber. Second Edition

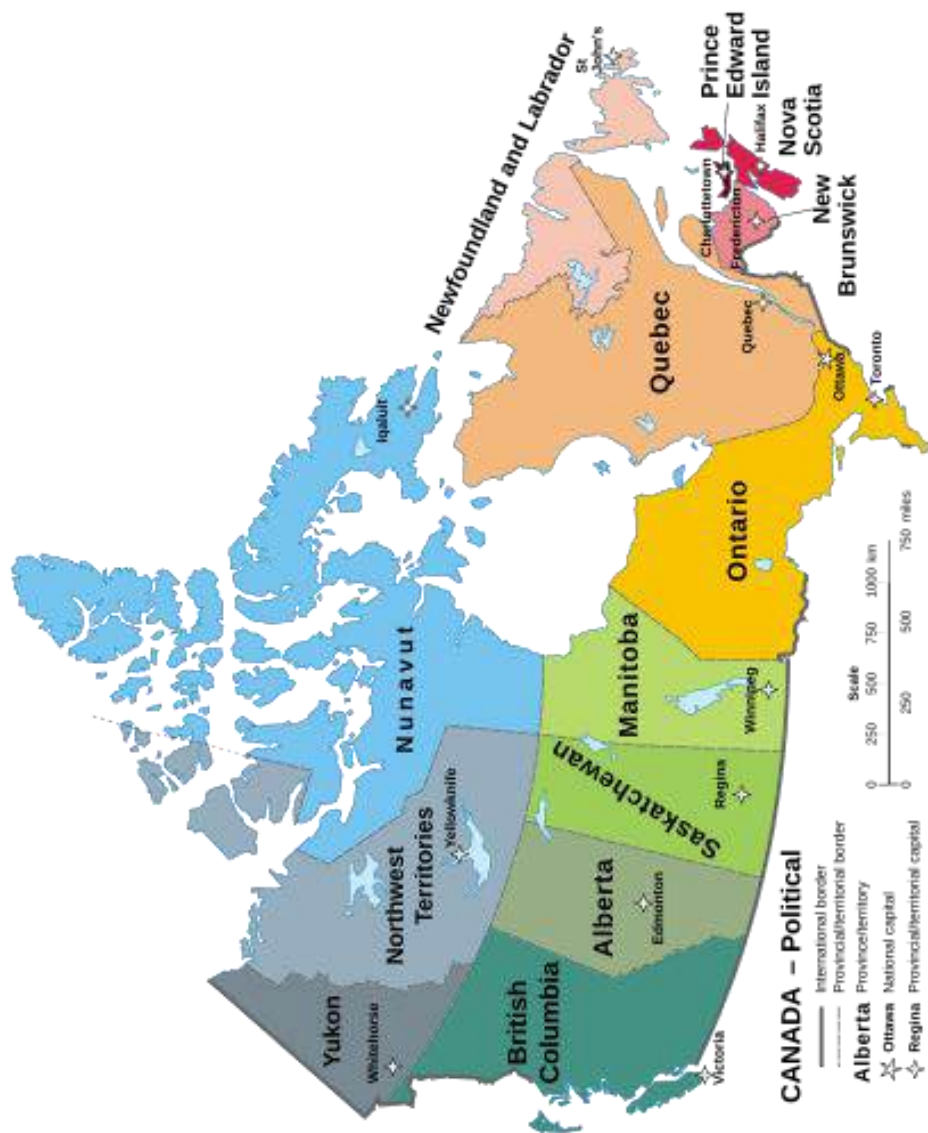
* Джерело: The Association of British Countries. URL: <https://abcountries.com/introduction/>.

КУЛЬТУРНІ І ГЕОГРАФІЧНІ РЕГІОНИ США*



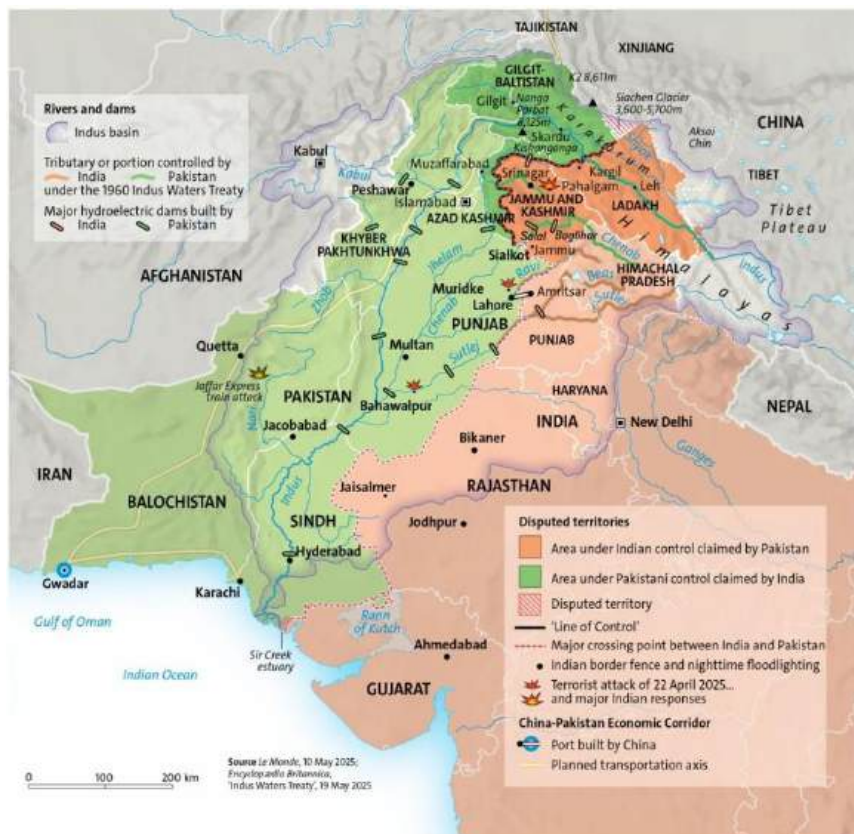
* Джерело: United States Regions. URL: <https://www.flashshop.com/resources/us-regions/>.

ПРОВІНЦІ І ТЕРИТОРІЇ КАНАДИ*



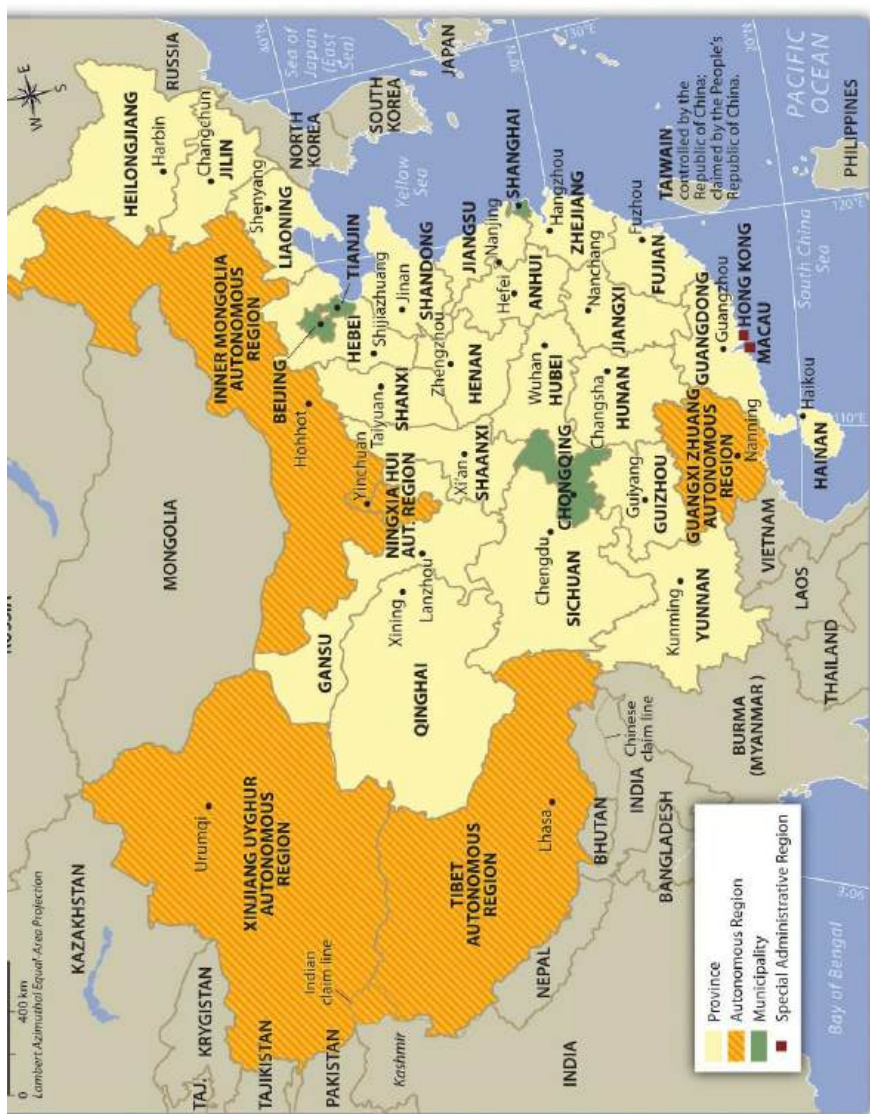
* Джерело: Provinces and territories of Canada. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Provinces_and_territories_of_Canada.

ІНДІЯ ТА ПАКИСТАН: ВОДНІ Й ТЕРИТОРІАЛЬНІ КОНФЛІКТИ*



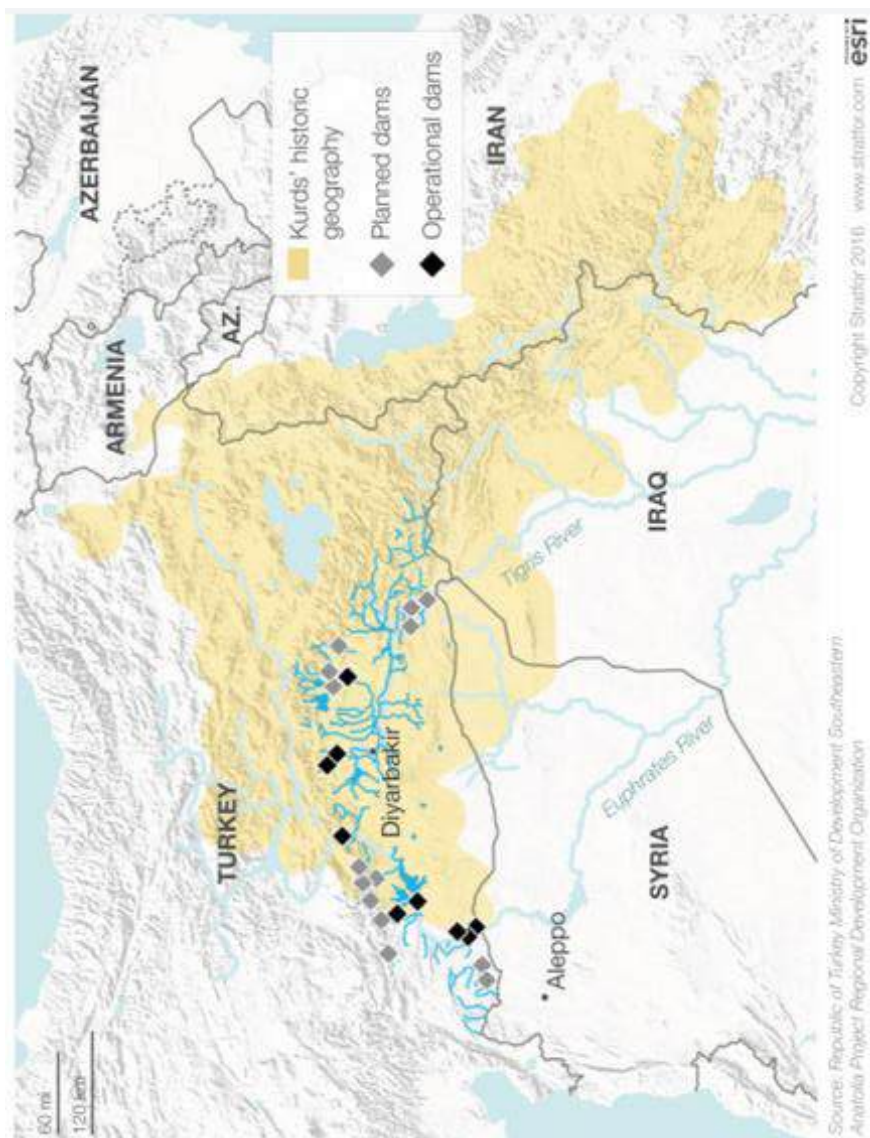
* Джерело: Marin Cécile. India and Pakistan: river and border disputes, 2025. URL: <https://mondediplo.com/maps/india-pakistan>.

ТЕРИТОРІАЛЬНА РОЗМАЇТІСТЬ КИТАЮ*



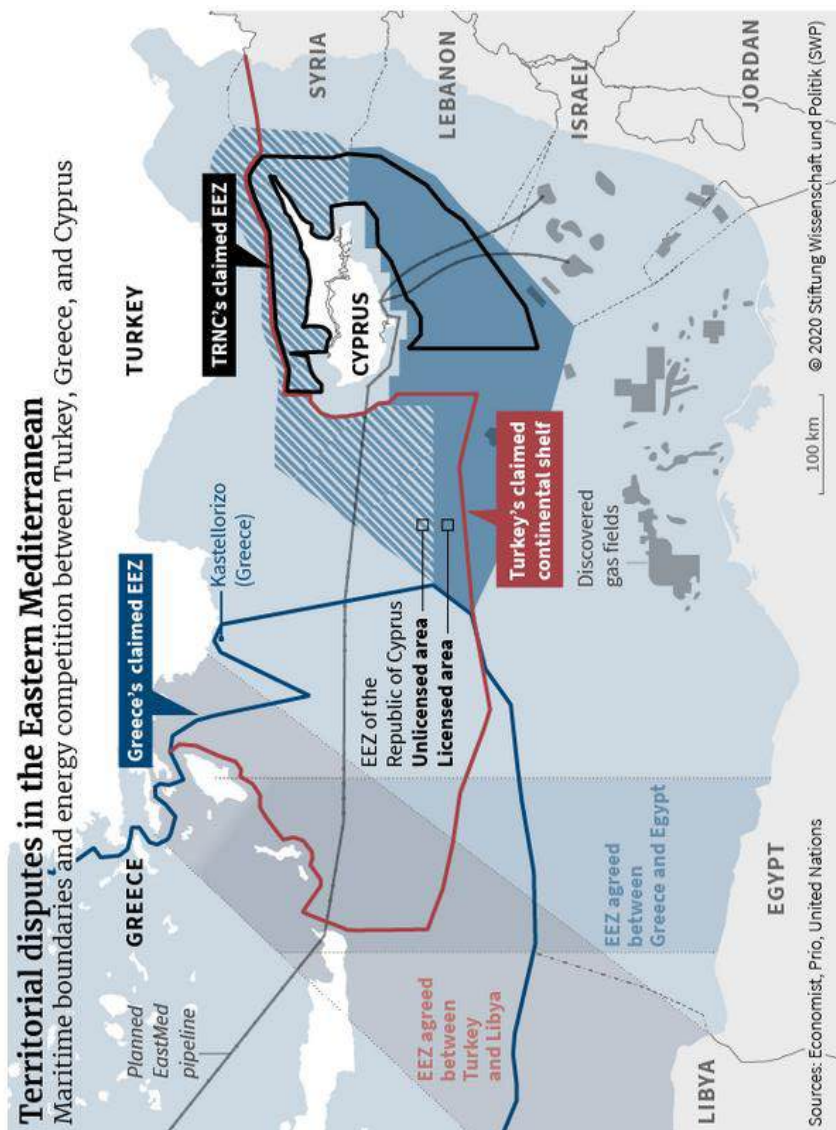
* Джерело: Emerging China. URL: <https://flatworldknowledge.lardbucket.org/books/regional-geography-of-the-world-globalization-people-and-places/s13-02-emerging-china.html>.

КОНФЛІКТ ТУРЕЧЧИНИ З КУРДАМИ*



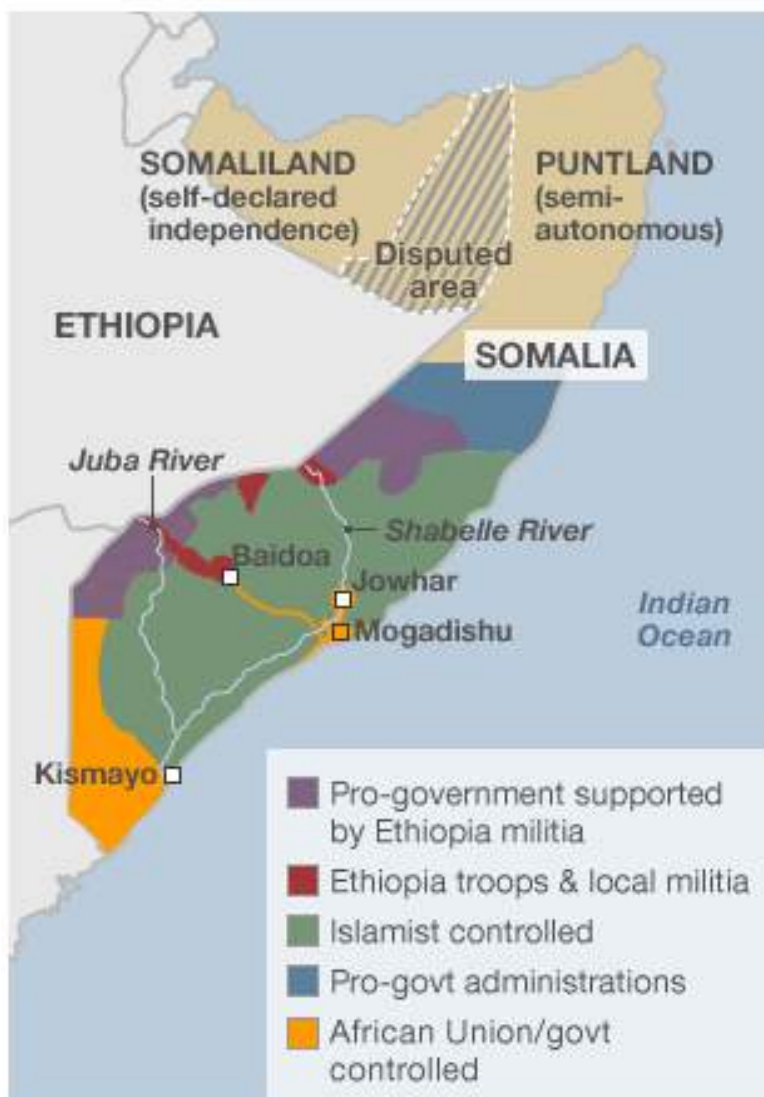
* Джерело: Dams Power Turkey's Conflict With the Kurds, 2016. URL: <https://worldview.stratfor.com/article/dams-power-turkeys-conflict-kurds>.

ТЕРИТОРІАЛЬНІ СУПЕРЕЧКИ У СХІДНОМУ СЕРЕДЗЕМНОМУ МОРІ*



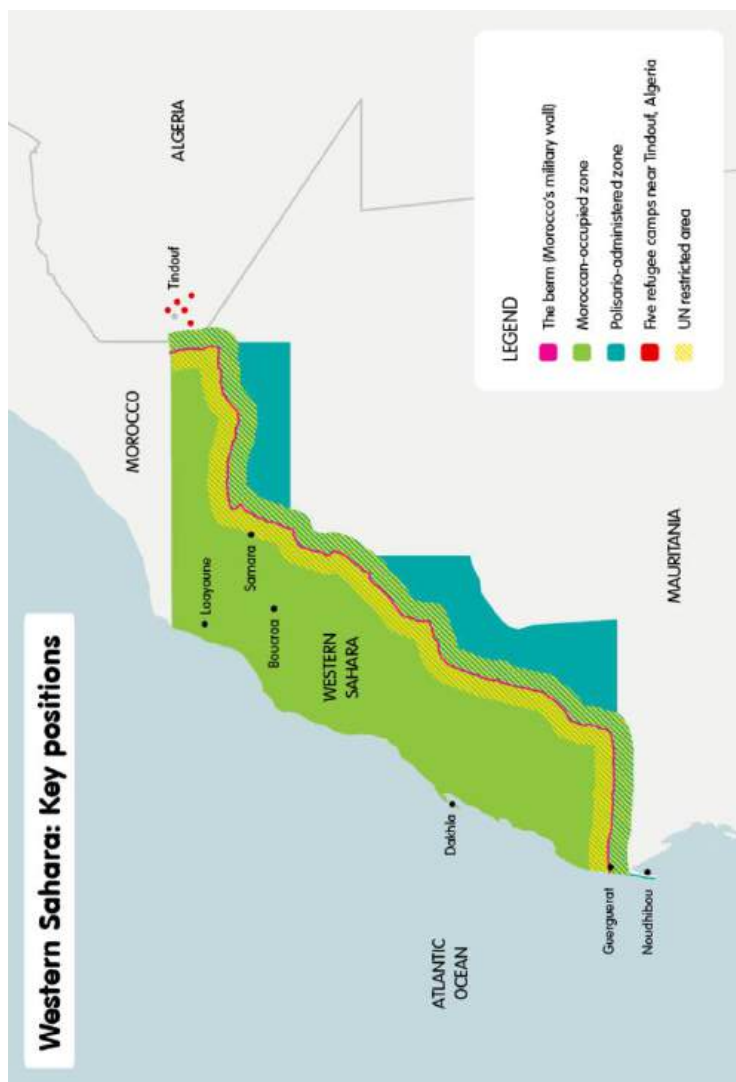
* Джерело: Sinem A. & others. Visualising Turkey's Foreign Policy Activism, 2021. URL: <https://www.cats-network.eu/visualisations/visualising-turkeys-foreign-policy-activism>.

СОМАЛІ: ТЕРИТОРІАЛЬНІ РОЗЛЮМИ*



* Джерело: Njoroge R. News Analysis: Experts say Somalia unity faces challenges, 2013. URL: <https://wardheernews.com/news-analysis-experts-say-somalia-unity-faces-challenges/>.

ЗАХІДНА САХАРА: ВИКЛИКИ ДЕЛІМІТАЦІЇ*



* Джерело: Dworkin A. North African standoff: How the Western Sahara conflict is fuelling new tensions between Morocco and Algeria. 2022. <https://ecfr.eu/publication/north-african-standoff-how-the-western-sahara-conflict-is-fuelling-new-tensions-between-morocco-and-algeria/>.

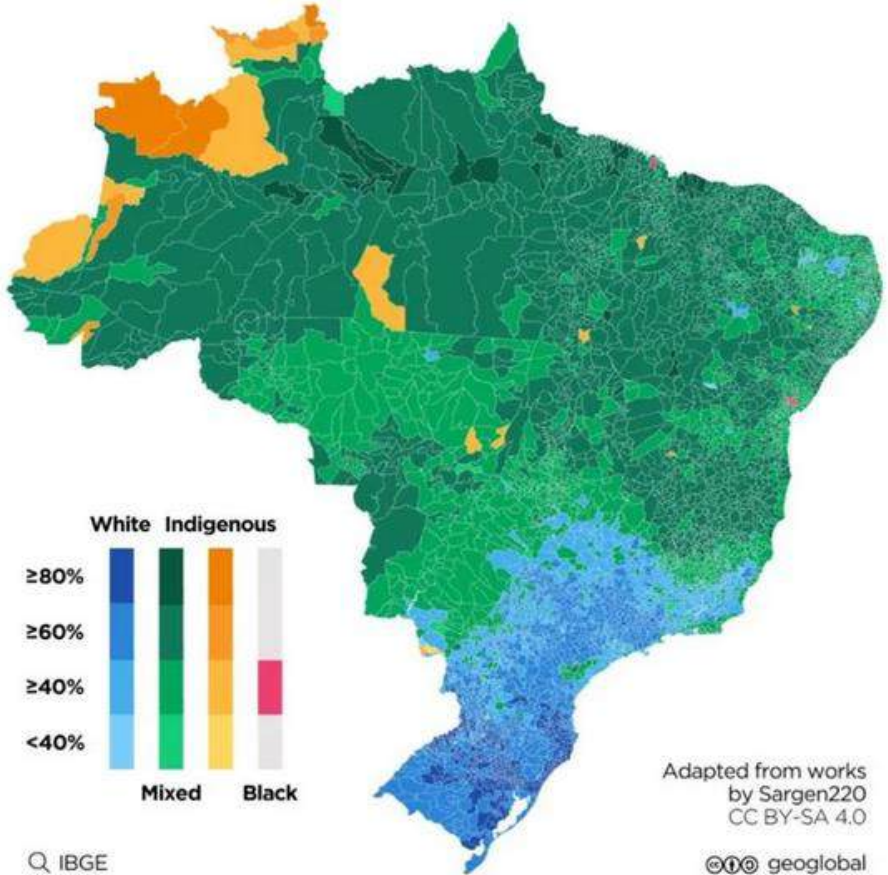
БРАЗИЛИЯ: ЕТНІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ*

SOUTH AMERICA



Ethnic Map of Brazil

Largest Ethnic Group by Municipality (2022)



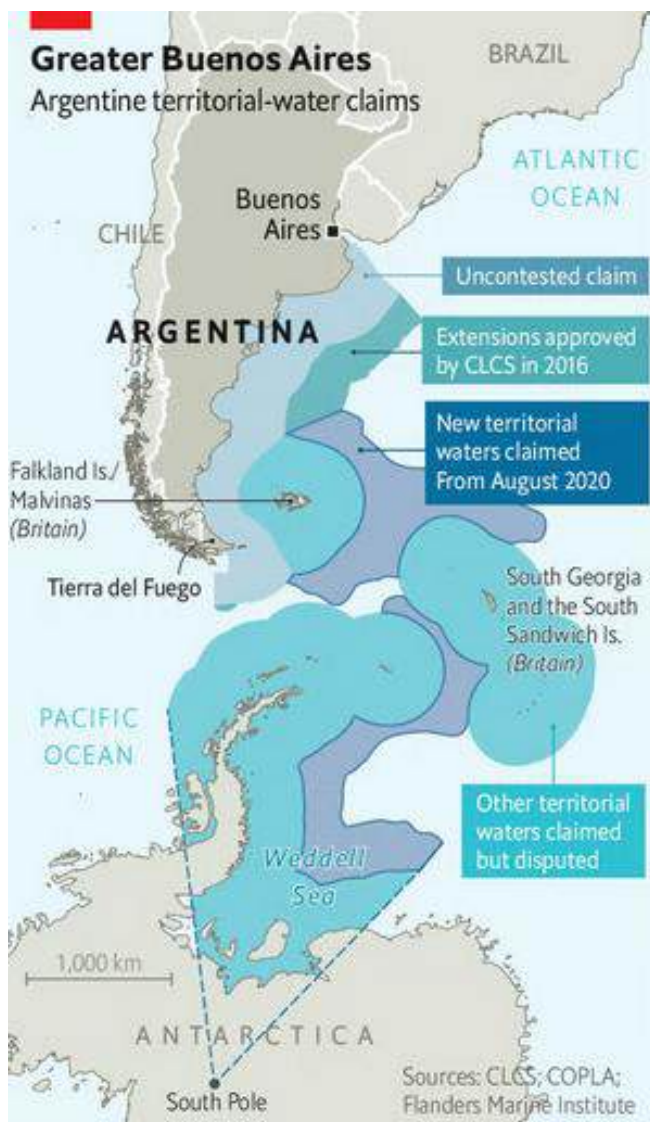
* Джерело: Ethnic map of Brazil, 2022. https://www.reddit.com/r/MapPorn/comments/1evigho/ethnic_map_of_brazil/.

АРГЕНТИНА: ДЕМОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ*



* Джерело: Best Argentina Map: Political, Physical, and Thematic, 2024. URL: <https://surdelsur.com/en/wp-content/uploads/sites/3/2020/10/argentina-demographic-map.jpg>.

АРГЕНТИНА: ПРЕТЕНЗІЇ НА ТЕРИТОРІАЛЬНІ ВОДИ*



* Джерело: Argentina doubles in size, or so it claims, 2020. URL: <https://www.economist.com/the-americas/2020/10/08/argentina-doubles-in-size-or-so-it-claims>.

Змістовий модуль 2.
Теоретико-методичні засади краєзнавства.
Географічне краєзнавство

Тема 5

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ КРАЄЗНАВСТВА

Мета: засвоєння студентами знань про об'єкт, предмет, завдання, функції, головні поняття краєзнавства; ознайомлення здобувачі освіти з структурою, головними концепціями краєзнавства, методами краєзнавчих досліджень, сучасними напрямками наукових краєзнавчих досліджень; розкриття внеску в краєзнавство українських вчених; формування навичок використання теоретико-методичних засад краєзнавства у науковій роботі.

Унаслідок вивчення теми студент повинен:

- знати**
- об'єкт, предмет краєзнавства як науки;
 - головні поняття краєзнавства;
 - концепції краєзнавства;
 - внесок у краєзнавство українських вчених;
- вміти**
- аналізувати структуру краєзнавства як науки та пояснювати місце географічного краєзнавства в ній;
 - застосовувати методи краєзнавчих досліджень на практиці;
 - обґрунтовувати роль краєзнавчих знань у набутті навичок соціокультурної комунікації.

Головні терміни та поняття: краєзнавство, край, мала батьківщина, методи краєзнавства, географічне краєзнавство.

Запитання семінарського заняття

1. Об'єкт, предмет, завдання, функції краєзнавства.
2. Головні поняття краєзнавства.
3. Джерела краєзнавчої інформації.
4. Структура краєзнавства як науки. Місце географічного краєзнавства у системі краєзнавчої і географічної наук.
5. Методи краєзнавства.
6. Форми краєзнавства.
7. Внесок географів у краєзнавчу науку.

Дискусія на теми:

Переосмислення функцій українського географічного краєзнавства в умовах глобальної невизначеності і непевності існування української нації.

Поняття «малої батьківщини» і краєзнавство.

Географічні межі рідного краю: ментальні та просторові бар'єри.

Взаємозв'язок краєзнавства і краєзнавства.

Література

1. Берест Р., Безручко Л. Туристичне краєзнавство: текст лекцій для студентів ВНЗ туристичного профілю. Львів: «Галицька видавнича спілка», 2015. 312 с.

2. Демідієнко О.Я., Іонова О.М., Кузнецова В.І. Основи краєзнавства: навч. посібник. Харків: Світ дитинства, 1999. 96 с.

3. Костриця М. Національне географічне краєзнавство: наукові засади, методи, проблеми. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/2885/1/Mykola%20Kostrytsiia.pdf>.

4. Костриця М.Ю. Українське географічне краєзнавство: теорія, історія, постаті, практика. Житомир: Косенко, 2006. 444 с.

5. Краєзнавство як навчальна дисципліна та науковий напрямок. URL: <http://nnvc.nuczu.edu.ua/images/topmenu/kafedry/kafedra-menedzhmenta/Interaktivnij-kompleks/KKGT/L1.pdf>.

6. Крачило М.П. Краєзнавство і туризм: навч. посібник. Київ: Вища шк., 1994. 191 с.

7. Круль В. Краєзнавство: навч.-метод. посібник. Чернівці: Рута, 2007. 104 с. URL: <https://terra.chnu.edu.ua/krayeznavstvo-navchalno-metodychnyj-posibnyk>.

8. Кузьма-Качур М.І., Горват М.В. Основи краєзнавства. Київ: Вид-во Ліра-К, 2017. 256 с.

9. Олішевська Ю.А. Шкільне географічне краєзнавство: навч. посібник. Київ: «ФОРМ Кравченко», 2020. 175 с.

10. Основи краєзнавства: підручник для студентів вищих навчальних закладів / за заг. ред. О.П. Реєнта. Харків, 2015. 328 с.

11. Степанів О. Мандруймо по рідному краю // За народ. календарем на 1943 рік. Львів, 1942. С. 67-74.

12. Тронько П.Т. Краєзнавство України. Київ: Ін-тут історії України НАНУ, 2003. 126 с.

13. Чернов Б.О. Географічне краєзнавство: теоретико-методологічна сутність // УГЖ. 2018. Вип. 1 (101). С. 63-68.

14. Франко І. Галицьке краєзнавство / Зібрання творів у 50-и

томах. Київ: Наукова думка, 1986. Т. 46. Ч. 2. С. 116-150. URL: <https://www.i-franko.name/uk/Misc/1892/GaluyckeKrajznavstvo.html>.

15. Шаблій О.І. Суспільна географія. Кн.2.: Проблеми українознавства, регіоналістики і краєзнавства. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2015. 705 с.

16. Шаблій О.І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії. Львів: вид. центр ЛНУ, 2001. 744 с.

Завдання для самостійної роботи

1. Прочитайте статтю М. Костриці «Національне географічне краєзнавство: наукові засади, методи, проблеми». Які функції краєзнавства, географічного краєзнавства у сучасному світі? Обґрунтуйте думку автора: *«наукове географічне краєзнавство набуває конструктивних рис, пов'язаних з вирішенням важливих глобальних проблем розвитку держави»*.

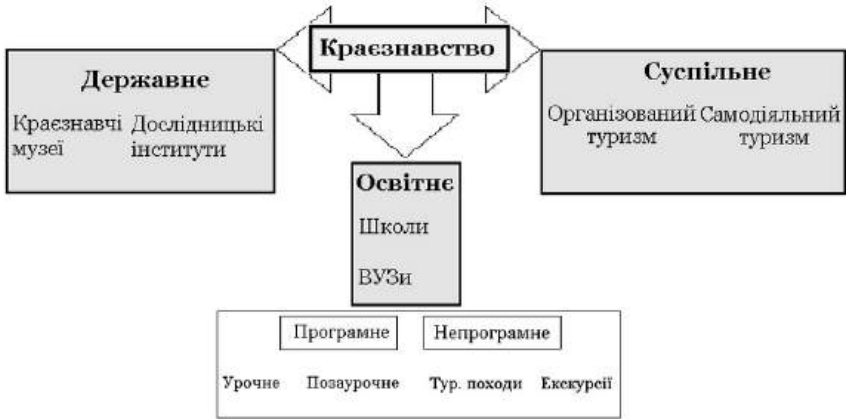
2. Сформулюйте образ сучасного вченого-краєзнавця. Хто він за освітою? Яка сфера його праці? Де є можливість використання його знань і навичок на локальному і глобальному рівнях? Яка його роль на рівні функціонування територіальної громади. Назвіть вчених-краєзнавців та аматорів, які досліджують ваш рідний край.

3. Проаналізуйте цитату з праці Олени Степанів «Мандруймо по рідному краю» (1942): *«Любов до рідного краю, що зароджується природно від найраниших днів людського життя, поглиблюється з часом через пізнання усіх закутків рідної землі, почавши від найближчого оточення, аж до її найдальших меж ... всюди знайдете своєрідну красу природи чи народної культури, яка аж проситься, щоб описати її, змалювати, сфотографувати, а за те стане вона предметом письменницького чи поетичного натхнення або основою до цікавих наукових дослідів»*. Чому дослідниця наголошує на важливості мандрів (подорожів) для формування цікавості й поваги до рідного краю?

4. Ознайомтеся із роздумами І. Франка щодо розвитку галицького краєзнавства («Галицьке краєзнавство», 1892) [14]. Чому вчений заохочує до видання ґрунтовних розвідок з української фольклористики, становлення фахової статистики краю, провадження комплексних краєзнавчих досліджень Галичини?

4. Які краєзнавчі дослідження зараз актуальні в Україні. Чому їх доцільно максимально проводити на територіях, які зазнали окупації? Який краєзнавчий матеріал необхідно зберігати?

Додаткові матеріали з теми ФОРМИ КРАЄЗНАВСТВА*



СИСТЕМА НАЦІОНАЛЬНОГО КРАЄЗНАВСТВА* (за Я. Жупанським, В. Круль)



* Джерело: Костиця М.Ю., Обозний В.В. Шкільна краєзнавчо-туристична робота: навч. посібник. Київ: Вища шк., 1995; Форми краєзнавства. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Краєзнавство>.

* Джерело: Краєзнавство як навчальна дисципліна та науковий напрямок. URL: <http://nvc.nuczu.edu.ua/images/topmenu/kafedry/kafedra-menedzhmenta/Interactivnij-kompleks/KKGT/L1.pdf>.

КРАЄЗНАВЧІ ОСОБЛИВОСТІ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Мета: засвоєння студентами знань про краєзнавчі особливості етнографічно-географічних регіонів України: природні умови, історія формування, особливості заселення території, традиційна архітектура й будівельні матеріали, побутова повсякденна культура, звичаї, традиції, гастрономічні особливості тощо; ознайомлення з надбанням нематеріальної культурної спадщини регіонів України; розкриття важливості внеску в краєзнавчі дослідження збірок місцевих, обласних, національних, приватних музеїв, приватних колекцій, скансенів; формування навиків краєзнавчої характеристики території дослідження, праці з географо-краєзнавчими та історико-краєзнавчими матеріалами.

Унаслідок вивчення теми студент повинен:

- знати**
- етнографічно-географічні регіони України;
 - приклади нематеріальної культурної спадщини регіонів України;
 - відмінності традиційної архітектури, побуту, звичаїв, гастрономічні особливості етнографічно-географічних регіонів України;
- вміти**
- розкривати краєзнавчі особливості етнографічно-географічних регіонів України;
 - оцінювати важливість для краєзнавчих досліджень музейних збірок, приватних колекцій тощо;
 - характеризувати територію дослідження з позиції краєзнавчої розвідки.

Головні терміни та поняття: краєзнавство, етнографічно-географічний регіон/субрегіон, краєзнавча характеристика, краєзнавчий музей, скансен, традиційна архітектура, повсякденна культура, звичаї, традиції, гастрономічні особливості.

Завдання практичної роботи

1. Ознайомитися з критеріями етнографічно-географічного районування території України.
2. Виконати краєзнавчу характеристику одного з етнографічно-географічних регіонів/субрегіонів України. Звернути увагу на: особливості географічного розташування; природні умови і ресурси; особливості історичного розвитку території; характерні

риси сучасної демографічної ситуації на території та особливості розселення населення, загосподарювання території; етнічну й релігійну структуру мешканців; традиційну архітектуру та місцеві будівельні матеріали; домінуючі звичаї, традиції, гастрономічну культуру; провідні краєзнавчі музеї, скансени; зразки нематеріальної культурної спадщини.

Етнографічно-географічне районування України

Українське Полісся

Західне Українське Полісся

Східне Українське Полісся

Західний

Волинь

Поділля

Опілля

Західне Поділля

Східне Поділля

Передкарпаття

Надсяння

Підгір'я

Покуття

Буковина

Лемківщина

Бойківщина

Гуцульщина

Закарпаття

Середньо-Східний

Середнє Подніпров'я

Правобережжя

Лівобережжя

Слобідщина

Степовий Південь

Нижнє Побожжя

Нижнє Подніпров'я

Приазов'я

Буджак

Таврія

3. Проаналізувати залучення історико-культурної спадщини регіону/субрегіону дослідження у туристично-рекреаційну діяльність. Запропонувати об'єкти, які доцільно популяризувати на рівні України та світу засобами туризму та обґрунтувати чому?

Дискусія на теми:

Локальне культурно-побутово-звичаєве розмаїття території: надбання і втрати в умовах цифровізації та глобалізації.

Обезлюднення території і краєзнавчі втрати України в XXI ст. Краєзнавчі втрати кримчаків.

Нематеріальна культурна спадщина регіонів України.

Роль музеїв, скансенів, приватних збірок колекціонерів у збереженні краєзнавчого матеріалу для майбутніх поколінь.

Переосмислення краєзнавчих особливостей території, їхня комерціалізації, брендинг.

Краєзнавство і туризм: точки зіткнення й пріоритети розвитку територіальних громад.

Література

1. Віртуальний тур українськими музеями просто неба. URL: <https://museums.authenticukraine.com.ua/ua>.

2. Віртуально відвідайте 10 музеїв України. URL: <https://artsandculture.google.com/story/Віртуально-відвідайте-10-музеїв-України/NAWxqTecg2VbTQ?hl=uk>.

3. Енциклопедія етнокультурознавства / редрада: Ю. І. Римаренко та ін. Київ, 2001. 522 с.

4. Енциклопедія українознавства. Загальна частина / за ред. В. Кубійовича. перевид. Київ, 1994-1995.; URL: <http://litopys.org.ua/encycl/eui.htm>.

5. Заставний Ф.Д. Географія України. Львів: Світ, 1994. 472 с.

6. Костриця М.Ю. Українське географічне краєзнавство: теорія, історія, постаті, практика. Житомир: Косенко, 2006. 444 с.

7. Крачило М.П. Краєзнавство і туризм: навч посібник. Київ: Вища шк., 1994. 191 с.

8. Круль В. Краєзнавство: навч.-метод. посібник. Чернівці: Рута, 2007. 104 с. URL: <https://terra.chnu.edu.ua/krayeznavstvo-navchalno-metodychnyj-posibnyk>.

9. Кузьма-Качур М.І., Горват М.В. Основи краєзнавства. Київ: Вид-во Ліра-К, 2017. 256 с.

10. Культура і побут населення України: навч. посібник / за ред. С. Головка. Київ: Либідь, 1993. 288 с.

11. Культура України. Електронна бібліотека. URL: <https://elib.nlu.org.ua>.

12. Основи краєзнавства: підручник для студентів вищих навчальних закладів / за заг. ред. О.П. Реєнта. 2-ге вид., доп. Київ,

2021. 376 с.

13.Ровенчак І., Котик Л. Геокультура і геоосвіта України: навч. посібник. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2020. 164 с.

14.Ровенчак І.І. Географія культури: проблеми теорії, методології та методики дослідження: монографія. Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008. С. 119-124.

15.Рудницький С. Початкова географія для народних шкіл. Київ-Львів-Відень, 1919. URL: https://nibu.kyiv.ua/elfond/pochatkova_geografia_kiev_lviv_videnb_1918/pochatkova_geografia_kiev_lviv_videnb_1918.pdf.

16.Стецюк О.В., Склярська О.І. Етнографічні музеї як популярні туристично-краєзнавчі дестинації в Україні // Вісник науки та освіти. 2024. Вип. 2 (20). С. 1729-1744.

17.Diasporiana. Електронна бібліотека. URL: <http://diasporiana.org.ua>.

Завдання для самостійної роботи

1. Опрацюйте розділ «Описання всіх земель України» праці С. Рудницького «Початкова географія для народних шкіл» [15]. Які краї (землі) виділяє вчений у межах України? Який принцип застосовує при їхньому описі? Обґрунтуйте думку вченого: *«Україна, це дуже великий край. Хоч вона дуже одноцільна собою, хоч нераз цілі сотні верств переїдеш і здасться тобі, що бачиш все таке саме, то є прецінь в Україні багато ріжних земель, відмінних й окремишних постолу. Кожна із них має відмінну будову поверхні, одна гориста, друга височинна, инша низова, кожна має инакші води, децо відмінне подсоння і рістню, в кожній живе инакше племя єдиного українського народу. В кожній землі України децо відмінно живуть люде, є инші городи і села, инші памятки славної бувальщини»* [14, с. 106].

2. Здійсніть віртуальний тур українськими музеями просто неба [1]. Яку краєзнавчу інформацію за допомогою цифрових технологій можна отримати? Як музеї оцифровуючи пам'ятки культури і розміщуючи їх на музейній віртуальній карті світу, зберігають і популяризують краєзнавчу інформацію?

3. Віртуально відвідайте один із 10 музеїв України [2]. Яку краєзнавчу інформацію ви дізналися? Музейну колекцію якого краєзнавчого музею, на ваш погляд доцільно оцифрувати з метою збереження краєзнавчої спадщини?

ГЕОКУЛЬТУРНИЙ КОД УКРАЇНСТВА *

Поліська вишивка



Гуцульська вишивка



* Джерело: Вишивки Полісся. URL: http://rushnyk.ukrsov.kiev.ua/3/-/asset_publisher/9yFj/content; Узори гуцулів/ URL: <https://moaya-vyshyvanka.blogspot.com>; Етнохата. URL: <https://etnohata.com.ua>; Ровенчак І., Котик Л. Геокультура і геосвіта України: навч. посібник. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2020. С. 146-147.

Надніпрянська вишивка



Слобожанська вишивка



*Петриківський розпис**



* Джерело: Петриківський розпис. URL: <https://petrykivka.dp.ua/tsikavo-10-faktiv-pro-petrikivskiy-rozpis>.

Тема 7

КРАЄЗНАВЧА ХАРАКТЕРИСТИКА ТЕРИТОРІЇ ПРОЖИВАННЯ: ІСТОРИКО-КАРТОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ, СУЧАСНИЙ ТОПОНІМІЧНИЙ ЛАНДШАФТ

Мета: засвоєння студентами знань про особливості краєзнавчих досліджень локальних територій (окремих невеликих поселень, частин поселень тощо), загалом, топонімічні й історико-картографічні дослідження, зокрема; ознайомлення з історичними картами поселень, їх історико-краєзнавчими описами; набуття навиків самостійних краєзнавчих досліджень, аналізу історико-картографічних видань, польових топонімічних досліджень, укладання карти топонімії поселення.

Унаслідок вивчення теми студент повинен:

- знати**
- алгоритм виконання краєзнавчого дослідження локальної території;
 - джерела історико-картографічної інформації;
 - типологію топонімів;
- вміти**
- аналізувати історико-картографічні першоджерела території дослідження;
 - виконувати топонімічне дослідження локальної території;
 - аналізувати топоніми та укладати карту топонімії поселення;
 - обґрунтовувати роль краєзнавчих знань у набутті навичок соціокультурної комунікації.

Головні терміни та поняття: краєзнавство, локальна територія, польові краєзнавчі дослідження, топоніміка, топонім, історико-картографічні джерела.

Запитання практичного заняття

1. Опрацювати історичні та географічні розвідки про локальну територію проживання. Звернути увагу: на перші історичні відомості про заселення території; врахування географічних особливостей розташування, природних умов при розплануванні території, формуванні поселенської структури; особливості її розвитку в різні історичні періоди, зміни етно-національної, релігійної, соціально-економічної структури мешканців території; головні види економічної діяльності на території поселення у різні

історичні періоди; сучасні історико-культурні пам'ятки в поселенні, нематеріальну культурну спадщину.

2. Проаналізувати історико-картографічні джерела про поселення наявні у відкритому доступі. Визначити ключові ареальні, лінійні, точкові об'єкти позначені на картах поселення у різні історичні періоди, простежити їхню трансформацію та присутність у просторі поселення упродовж часового і просторового розвитку, збереження до сьогодні.

Історико-картографічні джерела у вільному доступі:

- Великомасштабні карти повоєнної Польщі та ін. карти. URL: <http://igrek.amzrp.pl/mapindex.php>.
- Геопортал відкритих даних Львівської міської ради. URL: <https://map.city-adm.lviv.ua/map/histor#map>
- Кадастрові карти середини XIX ст. Cadastral Maps – The Gesher Galicia Map Room. URL: <https://maps.geshergalicia.org/cadastral>.
- Картографія Львова. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Картографія_Львова
- Arcanum Maps. Карти 1-го, 2-го, 3-го австрійського знімання. URL: <https://maps.arcanum.com/en/browse/composite>.
- Міський медіаархів: давні плани Львова, інших міст Галичини. URL: <https://uma.lvivcenter.org/uk>.
- Free topographic maps, elevation, terrain. URL: topographic-map.com.
- Lemberg (Lwów) Cadastral Map 1849/1853. URL: <https://maps.geshergalicia.org/cadastral/lviv-lwow-lemberg-1853>.
- Lwów. Plan miasta, Lwów 1923. URL: <https://picryl.com/media/lwow-plan-miasta-1923-e117b5>.
- Old maps of Lviv. URL: <https://picryl.com/topics/old+maps+of+lviv>.
- Vetus Maps – Навігація за історичними картами. URL: <https://vetusmaps.com/uk>.
- Wielki plan Lwowa z przedmieściami i najbliższa okolica miasta, 1920. URL: <https://picryl.com/media/wielki-plan-lwowa-z-przedmiesciami-i-najblizsza-okolica-miasta1920-a574cf>.

3. Виконати польове топонімічне дослідження території. За результатами польових спостережень, спілкування з мешканцями території, особливо корінними мешканцями-старожилами, співставлення результатів дослідження з історико-картографічною

інформацією укласти перелік топонімів поселення та топонімічну карту поселення. Презентувати результати дослідження.

Дискусія на теми:

Топоніми як зберігачі історико-культурної спадщини поселення.

Історико-картографічні твори та їхня роль у краєзнавчих дослідженнях.

Популяризація топонімії поселення засобами найменування закладів сфери послуг, дозвілля тощо.

Міграція населення і втрати/розмиття краєзнавчої інформації.
Оцифрування краєзнавчої інформації як засіб збереження локальних культур для майбутніх поколінь.

Локальна ідентичність та її збереження в локальному, регіональному, глобальному просторі.

Втрати краєзнавчої інформації поселень України у XXI ст.

Старожили як носії краєзнавчої інформації.

Література

1. Атлас українських історичних міст. Львів / наук. ред. М. Капраль. Львів: ДНВП «Картографія», 2014. Т. 1. 95 с.

2. Березяк С., Котик Л., Касянюк Н. Топоніміка села Полтва Красненської селищної громади Львівської області // Моя мала Батьківщина: топонімічний ландшафт поселення: матер. обл. учн. наук.-практ. конф. Львів: Львівська обласна МАН, 2025. С. 53-73.

3. Долинська М. Історична топографія Львова XIV-XIX ст. Львів: Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2006. 356 с.

4. Котик Л. Майорівка: історико-картографічне дослідження мікрорайону Львова // Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присв. 25-річчю к-ри конструктивної географії і картографії ЛНУ ім. І. Франка. Львів: Простір-М, 2025. С. 314-326.

5. Кузик С. Княгиничі: краєзнавчі студії. Львів: ВЦ ЛНУ ім. І. Франка; Опілля, 2002. 448 с.

6. Лабінська Г. Топонімічний ландшафт поселення як актуальний напрямок дослідження (на прикладі села Заставне Львівської області) // Моя мала Батьківщина: топонімічний ландшафт поселення: матер. обл. учн. наук.-практ. конф. Львів: Львівська обласна МАН, 2025. С. 5-12.

7. Лабінська Г.М. Топоніміка: навч. посібник. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2016. 274 с.

8. Лаврук М. та ін. Новомалин у просторі і часі: краєзнавче дослідження волинського села. Харків: Чайка, 2013. 744 с.
9. Лемко І., Михалик В., Бегляров Г. 1243 вулиці Львова. Львів: «Апріорі», 2009. 528 с.
10. Львів і його села. Як місто розширювало свої території, 2021. URL: https://tvoemisto.tv/exclusive/lviv_114994.html.
11. Львів. Комплексний атлас / за ред. О. Шаблія. Київ, 2012.
12. Мельник І.В. Львівські вулиці і кам'яниці, мури, закамарки, передмістя та інші особливості Королівського столичного міста Галичини. Львів: Центр Європи, 2008. 383 с.
13. Паршин М., Яворський Б. Географо-краєзнавча характеристика села Зимна Вода Львівського району // Моя мала Батьківщина: географо-краєзнавчі дослідження: матер. обл. учн. наук.-практ. конф. Львів: Львівська обласна МАН, 2024. С. 10-19.
14. Ровенчак І., Котик Л. Геокультура і геоосвіта України: навч. посібник. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2020. 164 с.
15. Фотографії Старого Львова. URL: <https://photo-lviv.in.ua/pro-zhyttia-i-tvorchist-yuliana-dorosha>.
16. Шаблій О. І. Село на золотому Поділлі: земля і люди. Львів: Аверс, 2011. 712 с.
17. Яворський Б. Потенціал учнів у проведенні географічно-краєзнавчих досліджень, 2024. https://geography.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2025/01/Yavorskyu_krajeznavstvo_osvita_master_2025.pdf.

Завдання для самостійної роботи

1. Опрацюйте наукову розвідку Паршин М., Яворський Б. «Географо-краєзнавча характеристика села Зимна Вода Львівського району» (2024) [13]. Як за допомогою фрагментів різночасових карт можна простежити локалізацію краєзнавчих об'єктів у поселенні?
2. Ознайомтеся з статтею Г. Лабінської «Топонімічний ландшафт поселення як актуальний напрямок дослідження (на прикладі села Заставне Львівської області)» (2025) [6]. Як історико-політичні події впливають на зміну топонімічного ландшафту поселення?
3. Проаналізуйте статтю Березяк С., Котик Л., Касянюк Н. «Топоніміка села Полтва Красненської селищної громади Львівської області» (2025) [2]. Як через топоніми зберігається й передається майбутнім поколінням історична спадщина поселення?

РОЗПОДІЛ МІКРОТОПОНІМІВ СЕЛА КУРІВЦІ І ЙОГО ОКОЛИЦЬ ЗА РІЗНИМИ ОЗКАКАМИ*

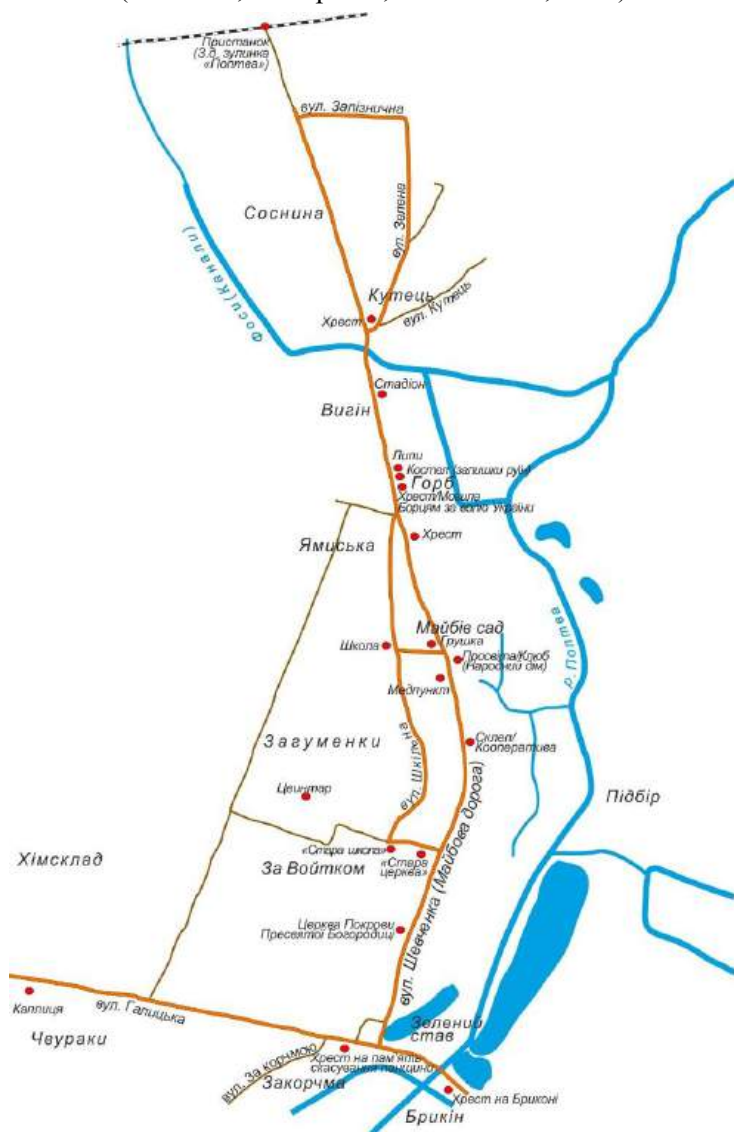
(О. Шаблій, 2011)

№ з.п	Види угідь	Ознаки			
		Орієнтаційні	Присвійні	Топографічні	Разом
1.	Селитебні	Кутінс, За Городами, За двором, Коло Вурка, Горішна Перія, Коло фігури, Тамтой конац	Громашке, Ценево	Селяни, Зарванця, Бабинец, Рови	13
2.	Гідрооб'єкти, луки, сіножаті у долині річки	До їза, Закут, Загребелька, Під гайком.	Нестерівка	Широкє болото, Грабарки, Безодня, Стара ріка, Стависко, Вовкова кирниця, Прачка, Грузьке (болото)	13
3.	Орні землі а) гідрооб'єкти б) орні землі	До возера	–	Кирнички, Рудка, Трисовина, Сіножата	5
		Коло Свистуна, Коло Миколи Чорного пасіки, Під ровами, За Назаром, Під Глядєцким, За пасікою, Перший лан, Середна долина, Другий лан, Востатний лан, Тамтой бік, Над городами, За крутим горбом, За горою, До Кузя, Коло чотирьох доріг	Левків кут, Глубінке, Каникові гори, Гарасимиха Мотів лан, Бойкова яма, Кримка	Левада, Глибока дорога, Вали, Лиса гора, Крутий горб, Глибока дорога, Берізки, Кобаси, Рокита	34
Усього		28	10	27	65

* Джерело: Шаблій О. І. Село на золотому Поділлі: земля і люди. Львів: Аверс, 2011. С. 33.

ТОПОНІМІЯ СЕЛА ПОЛТВА*

(Л. Котик, С. Березяк, Н. Касянюк, 2025)



* Джерело: Березяк С., Котик Л., Касянюк Н. Топоніміка села Полтва Красненської селищної громади Львівської області // Моя мала Батьківщина: топонімічний ландшафт поселення: матер. обл. учн. наук.-практ. конф. Львів: Львівська обласна МАН, 2025. С. 64.

ТОПОНІМИ СЕЛА ПОЛТВА*

(Л. Котик, С. Березяк, Н. Касянюк, 2025)

Види топонімів	Топоніми
Комонім (назва села)	Полтва
Мікротопоніми (назви місцевих невеликих об'єктів, відомих тільки місцевим мешканцям)	Соснина, Кутець, Горб, Вигін, Ямиська, Майбів сад, Загуменки, За Войтком, Підбір, Хімсклад, Чвураки, Закорчма, Брикін, «Стара церква», «Стара школа», Костел, Цвинтар, Хрест, Могила борцям за волю України, Хрест на пам'ять скасування панщини, Пристанок (залізнична зупинка), Стадіон, Школа, Склеп (Кооператива), Церква, Каплиця, Нова пошта,
Геоніми (назви доріг, проїздів)	Шевченка (Майбова дорога), Шкільна, Кутець, Залізнична, Галицька, Зелена
Дрімоніми (назви лісів, окремих знакових деревонасаджень)	Ліс, Липа, Грушка
Гідроніми (назви водних об'єктів)	Полтва, Зелений став, Фоси

* Джерело: Березяк С., Котик Л., Касянюк Н. Топоніміка села Полтва Красненської селищної громади Львівської області // Моя мала Батьківщина: топонімічний ландшафт поселення: матер. обл. учн. наук.-практ. конф. Львів: Львівська обласна МАН, 2025. С. 64.

ТОПОНІМИ МІКРОРАЙОНУ МАЙОРІВКА, М. ЛЬВОВА *

(Л. Котик, Р. Кашуба, 2025)

Види топонімів	Топоніми
Ойконіми (заселені території)	Майорівка
Урбаноніми (назви внутрішньоміських об'єктів)	Водонапірна башта (котельня), Котельня на Китайській, Школа, Футбольне поле, Сквер біля школи (дитячий майданчик), Дитячий садок, Поліклініка, Ліцей, Пансіонат (інтернат), Гуртожитки, Каплиця, Хрест, Близенько, Рукавичка, Мототраса, Тіффані
Геоніми (назви доріг, проїздів)	Пасічна, Медової Печери, Китайська, Ярошевської, Садівнича, Стешенка, Соколина, Майорівка, Симиренків, Каштанова, Латвійська, Медова
Дрімоніми (назви лісів)	Винниківський лісопарк
Спелеоніми (назви печер)	Медова печера

* Джерело: Кашуба Р., Котик Л. Майорівка: топонімічний ландшафт мікрорайону Львова // Моя мала Батьківщина: топонімічний ландшафт поселення: матер. обл. учн. наук.-практ. конф. Львів: Львівська обласна МАН, 2025. С. 21.

2.2. ІНДИВІДУАЛЬНЕ НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНЕ ЗАВДАННЯ

Тематика індивідуального навчально-дослідного завдання

1. Географо-країнознавча характеристика Австралії.
2. Географо-країнознавча характеристика Австрії.
3. Географо-країнознавча характеристика Азербайджану.
4. Географо-країнознавча характеристика Алжиру.
5. Географо-країнознавча характеристика Беніну.
6. Географо-країнознавча характеристика Бірми.
7. Географо-країнознавча характеристика Болівії.
8. Географо-країнознавча характеристика В'єтнаму.
9. Географо-країнознавча характеристика Гаїті.
10. Географо-країнознавча характеристика Гани.
11. Географо-країнознавча характеристика Естонії.
12. Географо-країнознавча характеристика Ефіопії.
13. Географо-країнознавча характеристика Замбії.
14. Географо-країнознавча характеристика Ісландії.
15. Географо-країнознавча характеристика Камеруну.
16. Географо-країнознавча характеристика Латвії.
17. Географо-країнознавча характеристика Литви.
18. Географо-країнознавча характеристика Марокко.
19. Географо-країнознавча характеристика Мікронезії.
20. Географо-країнознавча характеристика Молдови.
21. Географо-країнознавча характеристика Монголії.
22. Географо-країнознавча характеристика Науру.
23. Географо-країнознавча характеристика Нігеру.
24. Географо-країнознавча характеристика Нідерландів.
25. Географо-країнознавча характеристика Нової Зеландії.
26. Географо-країнознавча характеристика Норвегії.
27. Географо-країнознавча характеристика Панами.
28. Географо-країнознавча характеристика Перу.
29. Географо-країнознавча характеристика Південної Африки.
30. Географо-країнознавча характеристика Південної Кореї.
31. Географо-країнознавча характеристика Північної Македонії.
32. Географо-країнознавча характеристика Польщі.
33. Географо-країнознавча характеристика Португалії.
34. Географо-країнознавча характеристика Саудівської Аравії.
35. Географо-країнознавча характеристика Туреччини.
36. Географо-країнознавча характеристика Туркменістану.
37. Географо-країнознавча характеристика Фінляндії.
38. Географо-країнознавча характеристика Чилі.
39. Географо-країнознавча характеристика Чорногорії.

40. Географо-краєзнавча характеристика м. Берегове.
41. Географо-краєзнавча характеристика м. Берегове.
42. Географо-краєзнавча характеристика м. Бережани.
43. Географо-краєзнавча характеристика м. Бібрка.
44. Географо-краєзнавча характеристика м. Болехів.
45. Географо-краєзнавча характеристика м. Городок.
46. Географо-краєзнавча характеристика м. Долина.
47. Географо-краєзнавча характеристика м. Дубляни.
48. Географо-краєзнавча характеристика м. Жидачів.
49. Географо-краєзнавча характеристика м. Калуш.
50. Географо-краєзнавча характеристика м. Кам'янець.
51. Географо-краєзнавча характеристика м. Кіцмань.
52. Географо-краєзнавча характеристика м. Косів.
53. Географо-краєзнавча характеристика м. Миколаїв Львівської області.
54. Географо-краєзнавча характеристика м. Млинів.
55. Географо-краєзнавча характеристика м. Підгайці.
56. Географо-краєзнавча характеристика м. Пустомити.
57. Географо-краєзнавча характеристика м. Рожнятів.
58. Географо-краєзнавча характеристика м. Стрий.
59. Географо-краєзнавча характеристика м. Судова Вишня.
60. Географо-краєзнавча характеристика м. Турка.
61. Географо-краєзнавча характеристика м. Хотин.
62. Географо-краєзнавча характеристика м. Ширець.
63. Географо-краєзнавча характеристика с. Велика Тур'я Івано-Франківської області.
64. Географо-краєзнавча характеристика с. Голинь Івано-Франківської області.
65. Географо-краєзнавча характеристика с. Івано-Франкове Львівської області.
66. Географо-краєзнавча характеристика с. Козьова Львівської області.
67. Географо-краєзнавча характеристика с. Коростів Львівської області.
68. Географо-краєзнавча характеристика с. Косино Закарпатської області.
69. Географо-краєзнавча характеристика с. Косино Закарпатської області.
70. Географо-краєзнавча характеристика с. Олесько Львівської області.
71. Географо-краєзнавча характеристика с. Сокільники Львівської області.
72. Географо-краєзнавча характеристика с. Солонка Львівської області.

Структура індивідуального навчально-дослідного завдання

Вступ.

1. Географічні особливості розташування.
2. Історія становлення та розвитку.
3. Природні умови та ресурси.
4. Демогеографічна ситуація.
5. Особливості розвитку господарства.
6. Позичування країни на міжнародній арені. Представники країни на міжнародній культурній, економічній, політичній арені / Топонімічні особливості території поселення, краєзнавчі місця та їхнє залучення у туристичну сферу поселення.

Висновки.

Літературні джерела.

Методичні вказівки до виконання, оформлення та захисту

1. Індивідуальне навчально-дослідне завдання (ІНДЗ) виконують упродовж навчального семестру.

2. ІНДЗ захищають на останній парі з практичної частини курсу.

3. ІНДЗ готують для захисту в середовищі PowerPoint.

4. Кількість слайдів визначається студентом індивідуально, але повинна об'єктивно й повно розкривати тему ІНДЗ з врахуванням часу виступу — 8-10 хв., та дотримання вимог структури ІНДЗ.

5. На слайдах висвітлюються ключові моменти ІНДЗ: авторські визначення, таблиці-узагальнення, авторські графіки, схеми, карти.

6. Допускається використання на слайдах залучених карт, схем, рисунків, які повинні виключно (!) підсилити авторські висновки чи узагальнення, а не замінити їх. При використанні залучених матеріалів обов'язковим є посилання на них.

7. Приклад бібліографічного оформлення залучених матеріалів:

а) навчального посібника, підручника, монографії:

Книш М.М. Суспільна географія країн, що розвиваються: проблеми теорії, методології та методики: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2019. 276 с.

Масляк П.О. Країнознавство: підручник. Київ: Знання, 2008. 292 с.

Олійник Я.Б., Степаненко А.В. Вступ до соціальної географії: навч. посібник. Київ: Знання, 2000. 204 с.

Шаблій О. І. Основи загальної суспільної географії: підручник. Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. 444 с.

б) статті з періодичного видання:

Любіцева О. Країнознавство: напрямки трансформації // Вісник КНУ ім. Тараса Шевченка. Географія. 2011. Вип. 59. С. 15-17.

Ровенчак І.І., Греськів М.С., Перхач О.Р. Суспільно-географічні аспекти еміграції з України до Німеччини // Укр. геогр. журн. 2025. № 1. С. 47-52. <https://doi.org/10.15407/ugz2025.01.047>.

в) Інтернет джерела:

Краєзнавство: науковий журнал. URL: <http://kraieznavstvo.history.org.ua>.

Культура України. Електронна бібліотека. URL: <https://elib.nlu.org.ua>.

Критерії оцінювання ІНДЗ

Критерій оцінювання	Кількість балів
Розкриття структури ІНДЗ	4
Наявність авторських схем, карт, таблиць	5
Науковість (з акцентом на географічну складову), логічність, структурованість доповіді-презентації	4
Стилістичність оформлення презентації в середовищі PowerPoint	3
Грамотність, логічність, вільне володіння матеріалом при відповіді на запитання	4
Всього	20

2.3. ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАТЬ

Вкажіть, яка країна останньою здобула статус незалежної держави:

- | | | |
|----------------|---------------------|--------------|
| а) Словенія; | б) Косово; | в) Хорватія; |
| г) Словаччина; | г) Південний Судан; | д) Ліван. |

Вкажіть, яка країна першою здобула статус незалежної держави:

- | | | |
|----------------|---------------|-------------|
| а) Словаччина; | б) Македонія; | в) Ізраїль; |
| г) Білорусь; | г) Словенія; | д) Еритрея. |

Вкажіть, яка країна Азії першою здобула статус незалежної держави:

- | | | |
|--------------|---------------|--------------------|
| а) Таїланд; | б) Туреччина; | в) Японія; |
| г) Сінгапур; | г) Кіпр; | д) Північна Корея. |

Вкажіть наймолодшу суверенну державу на політичній карті Африки:

- | | | |
|-------------|--------------|-------------|
| а) Алжир; | б) Зімбабве; | в) Еритрея; |
| г) Намібія; | г) Конго; | д) Марокко. |

Вкажіть наймолодшу суверенну державу на політичній карті Європи:

- | | | |
|--------------|---------------|----------------|
| а) Словенія; | б) Ватикан; | в) Молдова; |
| г) Сербія; | г) Македонія; | д) Словаччина. |

Вкажіть наймолодшу суверенну державу на політичній карті Азії:

- | | | |
|-----------------|-------------|---------------|
| а) Азербайджан; | б) Бахрейн; | в) Мальдіви; |
| г) Індія; | г) Бруней; | д) Шрі-Ланка. |

Вкажіть наймолодшу суверенну державу на політичній карті Океанії:

- | | | |
|----------------|------------------------|--------------|
| а) Вануату; | б) Маршаллові Острови; | в) Науру; |
| г) Мікронезія; | г) Палау; | д) Кірибаті. |

Вкажіть найдавнішу державу світу:

- | | | |
|-----------|----------------|----------------|
| а) Китай; | б) Японія; | в) Іспанія; |
| г) Індія; | г) Сан-Марино; | д) Афганістан. |

Вкажіть найдавнішу державу Європи:

- | | | |
|----------------|------------|----------------|
| а) Іспанія; | б) Англія; | в) Франція; |
| г) Сан-Марино; | г) Монако; | д) Люксембург. |

Вкажіть, яка країна Латинської Америки першою здобула незалежність:

- | | | |
|--------------|---------------|---------------|
| а) Мексика; | б) Гаїті; | в) Аргентина; |
| г) Бразилія; | г) Венесуела; | д) Колумбія. |

Встановіть відповідність між терміном та його означенням: країна, яка, зберігаючи зовнішній і внутрішній суверенітет, проголошує своїм главою держави монарха тієї країни, з якою вона пов'язана колоніальним минулим — це:

- | | | |
|-------------------------|-----------------------|----------------|
| а) мандатна територія; | б) домініон; | в) анклав; |
| г) заморська територія; | г) залежна територія; | д) метрополія. |

Встановіть відповідність між терміном та його означенням: країна, яка володіє колоніями — це:

- | | | |
|--------------|----------------|----------------|
| а) домініон; | б) анклав; | в) монархія; |
| г) екслав; | г) метрополія; | д) республіка. |

Продовжіть речення: залежна територія, управління якою передано ООН певній державі — це:

- | | | |
|-------------------------|-------------------------|--------------|
| а) підопічна територія; | б) заморська територія; | в) екслав; |
| г) мандатна територія; | г) залежна територія; | д) домініон. |

Встановіть відповідність між терміном та його означенням: територія, на яку претендують дві або більше держав — це:

- | | | |
|-------------------------|-------------------------|-----------------|
| а) заморська територія; | б) залежна територія; | в) напіванклав; |
| г) спірна територія; | г) підопічна територія; | д) екслав. |

Вкажіть різновид республіки, при якому в особі президента поєднано повноваження голови держави і голови уряду — це:

- | | |
|--|--|
| а) парламентська республіка; | б) президентська республіка; |
| в) президентсько-парламентська республіка; | г) парламентсько-президентська республіка; |

Встановіть відповідність між терміном та його означенням: унітарна держава — це:

- а) територіально-організаційна структура держави, яка встановлює порядок поділу країни на частини та взаємовідносини центральних і місцевих органів влади;
- б) держава з єдиним законодавством і єдиними централізованими органами влади, що не поділена на самоврядні одиниці;
- в) форма державного устрою, при якій з двох, кількох або багатьох держав створюється одна держава зі спільними органами управління і єдиним громадянством;
- г) залежна територія, управління якою передано ООН певній державі.

Встановіть відповідність між терміном та його означенням: частина території держави, географічно відокремлена від основної та оточена територіями інших країн — це:

- | | | |
|--------------|----------------|----------------------|
| а) домініон; | б) анклав; | в) унітарна держава; |
| г) ексклав; | г) метрополія; | д) республіка. |

Встановіть відповідність між терміном та його означенням: країна, політично й економічно залежна від метрополії — це:

- | | | |
|--------------|----------------------|--------------------------|
| а) домініон; | б) спірна територія; | в) нейтральна територія; |
| г) колонія; | г) метрополія; | д) імперія. |

Продовжіть речення: єдина централізована держава, яка не має у своєму складі самостійних державних утворень, а має тільки адміністративно-територіальний поділ — це:

- | | | |
|--------------------|-----------------------------|---------------------|
| а) проста держава; | б) колонія; | в) складна держава; |
| г) співдружність; | г) самопроголошена держава. | |

Встановіть відповідність між залежною країною та державою-сувереном:

- | | |
|------------------------------|-------------------|
| а) о. Норфолк; | 1) Нова Зеландія; |
| б) о-ви Кука; | 2) Франція; |
| в) о. Нова Каледонія; | 3) США; |
| г) Північні Маріанські о-ви; | 4) Австралія. |

Встановіть відповідність між залежною країною та державою-сувереном:

- | | |
|---------------------|---------------------|
| а) Кайманові о-ви; | 1) Іспанія; |
| б) о. Гренландія; | 2) Велика Британія; |
| в) Балеарські о-ви; | 3) Франція; |
| г) о. Таїті; | 4) Данія. |

Встановіть відповідність між залежною країною та державою-сувереном:

- | | |
|--------------------|---------------------|
| а) Фарерські о-ви; | 1) Чилі; |
| б) о. Пасхи; | 2) Велика Британія; |
| в) о. Тайвань; | 3) Китай; |
| г) о. Таїті; | 4) Данія. |

Встановіть відповідність між країною та її столицею:

- | | |
|-----------------|---------------|
| а) Таджикистан; | 1) Бужумбура; |
| б) Бахрейн; | 2) Манама; |
| в) Габон; | 3) Душанбе; |
| г) Бурунді; | 4) Лібревіль. |

Встановіть відповідність між країною та її столицею:

- | | |
|---------------|--------------|
| а) Кірибати; | 1) Берн; |
| б) Македонія; | 2) Пномпень; |
| в) Швейцарія; | 3) Баїрікі; |
| г) Камбоджі; | 4) Скоп'є. |

Встановіть відповідність між країною та її столицею:

- | | |
|-----------------|--------------|
| а) Лаос; | 1) Таллінн; |
| б) Азербайджан; | 2) Катманду; |
| в) Непал; | 3) В'єт'ян; |
| г) Естонія; | 4) Баку. |

Встановіть відповідність між столицею та країною:

- | | |
|-------------|-------------|
| а) Тирана; | 1) Лівія; |
| б) Рига; | 2) Камерун; |
| в) Триполі; | 3) Латвія; |
| г) Яунде; | 4) Албанія. |

Встановіть відповідність між столицею та країною:

- | | |
|---------------|---------------|
| а) Токіо; | 1) Беліз; |
| б) Додома; | 2) Японія; |
| в) Бельмопан; | 3) Австралія; |
| г) Канберра; | 4) Танзанія. |

Встановіть відповідність між країною та формою правління:

- | | |
|-------------|----------------------------|
| а) Ватикан; | 1) конституційна монархія; |
| б) Мальта; | 2) абсолютна монархія; |
| в) Іспанія; | 3) теократична монархія; |
| г) Бруней; | 4) республіка. |

Встановіть відповідність між країною та формою правління:

- | | |
|-----------------------|----------------------------|
| а) Албанія; | 1) конституційна монархія; |
| б) Саудівська Аравія; | 2) абсолютна монархія; |
| в) Швеція; | 3) республіка; |
| г) Катар; | 4) теократична монархія. |

Встановіть відповідність між країною та формою правління:

- | | |
|-------------|----------------------------|
| а) Грузія; | 1) абсолютна монархія; |
| б) Бахрейн; | 2) конституційна монархія; |
| в) Ватикан; | 3) республіка; |
| г) Бруней; | 4) теократична монархія. |

Вкажіть, у якому варіанті відповіді правильно поєднано: назва країни — столиця — форма правління — адміністративно-територіальний устрій:

- а) Бразилія — Ріо-де-Жанейро — республіка — федерація;
- б) Нігерія — Лагос — республіка — унітарна;
- в) Малайзія — Куала-Лумпур — монархія — унітарна;
- г) Індонезія — Джакарта — республіка — унітарна.

Вкажіть, у якому варіанті відповіді правильно поєднано: назва країни — столиця — форма правління — адміністративно-територіальний устрій:

- а) М'янма — Янгон — республіка — федерація;
- б) Непал — Катманду — республіка — унітарна;
- в) Оман — Маскат — конституційна монархія — унітарна;
- г) Сирія — Дамаск — республіка — унітарна.

Вкажіть, у якому варіанті відповіді правильно поєднано: назва країни — столиця — форма правління — адміністративно-територіальний устрій:

- а) Сент-Люсія — Кастрі — монархія — федерація;
- б) Суринам — Бельмопан — республіка — унітарна;
- в) Барбадос — Бріджтаун — країна у складі Співдружності — унітарна;
- г) Венесуела — Каракас — республіка — унітарна.

Вкажіть, у якому варіанті відповіді правильно поєднано: назва країни — столиця — форма правління — адміністративно-територіальний устрій:

- а) Гренада — Сент-Джорджес — республіка — унітарна;
- б) Барбадос — Бріджтаун — республіка — унітарна;
- в) Гайана — Джорджтаун — країна у складі Співдружності — унітарна;
- г) Сент-Кітс і Невіс — Бастер — країна у складі Співдружності — федерація.

Вкажіть, у якому варіанті відповіді правильно поєднано: назва країни — столиця — форма правління — адміністративно-територіальний устрій:

- а) Ангола — Луанда — республіка — федерація;
- б) Свaziленд — Масеру — республіка — унітарна;
- в) Уганда — Кампала — країна у складі Співдружності — унітарна;
- г) Малаві — Лілонгве — республіка — унітарна.

Вкажіть, у якому варіанті відповіді правильно поєднано: назва країни — столиця — форма правління — адміністративно-територіальний устрій:

- а) М'янма — Янгон — республіка — унітарна;
- б) Саудівська Аравія — Ер-Ріяд — конституційна монархія — унітарна;
- в) Узбекистан — Астана — республіка — унітарна;
- г) ОАЕ — Абу-Дабі — абсолютна монархія — федерація.

Вкажіть, у якому варіанті відповіді правильно поєднано: назва країни — столиця — форма правління — адміністративно-територіальний устрій:

- а) Бельгія — Брюссель — республіка — унітарна;
- б) Ірландія — Рейк'явік — республіка — федерація;
- в) Швеція — Осло — конституційна монархія — унітарна;
- г) Хорватія — Загреб — республіка — унітарна.

Вкажіть, у якому варіанті відповіді правильно поєднано: назва країни — столиця — форма правління — адміністративно-територіальний устрій:

- а) Вірменія — Тбілісі — республіка — унітарна;
- б) Камбоджа — Пномпень — республіка — унітарна;
- в) Малайзія — Куала-Лумпур — конституційна монархія — унітарна;
- г) Ліван — Бейрут — республіка — унітарна.

Вкажіть, у якому варіанті відповіді правильно поєднано: назва країни — столиця — форма правління — адміністративно-територіальний устрій:

- а) Габон — Лібревіль — республіка — федерація;
- б) Гвінея — Малабо — республіка — унітарна;
- в) Зімбабве — Мбабане — республіка — унітарна;
- г) Ботсвана — Габороне — республіка — унітарна.

Вкажіть, у якому варіанті відповіді правильно поєднано: назва країни — столиця — форма правління — адміністративно-територіальний устрій:

- а) Куба — Гавана — країна у складі Співдружності — унітарна;
- б) Венесуела — Каракас — республіка — унітарна;
- в) Болівія — Сукре — республіка — федерація;
- г) Нікарагуа — Манагуа — республіка — унітарна.

Вкажіть, хто вперше почав вживати поняття «нація»:

- а) римляни;
- б) франки;
- в) французи;
- г) греки.

Вкажіть найдавнішу форму планування поселень в Україні:

- а) безсистемна;
- б) кругова;
- в) вулична;
- г) рядова.

Вкажіть різновид саней в Україні:

- а) грабарка;
- б) ридван;
- в) гринджоли;
- г) тарантас.

Вкажіть верхній одяг українців:

- а) фезезя;
- б) плахта;
- в) каптан;
- г) кептарик.

Вкажіть ареал проживання етнографічної групи гуцули:

- а) Поділля;
- б) Полісся;
- в) Закарпаття;
- г) Наддніпрянина.

Вкажіть етнографічно-географічний регіон Степовий Південь охоплює:

- а) Волинську обл.;
- б) Харківську обл.;
- в) Одеську обл.;
- г) Полтавську обл.

Вкажіть етнографічно-географічний регіон Передкарпаття охоплює:

- а) Рівненську обл.;
- б) Львівську обл.;
- в) Сумську обл.;
- г) Херсонську обл.

Вкажіть етнографічно-географічний субрегіон Передкарпаття:

- а) Буджак;
- б) Таврія;
- в) Лівобережжя;
- г) Надсяння.

Вкажіть етнографічно-географічний субрегіон Степового Півдня:

- а) Приазов'я;
- б) Підгір'я;
- в) Правобережжя;
- г) Опілля.

Вкажіть до якого етнографічно-географічного регіону входить субрегіон Нижнє Побожжя:

- а) Середнє Подніпров'я;
- б) Волинь;
- в) Лемківщина;
- г) Степовий Південь.

Вкажіть до складу якого історико-культурного району України входять Сумська і Чернігівська області:

- а) Волинь;
- б) Галичина;
- в) Сіверщина;
- г) Слобідщина.

Вкажіть до складу якого історико-культурного району України входять Вінницька і Хмельницька області:

- а) Буковина;
- б) Причорномор'я;
- в) Поділля;
- г) Придніпров'я.

Вкажіть центром якого історико-культурного району України є м. Дніпро:

- а) Галичина;
- б) Слобідщина;
- в) Поділля;
- г) Придніпров'я.

Вкажіть центром якого історико-культурного району України є м. Одеса:

- а) Причорномор'я;
- б) Буковина;
- в) Донбас;
- г) Сіверщина.

Вкажіть скільки інтегральних геокультурних районів України виділяє проф. Іван Ровенчак:

- а) два;
- б) три;
- в) чотири;
- г) п'ять.

Вкажіть одним із центрів якого інтегрального геокультурного району України є м. Полтава:

- а) Північно-Західний;
- б) Південно-Східний;
- в) Українські Карпати;
- г) Крим.

Вкажіть центром якого інтегрального геокультурного району України є м. Бахчисарай:

- а) Північно-Західний;
- б) Південно-Східний;
- в) Українські Карпати;
- г) Крим.

Вкажіть до якого інтегрального геокультурного району України входить Закарпатська обл.:

- а) Північно-Західний;
- б) Південно-Східний;
- в) Українські Карпати;
- г) Крим.

Вкажіть до якого інтегрального геокультурного району України входить м. Львів:

- а) Північно-Західний;
- б) Південно-Східний;
- в) Українські Карпати;
- г) Крим.

Вкажіть об'єкт вивчення краєзнавства:

- а) світова економіка;
- б) космічний простір;
- в) міжнародні відносини;
- г) окремий регіон, край, місцевість.

Вкажіть, який компонент не належить до географічного краєзнавства:

- а) природні умови;
- б) населення;
- в) господарство;
- г) міфологія.

Вкажіть, яка область України має вихід до Чорного моря:

- а) Вінницька обл.;
- б) Полтавська обл.;
- в) Одеська обл.;
- г) Чернігівська обл.

Вкажіть, що вивчає історичне краєзнавство:

- а) клімат місцевості;
- б) рослинний світ;
- в) історію та події рідного краю;
- г) мінеральні ресурси.

Вкажіть вченого, що є відомим українським географом і краєзнавцем:

- а) Михайло Грушевський;
- б) Іван Франко;
- в) Степан Рудницький;
- г) Василь Стефаник.

Вкажіть методи дослідження, що переважно застосовують в краєзнавстві:

- а) лабораторні;
- б) польові;
- в) математичні;
- г) експериментальні.

Вкажіть рік заснування м. Львів:

- а) 1187 р.;
- б) 1205 р.;
- в) 1256 р.;
- г) 1349 р.

Вкажіть річку, що протікає центральною частиною м. Львова:

- а) Дністер;
- б) Полтва;
- в) Західний Буг;
- г) Сян.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

«Наше спільне майбутнє» – доповідь міжнародної Комісії з навколишнього середовища і розвитку, яка широко відома як «Доповідь Г. Г. Брундтланд» ГА ООН (1987). У доповіді наголошено на необхідності створення глобальної програми змін, метою яких є вирішення спільних найголовніших завдань у контексті комплексного вирішення проблем довкілля і природних ресурсів та соціально-економічного розвитку.

Абсолютна монархія – різновид монархії, при якій керівник держави – монарх розглядається як головне джерело законодавчої і виконавчої влади, він визначає розмір оподаткування, розпоряджається фінансами держави.

Автономія – широке внутрішнє сомоврядування політико-національного утворення у межах єдиної держави. Здійснюється, переважно, на певній території, яка компактно заселена етнічними групами, з метою задоволення їх інтересів у сфері політики, культури, економіки.

Агресія (від лат. *aggressio* – напад) – форма здійснення зовнішньої політики держави щодо іншої держави чи народу. Згідно зі Статутом ООН під агресією розуміють усі види та форми незаконного збройного нападу та застосування сили однією державою чи групою держав суверенітету, територіальної недоторканності або політичної незалежності іншої країни, народу (нації).

Адміністративно-територіальний устрій – поділ території країни на окремі частини (адміністративно територіальні одиниці: краї, області, провінції, штати, департаменти, райони тощо), на основі якого створюються і діють органи державної влади і управління на місцях.

Альянс (від фр. *alliance* – союз) – союз, об'єднання держав, організацій, окремих осіб на підставі договірних зобов'язань.

Американізація (вестернізація) – вплив США на поп-культуру, бізнес-моделі, мову і політику інших країн. Термін був введений в 1907 р. і спочатку вживався для характеристики зростання популярності амери-канського способу життя в Канаді. У самих США термін застосовується до процесу асиміляції іммігрантів, в той час як за межами США термін використовується найчастіше в негативному контексті, порівнюючи його з втратою традиційної

культури та звичаїв.

Анексія (від лат. *annexio*) – насильницьке приєднання однією державою території чи частини території іншої держави або народу, а також будь-якого простору, що перебуває у спільному користуванні міжнародних співтовариств (Антарктида, відкрите море, дно Світового океану).

Анклав (від фр. *enclave*, від лат. *inclavare* – закривати на ключ) – територія, або частина однієї держави, оточеної зі всіх сторін територією іншої держави або частина території однієї держави, яка не має спільних меж зі своєю материнською частиною і є оточеною територією іншої держави.

Антитерористична операція (англ. *antiterrorist operation*) – комплекс скоординованих спеціальних заходів, спрямованих на попередження, запобігання та припинення злочинних діянь, здійснюваних з терористичною метою, звільнення заручників, знешкодження терористів, мінімізацію наслідків терористичного акту чи іншого злочину, здійснюваного з терористичною метою.

Асиміляція (від лат. *assimilation* – подібність, ототожнення) – 1) засіб досягнення етнічної однорідності; 2) процес розчинення раніше самостійного народу (етносу) чи певної його частини в середовищі чисельнішого народу. Асиміляція є добровільною (природна) і вимушеною (насильницька).

Без'ядерний статус – гуманістична ініціатива уряду ядерної держави добровільно позбутися успадкованої від попередньої політичної системи зброї масового знищення, дійова форма практичного сприяння підтриманню миру і безпеки.

Безпека міжнародна – 1) відсутність у відносинах між державами збройних конфліктів або взаємовідносин, що можуть призвести до них; 2) наявність міжнародних договорів, що виключають війну як метод вирішення спірних питань.

Боротьба за мир – зусилля, спрямовані на встановлення миру.

Видовжена держава – держава у якій довжина щонайменше у шість разів більша від середньої ширини. Держави такої форми, як правило, містять кілька природних або культурних зон.

Відкрите море – частина Світового океану, розташована за межами територіальних вод будь-якої держави. Відкрите море знаходиться у спільному використанні усіх держав (Женевська конвенція про відкрите море, 1958). У відкритому морі гарантується

свобода: судноплавства, польотів, прокладання підводних кабелів та трубопроводів, спорудження штучних островів, рибальства, наукових досліджень. В.м. – різновид міжнародної території.

Відкрите суспільство – це суспільство, яке базується на визнанні того факту, що ніхто не має монополії на істину, що різні люди мають різні погляди та інтереси, і що існує потреба в установах, які б захищали права усіх людей і давали б їм змогу жити разом в мирі і злагоді. Термін запропонував в 1945 р. філософ Карл Поппер в праці «Відкрите суспільство та його вороги». Основні риси відкритого суспільства: верховенство права, демократично обрана влада, інститути громадянського суспільства, захист прав меншин.

Відносини міжнародні – дипломатичні, економічні, освітні, наукові та культурні стосунки між державами та їх суб'єктами.

Відсталість – одна з головних ознак країн, що розвиваються, яка характеризує стан економіки і соціальної сфери, і проявляється через багатоукладну структуру господарства, неоднорідну соціальну структуру, сировинний характер економіки і традиційну структуру виробництва, низький рівень промисловості і гіпертрофований розвиток сфери послуг, просторовий дуалізм, низький рівень життя населення, нерівноправне положення в міжнародному географічному поділі праці.

Війна – міжнародний або внутрішній конфлікт в якому кількість загиблих перевищує 1000 осіб. Розрізнять війни: справедливі і несправедливі; визвольні і загарбницькі; світові і локальні та ін.

Війна культур – протистояння етнічних, релігійних, мистецьких груп, спрямованих на збереження власної ідентичності та недопущення впливу іншої, або підпорядкування їй.

Війна світова – суспільно-політичне явище, що виступає продовженням політичної боротьби держав, націй, засобами збройного насилля. Світова війна характеризується масштабом (кількість учасників, озброєння, театр військових дій), завданнями і метою. Одне з основних завдань – змінити систему міжнародних відносин, сфери впливу і панування. В ХХ ст. було дві світові війни: в першій (1914–1918 рр.) брали участь 33 держави, у другій (1939–1945 рр.) – 72 держави.

Військова могутність (англ. *military power*) – кількість військової техніки так вміння її використовувати як для захисту власної території так і в разі можливих дій на чужій території.

Військовий потенціал – можливість держави чи коаліції держав утримувати й удосконалювати збройні сили, підвищувати їхню боєздатність, поповнювати навченими кадрами, забезпечувати сучасною зброєю та військовою технікою і всіма видами постачання в мирний і воєнний час. Виявом військового потенціалу є військова могутність держави.

Внутрішні морські води – прибережні морські води держави, на які поширюється її суверенітет і юрисдикція у повному обсязі. До них належать: акваторії морських портів; моря, повністю оточені сушею однієї держави; морські бухти, затоки, лимани, береги яких належать одній державі, а ширина входу до них не перевищує 24 морські милі; історичні води, тобто затоки, береги яких належать одній державі, котра вважає їх історичною складовою своєї території (своїми внутрішніми водами), проте ширина входу не перевищує 24 морські милі.

Внутрішній (неміжнародний) збройний конфлікт – найпоширеніша форма збройного конфлікту сьогодні, зазвичай пов'язана з тривалим насильством між державою та одним чи кількома недержавними збройними угрупованнями, що воюють з чіткими політичними цілями (наприклад, захоплення контролю над державою чи частиною території держави) («Щорічник СІПРІ», 2022).

Врегулювання міжнародного конфлікту – віднайдення такого стану рівноваги у відносинах між його суб'єктами, порушення якої не було б вигідне жодному з них (стан оптимальності).

Геноцид – діяльність з метою повного або часткового знищення будь-якої національності, етнічної спільноти або релігійної групи.

Геоконфліктологія – наука, яка вивчає сукупну дію географічних, політичних та інших чинників на виникнення, перебіг та наслідки політичних у тому числі військових конфліктів.

Геополітика – погранична між географією і політологією наука, яка виявляє, вивчає і прогнозує внутрішню і зовнішню політику держав, ураховуючи їх географічне положення, природні умови і ресурси, поведінку сусідніх країн, історію та менталітет народу.

Геополітична доктрина – вчення та система панівних поглядів і керівних принципів щодо місця держави в її політико-географічному положенні у локальному, регіональному та глобальному масштабах.

Геополітичне поле – простір, контрольований окремою державою або коаліцією (союзом) держав.

Гідротероризм – використання водних ресурсів і водних систем як зброї насильства або як його мішень.

Глобалізація – перетворення певного явища на світове, планетарне, те, яке стосується усієї планети Земля; процес всесвітньої соціально-економічної, політичної, культурної інтеграції та уніфікації. Головні наслідки Г.: міжнародний поділ праці, міжконтинентальна міграція людей, капіталу, ресурсів, стандартизація національного законодавства, економічних та технічних процесів, а також зближення культур різних регіонів, держав.

Глобалізм – світогляд, тип свідомості, спосіб бачення навколишнього світу, коли глобальна складова є домінуючою.

Глобалістика – міждисциплінарна область наукових знань, спрямованих на виявлення сутності, причин і тенденцій процесів глобалізації, породжених нею глобальних проблем і пошук шляхів зміцнення позитивних і подолання негативних для людства і біосфери наслідків цих процесів (М. Книш, Л. Котик, 2014).

Глобальне політичне моделювання (глобальні сценарії) – науковий напрям, який сформувався в результаті побудови глобальних моделей і досліджень з їхньою допомогою різних сценаріїв світового розвитку; сукупність математичних, соціально-економічних та інших методів на основі інформаційних технологій, використаних при дослідженні глобальних проблем (М. Книш, Л. Котик, 2014).

Глобальний уряд (світовий уряд, англ. global government, world government) – одна спільна політична влада для усього людства. Його передумовою є становлення та розвиток міжнародних організацій, міждержавних агенцій, сітьових мереж тощо.

Глобальні проблеми (глобальні проблеми людства, глобальні проблеми світу, глобальні проблеми сучасності) – комплекс проблем і ситуацій, які торкаються життєвих інтересів усіх народів світу та вимагають для свого розв'язання колективних зусиль світової громадськості.

Гра політична – метафора щодо деяких видів політичних дій (маневрування, інтрига, угоди, таємні переговори тощо.); особливий вид політичної дії, головна мета якої – імітація діяльності. Гра

політична має своїх суб'єктів (учасників дій), свої процедурні правила, заборони, раціональність та ірраціональність, ризик і розрахунок, помилки та точність, співвідношення можливості і випадковості. Основна мета цього виду діяльності – замаскувати справжні наміри, цілі та засоби їх досягнення.

Громадянська війна – це збройний конфлікт всередині держави, де уряд є одним із активних учасників і в якому обидві сторони продовжують боротьбу незалежно від втрат; охоплює більшу частину країни і спричиняє щонайменше 1000 загиблих унаслідок конфлікту протягом року («Щорічник СІПРІ», 2022).

Громадянське суспільство – та частина суспільного життя, яка знаходиться за межами державної влади, не підлягає довільному втручання і регулюванню з боку держави, або сукупність недержавних, невладних організацій, асоціацій, союзів, створених громадянами відповідно до їх невід'ємних прав з метою реалізації різноманітних інтересів.

Гуманітарна інтервенція – концепція американських політиків, в якій виправдовувалося використання сили як необхідність боротьби з диктаторськими режимами в інтересах демократії.

Гуманітарна катастрофа – явище, що виникає у результаті наслідків воєнних дій, природних катаклізмів, економічної блокади чи політичних рішень і спричинює людські жертви переважно серед мирного населення.

Гуманітерне роззброєння – концепція, яка ставить на перший план захист, безпеку та добробут людини, а не держави. Підхід передбачає покращення захисту цивільних осіб і комбатантів шляхом заборони деяких видів зброї чи обмеження їх використання. Головне місце у концепції відводиться допомозі жертвам. («Щорічник СІПРІ», 2023).

Декларація (від лат. *declaro* – заявляю, оповішаю) – 1) заява одного чи кількох урядів, міжнародних або громадських організацій, що доводить, до загального відома програмний акт, важливу міжнародну подію, рішення тощо.

Делімітація кордонів (від лат. *delimitation* – встановлення) – визначення положення і напрямку державного кордону за згодою між сусідніми державами, зафіксоване у договорі та графічно зображене на велико-масштабних топографічних картах, що додаються до документа.

Демаркація кордонів (від лат. *demarcation* – розмежування) – встановлення лінії державного кордону на місцевості шляхом спорудження прикордонних знаків на основі міжнародного договору про делімітацію кордону.

Демілітаризація (від лат. *militaris* – воєнний) – 1) роззброєння; 2) у міжнародному праві ліквідація, відповідно до міжнародних договорів, воєнних споруд і укріплень на певній території, а також заборона мати на ній військову промисловість, утримувати збройні сили, здійснювати військові маневри тощо.

Демократія (грец. *δημοκρατία*, від *δημος* – народ і *κράτος* – влада, буквально – народовладдя) – форма організації та функціонування політичної системи, що ґрунтується на визнанні народу джерелом влади, його права брати участь у розв'язанні державних справ у поєднанні з широким колом громадянських прав і свобод.

Держава – політична форма організації суспільства, що складається у результаті виникнення і діяльності публічної влади – системи, яка керує основними сферами суспільного життя. Основні ознаки держави: наявність системи органів і установ, які утворюють механізм держави; наявність обов'язкових правил поведінки, встановлених або санкціонованих державою (державного права); наявність певної території в межах якої діє дана державна влада. Держава виконує зовнішні і внутрішні функції. Зовнішня функція полягає в захисті кордонів, цілісності території, суверенітету, у сприянні розвитку співробітництва з іншими державами.

Державна територія – частина Земної кулі, яка знаходиться під суверенітетом певної країни. До її складу входить: суша з її надрами, внутрішні і територіальні води, повітряний простір, який лежить над нею.

Державний лад – спосіб здійснення легітимними управлінськими структурами владних повноважень у межах своїх країн. Державний лад визначається формою державного правління і формою державного устрою.

Диктатура (лат. *dictatura* – необмежена влада) – нічим не обмежена, незаборонена ніякими законами влада (однієї особи, групи осіб, верстви тощо), що спирається безпосередньо на силу.

Дипломатія – офіційна діяльність глав держав, урядів і спеціальних органів зовнішніх зносин щодо здійснення зовнішньої політики та захисту прав й інтересів своєї держави за кордоном.

Дипломатія народна – участь громадян у розв’язанні питань, пов’язаних із міжнародним співробітництвом. Втілюється у таких формах: еко-логічні, антивоєнні та масові демократичні рухи, конференції, форуми, неофіційні зустрічі тощо.

Доктрина – політичне, наукове, філософське вчення, теорія, система поглядів, повідний теоретичний або політичний принцип у діяльності держави, міжнародних організацій тощо.

Домініон – країна, яка зберігаючи зовнішній і внутрішній суверенітет, проголошує своїм главою держави монарха тієї країни, з якою вона пов’язана колоніальним минулим.

Екологічна криза – невідповідність соціально-економічного розвитку суспільства еколого-ресурсним можливостям навколишнього середовища, що руйнує традиційну систему життєзабезпечення.

Ексклав (від фр. *exclave*, від лат. *ex* – поза, *clavis* – ключ) – частина території держави географічно відокремлена від основної та оточена територіями інших країн (як мінімум двох, тобто не є анклавом).

Експансія – розширення сфери впливу великих держав, що здійснюється економічними, військовими та дипломатичними методами.

Екстрадиція – видача іноземній державі особи, яка порушила закони цієї держави.

Екстремізм (від лат. *extremus* – крайній) – схильність в ідеології та політиці до крайніх поглядів і засобів у досягненні певних цілей.

Електронний (віртуальний) уряд (англ. *e-Government*) – модель державного управління, яка заснована на використанні сучасних інформаційних та комунікаційних технологій з метою підвищення ефективності та прозорості влади, а також встановлення суспільного контролю над нею.

Ендемічний простір (від гр. *endemos* – місцевий) – простір, що контролюється однією державою тривалий час. Приналежність цього простру визнається сусідами (Кудряченко А.І. та ін. «Геополітика», 2004).

Етнічна територія (етнічна земля) (від гр. *ἔθνικός* – племінний, народний) – територія переважного розміщення певного етносу; зазвичай охоплює ареал його історичного формування і компактного розселення, а також змішування з іншими етносами.

Етнополітична карта світу – відображає межі етнодержавних утворень, які не обов'язково мають бути повністю незалежними державами, а просто самостійними автономіями.

Євразійство – концепція, основною засадою якої є ідея синтезу західної та східної культур як моделі суспільного розвитку.

Європеїзація (англ. *europenisation*) – первинно, це здійснення європейського культурного впливу. В сучасних умовах – це процес змін на внутрішньому політичному рівні, рівні політичних акцентів (преференцій) та інституцій спричинений впливом європейської інтеграції та створенням ЄС.

Єврорегіон – транскордонне регіональне утворення на теренах Європи, що сформувалося у межах суміжних одиниць адміністративно-територіального поділу двох і більше країн на основі реалізації спільних програм і угод, підписаних на рівні органів місцевого самоврядування.

Єдиний економічний простір – сукупність територій, в межах яких діють загальні принципи господарювання, узгоджені єдині правила зовнішньоекономічних відносин.

Життєвий простір – мінімальний територіальний об'єм, який дозволяє народу досягти реалізації своїх історичних і політичних прагнень. Термін увів *Карл Гаузофер* (*Karl Haushofer*, 1869-1946)

Загальна конвенція боротьби з міжнародним тероризмом – документ розроблений і затверджений Генеральною Асамблеєю ООН в 2000 р. Його основною метою є забезпечення ефективних заходів щодо попередження актів тероризму і гарантування того, що виконавці терористичних актів будуть позбавлені можливості уникнути правосуддя і покарання завдяки використанню процедури екстрадиції або переслідування терористів. Сьогодні в руслі боротьби з міжнародним тероризмом, крім уже згаданої, ООН прийняло 12 окремих конвенцій, які висвітлюють питання окремих видів тероризму, як то незаконне захоплення літаків, захоплення заручників, морський і бомбовий тероризм тощо.

Залежна територія – країна, яка не має незалежності, але володіє усіма характеристиками країни: територія, кордони, населення і т.д.

Збройний конфлікт – застосування збройної сили двома або більшою кількістю держав чи недержавних збройних угруповань. З.к. класифікуються, як крупні (10 000 і більше загиблих унаслідок конфлікту в поточному році), високої інтенсивності (1000-

9 999 загиблих) або низької інтенсивності (25-999 загиблих). Для визначення серії насильницьких подій як 3.к. використовується поріг – 25 загиблих у конфлікті впродовж року. Цифри загиблих підсумовують для чотирьох типів подій: бойові дії; вибухи/дистанційне насильство; протести, заворушення та стратегічно важливі події; і насилля проти цивільних. Коли поріг у 25 загиблих унаслідок бойових дій перевищено, жертви від трьох інших типів подій додають і отримують загальне число «жертв конфлікту». («Щорічник СПРІ», 2022).

Зброя – сукупність технічних пристроїв та засобів, що застосовують для пошкодження живої сили противника, його техніки, спорядження та інших цілей під час ведення бойових дій.

Зміна режимів – ідеї американських політиків, які побудовані на легалізації прецедентів збройних інтервенцій США. Воно передбачають можливість використання сили проти любого уряду, який був недемократичний з точки зору США.

Золотий мільярд – термін, яким позначають населення розвинутих країн з достатньо високим рівнем життя в умовах обмежених ресурсів. Чисельність даного населення в мільярд пов'язана з сумарною чисельністю населення таких країн як: США, Канада, Австралія, Європейський Союз, Нова Зеландія, Ізраїль, Ліхтенштейн, Монако, Люксембург, Андорра, Ватикан, Мальта до початку третього тисячоліття.

Ізоляціонізм (від фр. *isolation* – відокремлення, відособлення) – політична течія, спрямована проти здійснення державою, регіоном активної політики на міжнародній арені, поза власними межами.

Імперія (від лат. *imperium* – військова влада) – первісно у Римі це форма управління державою, яка нагадує військову владу (єдиний керівник – імператор, накази якого всі повинні виконувати без заперечень). Пізніше цим терміном стали позначати велику державу, створену шляхом включення у свій склад територій інших держав, колоніальних володінь тощо.

Інвазія – вторгнення, напад.

Індекс схильності країн до розпаду – інтегральний показник, який за допомогою 12-ти субіндексів (демографічне падіння, еміграція населення, масове невдоволення, свобода людини, нерівномірний розвиток, економічний стан, відношення населення до уряду, комунальні послуги, дотримання прав людини, активність

спецслужб, фракційність еліт, зовнішнє втручання) відображає ступінь схильності країн до розпаду.

Інституційна система управління – система прийняття рішень глобального порядку, яка побудована за матричним принципом управління. Центри цієї мережевої структури (Рада Безпеки ООН, МВФ, СБ, СОТ, G-7, G-15, G-20, БРІКС, бізнес-форуми, глобальні міста тощо) взаємозалежні, але ієрархічно не підпорядковані. Управління здійснюється у вигляді проектів з якими кожен з центрів виступає у цій мережі.

Інтеграція економічна – процес інтернаціоналізації господарського життя, зближення та об'єднання економік кількох держав. Виділяють п'ять етапів міжнародної економічної інтеграції: зона вільної торгівлі, митний союз, спільний ринок, економічний союз, повна інтеграція.

Інтеграція міжнародна – неухильний і закономірний процес зближення та об'єднання держав і їх суб'єктів у всіх сферах життя суспільства на основі загальнолюдських принципів, у результаті чого посилюються їхні взаємозв'язки і зменшується відносна самостійність.

Інтервенція – насильницьке втручання третіх сторін (зовнішніх акторів) у міжнародний або внутрішній конфлікт.

Інтернаціоналізація – процес надання міжнародного характеру різноманітним формам суспільного життя держави.

Інформаційна війна – стан сторін-супротивників, за якого здійснюється активний інформаційний вплив на інформаційний ресурс один одного з метою отримання виграшу у матеріальній та інтелектуальній сферах. Головна мета такої війни: здобуття політичної, військової, економічної і соціальної перемоги за рахунок примусу противника до прийняття рішення, яке відповідає намірам іншої сторони.

Ірредентизм (ревізіонізм) – форма сецесіонізму, коли діяльність політичного опозиційного руху пов'язана з приєднанням до складу вже існуючої держави; політичний рух, метою якого є анексія у сусідніх держав територій, населених меншиною тієї самої національності, що і держава, яка виступає за анексію.

Капітуляція – у міжнародному праві припинення боротьби і здача збройних сил однією з воюючих держав. Беззастережна капітуляція підписується, як правило, при повному розгромі збройних сил.

Китаїзація (сінісізація) – одна з альтернативних форм глобалізації, яка проявляється у поширенні системи китайських цінностей на глобальний світ, що зумовлює стандартизацію розвитку окремих країн світу, які відчувають свою геополітичну та гео економічну залежність від Китаю.

Кібератака – дії з ураження комп'ютера або будь-якого елемента комп'ютерної інформаційної системи, включаючи цифрові компоненти космічної системи, з метою зміни, знищення або викрадення даних, а також використання чи завдання шкоди мережі (National Initiative for Cybersecurity Careers and Studies, «Cyber intrusions», 2018; «Щорічник СІПРІ», 2023).

Кібербезпека – здатність контролювати доступ до мережевих систем та інформації в них; здатність конструктивно реагувати на виклики, що продукує кіберпростір як нове середовище небезпечної діяльності (злочинності, тероризму, шпигунства, ведення війн); нова сфера захисту комп'ютерних систем від втручання через Інтернет («Щорічник СІПРІ», 2013). На сучасному етапі у сфері К. відбувається процес сек'юритизації кіберпростору.

Кіберпростір – поєднання віртуальної структури, фізичних компонентів, що її підтримують, інформації, яку вона містить, та потоку інформації в ній («Щорічник СІПРІ», 2013).

Колективна безпека – колективна захищеність держав і товариств від внутрішніх і зовнішніх загроз. К.б. включає систему заходів, спрямованих на підтримку міжнародного миру, запобігання війні, з надання колективної відсічі агресії та колективної допомоги. Ця співпраця може здійснюватися і в рамках ООН, міжнародних організацій або на регіональній основі.

Колонія (від лат. *colonia* – поселення) – у минулі часи так називали поселення, створене на завойованих землях або представниками певного етносу на землях інших етносів. У політичному розумінні – це країна, політично і економічно залежна від метрополії. Колонії можуть мати різний статус: заморська територія, асоційована територія тощо.

Компактна держава – держава, форма території якої є між круглою та прямокутною, без особливих звинин.

Кондомініум (від лат. *con* – разом і *dominium* – володіння) – спільне володіння двох і більше держав визначеною територією, на яку поширюється їхній суверенітет. Приклади К.: р. Мозель

(Люксембург, Німеччина, 1816); о. Фазан (Іспанія, Франція, 1659); фрагмент Аравійського півострова у межах емірату Аджман (Оман, ОАЕ, 1971).

Конституційна монархія – різновид монархії при якій влада монарха обмежується конституцією, законодавчі функції передані парламенту, виконавчі – уряду. Монарх юридично є верховним носієм виконавчої влади, головою судової системи, формально він призначає уряд, змінює міністрів, має право розпоряджатися військовими і політичними силами, видавати накази, скасовувати прийняті парламентом закони, розпустити парламент тощо. Фактично, ці повноваження, як правило, належать уряду.

Консул (від лат. *consul*) – службова особа однієї держави, що за згодою іншої держави постійно перебуває в певному її пункті (місті, регіоні) і здійснює там представництво і захист юридичних, економічних та інших інтересів своєї держави, її громадян або юридичних осіб.

Консульство – представництво однієї держави, очолюване консулом, у певному пункті іншої держави.

Контрсецесіонізм – політичний рух, що активізує свою діяльність під впливом позитивного результату, досягнутого на певній території іншим сецесіоністським рухом. Наприклад, відокремлення Еритреї від Ефіопії дало поштовх розвитку сецесіонізму афарів на території Еритреї.

Конфедеративна держава (конфедерація, від лат. confederatio – союз, об'єднання) – постійний союз суверенних держав, створений для досягнення політичних або військових цілей. Конфедерація утворює центральні органи, які мають повноваження, делеговані їм державами – членами союзу. Ці органи не мають прямої влади над державами, що входять до конфедерації. В конфедерації не існує єдиної цілісної території і громадянства, єдиної валюти, податкової і правової систем.

Конфлікт – ситуація, за якої учасники відносин, об'єднані одним і тим самим об'єктом, усвідомлюють несумісність їхніх інтересів стосовно нього і діють з урахуванням такого усвідомлення.

Кордон – в геополітиці існує два види кордонів: кордон-лінія і кордон-полюсу. *Кордон-лінія* репрезентує морську межу. *Кордон-полюсу* – сухопутна межа. Завдання геополітичного блоку, котрий претендує на дії в планетарному масштабі, – зробити для себе

кордони-лінії максимальними, а для супротивника – мінімальними та навпаки.

Корупція – підкупність, продажність урядовців і громадських діячів; пряме використання посадовою особою свого службового становища з метою особистого збагачення.

Космополітизм – ідеологія, яка закликає відмовитися від національного суверенітету, національних традицій і культури задля вселюдської культури і традицій.

Краєзнавство – 1) міждисциплінарний науковий напрямок, синтетична наукова дисципліна з комплексного дослідження невеликої за розміром території (села, міста, району або їхньої частини) – особливостей розвитку людини, людської спільноти в конкретних природних умовах даної локальної території протягом певного часу; 2) суспільний рух – діяльність науковців та місцевих аматорів з вивчення природи, населення, його розселення, особливостей культури, господарювання тощо, збирання артефактів культури та поширення отриманих знань («Енциклопедія сучасної України», Т. 15, 2014.)

Країна – територіально визначене політичне, національне, соціальне і культурне співтовариство з акцентом на його географічному (просторовому) положенні у світі. Часто країна є синонімом поняття держава, проте має більш культурно-історичний або соціально-економічний, ніж політичний зміст.

Країни у складі співдружності (Співдружність націй) – міждержавне об'єднання у складі Великобританії і більшості її колишніх домініонів, колоній і залежних територій. Головою об'єднання вважається королева Великобританії представлена в країнах генерал-губернаторами. Усі держави, які входять до співдружності, мають повний суверенітет у своїх внутрішніх і зовнішніх справах.

Країнознавство – наука і навчальна дисципліна, яка займається комплексним вивченням країн, систематизує та узагальнює різноманітні дані про їх місцезонашування, природу, населення, господарство, історію, право, культуру, зовнішню політику, місце у системі міжнародних відносин тощо; 2) комплексне вивчення країн або великих регіонів з метою виявлення на конкретних територіях загальних закономірностей, які встановлюються політичною, фізичною й економічною географіями (В. Лизогуб, 2014).

Край (від давньослов'янського *краяти* – різати) – 1) у широкому значенні: країна, область, земля, місцевість, адміністративно-територіальна одиниця; у вузькому: будь-яка місцевість, переважно незначна за розміром, яка тяжіє до певного географічного об'єкта (поселення, адміністративної одиниці; гідрографічного об'єкта – ріка, море, озеро; морфологічного об'єкта – гори, передгір'я та ін.); 2) місцевість, що має певні природні та суспільні (демографічні, соціальні, економічні, політичні, культурні) особливості.

Культурна спадщина – сукупність усіх культурних здобутків (матеріальних і духовних) певного суспільства/спільноти, його історичний досвід, що зберігається в арсеналі суспільної пам'яті). К.с. є особливою цінністю, оскільки містить досягнення різної давності, які переходять до нових поколінь у нові епохи («Культурологія: енциклопедичний словник», 2013).

Лібералізм (лат. *liberalis* – вільний) – сукупність поглядів, що ґрунтуються на максимальному обмеженні втручання держави в економічну, громадську, релігійну діяльність тощо.

Локальне суспільство (англ. *local society*) – суспільство, яке формується та розвиваються в межах окремої країни, групи держав, регіону світу.

Людство – сукупність індивідуумів, які належать до біологічного виду людини розумної (*Homo Sapiens*).

Мафія – таємна, здебільшого бандитська, організація, яка шляхом терору й залякування втручається в політичне життя країни.

Метрополія (*μητροπολίτης* від гр. *μητρο* – мати і *πολίτης* – місто, буквально «материнське місто») – у стародавній Греції так називали міста-держави. Згодом назву почали застосовувати для позначення країни, яка володіє колоніями.

Мир – стан спокою і гармонії, період між війнами. Мир не означає відсутності конфліктів, а згоду вирішувати конфлікти без застосування насилля, що приводить до війни.

Мирне політичне мислення – розгляд правлячою елітою людства, як єдиної системи, всередині якої мирні умови співжиття найбільшим чином сприяють її прогресивному розвитку.

Мирний час – епоха або відрізок часу в історії якої-небудь держави, коаліції держав, позначена відсутністю відкритих військових конфліктів та війн між народом, що живе на даній території, та іншими народами. Мирний час ґрунтується на

невоєнній зовнішній політиці між державами, врахуванні національних інтересів кожній із сторін, а також на договорах, або інших документах, узгоджених між сторонами.

Мирні дивіденди (англ. *peace dividend*) – політичне гасло проголошене президентом США Дж. Бушем-старшим та прем'єр-міністром Великої Британії М. Тетчер на початку 90-х років ХХ ст. Гасло проголошує економічний ефект від зниження витрат на оборону. Даний термін часто використовувався наприкінці холодної війни, коли країни Заходу суттєво скоротили військові витрати.

Миротворчість (*peacemaking*, від англ. *peace* – мир, *make* – робити, творити, здійснювати) – спосіб керування міжнародним конфліктом, коли треті сторони намагаються припинити його насильницьку фазу мирними засобами.

Міждержавна (міжурядова) організація (міжнародна формальна організація) – міжнародна організація засновником і членом якої виступають держави.

Міждержавний (міжнародний) збройний конфлікт – застосування збройної сили однією або кількома державами проти іншої держави чи держав («Щорічник СІПРІ», 2022).

Міжнародна безпека – стан міжнародних відносин, що виключає по-рушення миру та створення реальної загрози розвитку людства, за якого народи можуть суверенно, без втручання і тиску ззовні розвиватися.

Міжнародна інформація – інформація, яка циркулює між державами і використовується в керуванні міжнародними процесами, висвітлює взаємовідносини між державами.

Міжнародна неурядова організація (міжнародна неформальна організація) – міжнародна організація, яка об'єднує фізичних або юридичних осіб, діяльність яких здійснюється поза межами офіційної зовнішньої політики держав.

Міжнародна організація – об'єднання держав або національних товариств неурядового характеру для досягнення спільних цілей у галузі політичного, економічного, соціального, науково-технічного, культурного життя; одна з най-важливіших форм багатостороннього співробітництва між державами. Міжнародні організації створюються на основі угод між її учасниками; діяльність кожної міжнародної організації регламентується її статутом. Розрізняють міждержавні (міжурядові) та міжнародні неурядові організації.

Міжнародна організація глобального типу – об'єднує країни або інші суб'єкти незалежно від того, де, в якій частині світу вони знаходяться (ООН, МВФ, Світовий банк, МБРР, ВООЗ).

Міжнародне право – система правових принципів і норм, створюваних шляхом угод між державами, які регулюють відносини між державами та іншими суб'єктами міжнародного права. Основоволожні принципи сучасного м.п.: суверенна рівність держав, право народів на самовизначення, мирне розв'язання міжнародних спорів, мирне співіснування, усвідомлення взаємозалежності у сучасному глобалізованому світі тощо.

Міжнародний конфлікт – соціально-політичне явище, обумовлене гострими розбіжностями між учасниками міжнародних відносин, які характеризуються взаємними намаганнями домогтися власних інтересів за рахунок обмеження інтересів і цілей протилежної сторони.

Міжнародний порядок – зразок діяльності, яка спрямована на підтримку елементарних або первинних цілей держав або міжнародного суспільства (Х. Булл). Нинішній міжнародний порядок і система міжнародних відносин базується на положеннях Вестфальських мирних договорів 1648 р., які започаткували систему політичної рівноваги, яка знайшла свій прояв у правовому оформленні національно-державного суверенітету у міжнародних відносинах. Створення ООН було спробою побудови міжнародного порядку і формування міжнародного співтовариства.

Міжнародний тероризм (англ. *international terrorism*) – здійснювані у світовому чи регіональному масштабі терористичними організаціями, угрупованнями, у тому числі за підтримки державних органів окремих держав, з метою досягнення певних цілей суспільно небезпечні насильницькі діяння, пов'язані з викраденням, захопленням, вбивством ні в чому не винних людей чи загрозою їх життю і здоров'ю, зруйнуванням чи загрозою зруйнування важливих господарських об'єктів, систем життєзабезпечення, комунікацій, застосуванням чи загрозою застосування ядерної (ядерний тероризм), хімічної, біологічної та іншої зброї масового ураження.

Міжнародні економічні відносини – система господарських суспільно-виробничих зв'язків між країнами чи групами країн на основі міжнародного поділу праці.

Мілітаризм – система політичних, ідеологічних та економічних

засобів, які використовують панівні кола для нарощування військової могутності держави. Для М. характерна гонитва озброєння.

Місто-держава – незалежна політична одиниця, що складається з одного міста з обов'язковим запліччям. Стародавні міста-держави Греції мають сучасний еквівалент у Сінгапурі.

Монархія (від гр. *monarchia* – єдиновладдя) – форма державного правління, при якій верховна влада повністю або частково належить одній особі і, як правило, передається у спадок. Розрізняють конституційну, абсолютну та теократичну монархії.

Наднаціональні інституційні структури управління – норми політичної, економічної, правової, етичної діяльності та правила, що регулюють взаємовідносини різних країн, а також інституційні органи управління, сформовані на основі добровільного обмеження національного суверенітету державами і передачі цим органам низки регулюючих функцій у певній галузі життєдіяльності.

Напіванклав – ексclave, що має вихід до моря.

Нейтралітет (від нім. *neutralitat* – ні той, ні інший) – особливий між-народно-правовий статус держави, яка не бере участь у війні, зберігає мирні відносини з воюючими сторонами і не надає жодній з них воєнної допомоги, а також відмова держави від участі у військових блоках і союзах.

Неправомірні способи територіальних змін – зміни цілісності та конфігурації державної території, які відбуваються з недотриманням міжнародного права. Н.с.т.з.: *дебеляція, анексія*.

Неформальні центри сили – інститути («Велика сімка», «Тріада», Паризький і Лондонські клуби кредиторів та ін.), вплив яких нині є досить вагомим і продовжує зростати в умовах невизначеності та недостатньої формалізованості глобальних «правил гри». Як і *ТНК* вони потребують визначення статусу при ООН, який дозволить їм не тільки презентувати і реалізувати економічні інтереси певних груп, а й стати повноцінними учасниками колективного процесу формування глобальних регулятивних норм.

Нульовий ріст – принцип подальшого розвитку світової цивілізації, який передбачає припинення кількісного росту. Запропоновано Д. Медоузом у першій доповіді Римського клубу «Межі росту» (1972).

Окупація (від лат. *occupatio* – захоплення) – у військовій справі та у міжнародному праві тимчасове заняття озброєними силами території супротивника.

Парламентська республіка – різновид республіки, при якому визнається верховенство парламенту, перед яким уряд несе колективну відповідальність за свою діяльність. Уряд залишається при владі до тих пір, доки він має підтримку парламентської більшості. У випадку втрати підтримки уряд йде у відставку або через керівника держави розпускає парламент.

Пацифізм – філософія, практична діяльність, спрямована на заперечення війни як засобу вирішення конфліктів.

Пацифікація (від лат. *pacificatio* – умиротворення, замирення, заспокоєння) – урядова політика, спрямована на замирення (певною мірою, пацифізм, що впроваджується насильницькими методами) локалізованих етносів (національних меншин).

Переговори – процес узгодження інтересів сторін конфлікту шляхом спілкування, в ході якого кожна сторона намагається змінити позицію опонента.

Перехресне поле – простір, на який претендує одразу декілька держав. Даний простір заселений переважно титульним етносом, втім може перебувати у складі іншої політико-територіального об'єднання.

Периферія (грец. *περιφέρεια* – коло, дуга, поверхня) – місцевість віддалена від центру, околиця.

Підопічна територія – залежна територія, управління якою було передано ООН певній державі.

Позадержавний збройний конфлікт – відбувається між державою та політичним суб'єктом, який широко невизнаний як держава, але має давні прагнення державності (наприклад, палестино-ізраїльський конфлікт). Такі конфлікти, досить рідкісні, можуть відбуватися в межах або поза межами державних кордонів, визнаних міжнародним співтовариством («Щорічник СІПРІ», 2022).

Політика – сфера суспільної діяльності, діяльності політичних партій, яка визначається їхнім становищем у суспільстві та інтересами. Основу політики складає проблема завоювання, утримання та використання державної влади.

Політична карта світу – політична геопросторова організація

людства у глобальному масштабі та відображення її структурних особливостей.

Посередництво – засіб управління конфліктом, коли третя сторона, яка не є безпосереднім суб'єктом конфлікту, без застосування примусу змінює хід переговорів між сторонами конфлікту, прагнучи наблизити їх до взаєморозуміння.

Постконфліктне будівництво – діяльність із нейтралізації негативних наслідків конфлікту (економічних, екологічних, демографічних, соціальних тощо), усунення причин конфлікту.

Пояс дроблення – регіон, затиснутий між міцними зовнішніми культурно-політичними силами; він перебуває під постійним тиском і часто фрагментований агресивними противниками. Класичні приклади: Південно-Східна Азія, Східна Європа.

Правомірні способи територіальних змін – зміни цілісності та конфігурації державної території, які відбуваються у рамках міжнародного права. П.с.т.з.: *цесія, плебісцит, ад'юдикація*.

Президентська республіка – різновид республіки, при якому в особі президента поєднуються повноваження голови держави і голови уряду.

Прикордонний простір – територія, що перебуває під контролем держави, але не є достатньо демографічно, економічно, політично, інформаційно освоєна. Частково до таких просторів належать території, що заселені національними меншинами. Сусідні держави іноді можуть піддавати сумніву приналежність цих територій окремій державі, проте не розглядають їх як свої.

Примусова демократизація – встановлення демократичного режиму шляхом використання таких засобів як політичний тиск, введення економічних санкцій, підтримка опозиції, міжнародної ізоляції відповідного режиму.

Природний капітал (англ. *Natural capital*) – світовий запас природних ресурсів, який включає геологію, ґрунти, повітря, воду та всі живі організми. Деякі активи природного капіталу забезпечують людей безкоштовними товарами та послугами, які часто називають екосистемними послугами. Все це лежить в основі державної економіки та суспільства, а отже, робить можливим людське життя («*What is natural capital?*», 2015).

Проста держава – єдина централізована держава, яка не має у своєму складі самостійних державних утворень, а має тільки

адміністративно-територіальний поділ. Просту державу ще називають *унітарною*.

Професійна армія – армія, в якій військова служба є для усього особового складу основною професією і родом діяльності.

Расизм – політична теорія та практика, що ґрунтується на концепціях про фізичну і психічну неповноцінність окремих рас та народів, вирішальний вплив расових відмінностей на історію та культуру людства.

Революція (від лат. *revolution* – відкочування, обертання, кругообіг) – докорінний переворот, глибинні швидкі якісні зміни встановленого політичного, економічного, соціального порядку суспільства здебільшого насильницьким способом.

Регіональна міжнародна організація – об'єднує країни, розташовані в якомусь певному регіоні, як правило, компактно, в територіальній близькості (ЄС, АСЕАН, НАФТА, СНД).

Релігія (від лат. *religio* – благочестя, побожність, святиня) – форма суспільної свідомості, система поглядів, світосприймання і світовідчуття, що виражають віру людини в існування Бога та мають зовнішні прояви в поведінці та побуті.

Репресія (від лат. придушення) – покарання, утиски, що використовує влада для збереження встановленого порядку в державі.

Республіка (від лат. *respublica*, від *res* – справа і *publicus* – суспільний) – форма державного правління, при якій верховна влада країни формується виборчим шляхом. Виділяють парламентську і президентську республіки.

Самопроголошена держава (невизнана держава) – світове геополітичне утворення, яке не має загального міжнародного визнання, але фактично повністю або частково є суверенною країною. Більшість таких держав є субнаціональними регіонами, які відокремились від своїх держав. Деякі з них користуються військовою/економічною/політичною та часто неформальною дипломатичною підтримкою третіх країн, зацікавлених у їх існуванні.

Світове господарство – сукупність національних господарств, взаємопов'язаних міжнародними економічними відносинами з відповідним механізмом регулювання та керування.

Світовий політичний процес – сукупна діяльність народів, держав і їхніх інститутів, соціальних спільнот та їхніх організацій і рухів, що зорієнтовані на певні політичні цілі у сфері міжнародних відносин.

Світовий поліцейський (світовий жандарм, англ. world police) – статус, який пов'язують із ролю США на світовій арені (участь у розв'язанні регіональних військових, етнічних конфліктів; боротьба із тероризмом, наркоторгівлею, нелегальною торгівлею зброї на глобальному рівні) (З. Бжезінський, «Стратегічне бачення. Америка і криза світової влади», 2013).

Світовий ринок – складова частина світової економіки, представлена системою обміну товарів і послуг між продавцями і покупцями різних країн, яка сформувалася на осевої міжнародного поділу та інтеграції праці й міжнародних валютно-кредитних і фінансових відносин.

Секуляризація (від лат. *saecularis* – мирський, світський) – процес змін у взаємовідносинах релігії з суспільством у напрямку звільнення від релігійного впливу. В її суті – поділ людського буття на дві сфери: світську та релігійну, що не перетинаються одна з одною.

Сецесія (від лат. відокремлююся) – вихід зі складу держави якоїсь її частини.

Сильна держава (англ. *strong state*) – країна, яка інтегрує суспільство, визначає його колективні цілі, має чітку зовнішньополітичну стратегію, захищає власний політичний, економічний та соціокультурний суверенітет та нав'язує його іншим державам (сусідам першого, другого порядків).

Складна держава – держава, до складу якої входять інші державні утворення з певним рівнем суверенітету. Розрізняють такі види складних держав: федерація, конфедерація, імперія.

Слабка держава (англ. *weak state*) – держава, в якій президент/уряд не в змозі гарантувати безпеку усіх суспільних груп, які проживають на її території.

Соціальна нерівність – значна диверсифікація доходів між найбагатшими і найбіднішими верствами населення.

Соціальна поляризація – розподіл населення суспільства на низку верств або групи, які конфліктують між собою і відрізняються матеріальним положенням та інтересами.

Співдружність – форма об'єднання держав у вигляді митного, культурного або воєнного союзів суверенних суб'єктів міжнародного права, які проводять спільну політику з окремих питань міжнародного, економічного життя.

Спільна територія – територія, на яку претендують дві або більше держав.

Сталий розвиток – такий розвиток суспільства, за якого задоволення потреб у природних ресурсах теперішніх поколінь не повинно ставити під загрозу можливості майбутніх поколінь задовольняти свої потреби.

Столиця – основне місто держави, адміністративно-політичний центр країни. Вона звичайно є місцем перебування вищих органів державної влади і державного управління, вищих судових, військових та інших установ.

Суб'єкт міжнародних відносин – суспільна одиниця, що є джерелом активної діяльності щодо їй подібних в інших державах світу.

Субнаціональний збройний конфлікт – зазвичай обмежується певними районами в межах суверенної держави, тоді як економічне та соціальне життя решти країни триває відносно нормально. Цей вид конфлікту часто спостерігається у стабільних державах з середніми доходами, відносно сильними державними інститутами та дієздатними силами безпеки. Іноді він відбувається у нестабільному прикордонному регіоні великої країни, яка захопила великі території у минулому або має довільно окреслені кордони («Щорічник СПІРІ», 2022).

Суверенна держава – держава, яка має чітко визначену територію, на якій вона здійснює внутрішній і зовнішній суверенітет, має постійне населення, уряд, не залежить від інших держав, має повноваження і здатність вступати в міжнародні відносини з іншими суверенними державами.

Суспільно-географічна периферія – частина суспільного простору, в межах якого швидкість суспільно-географічних процесів мінімальна або їхній вектор не співпадає з вектором розвитку ядер суспільного життя.

Теократична монархія (від гр. *theokratia*, буквально – влада Бога, від *theos* – Бог і *kratos* – сила, влада) – різновид монархії, в якій як політична так і духовна влада зосереджується в руках церкви.

Теорія еліт – концепція поділу суспільства на певні прошарки.

Теорія змови (від лат. *conspiracy theory* – конспірологічна теорія) – сукупність гіпотез, які пояснюють життєво важливу подію або хід історії як результат змови зі сторони деякої групи осіб, які керують даним процесом з користі або амбіцій. Теорія змови є крайнім проявом теорії еліт.

Територія з особливим міжнародним режимом – демілітаризовані і нейтральні зони, зони миру. До складу цих територій можуть входити державні території, міжнародні території і території зі змішаним режимом одночасно: архіпелаг Шпіцберген, Аландські острови, Панамський і Суецький канали, Місяць та інші небесні тіла.

Тероризм (від лат. *terror* – страх, жах) – суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не повинних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення власних злочинних цілей.

Терорист – особа, яка здійснила терористичний акт, брала в ньому участь або є членом терористичної організації.

Терористична організація – стійке об'єднання трьох і більше осіб, яке створене з метою здійснення терористичної діяльності, у межах якого здійснено розподіл функцій, встановлено певні правила поведінки, обов'язкові для цих осіб під час підготовки і вчинення терористичних актів. Організація визнається терористичною, якщо хоч один з її структурних підрозділів здійснює терористичну діяльність з відома хоча б одного з керівників (керівних органів) усієї організації.

Тоталітаризм (тоталітарна автократія) (лат. *totalitos* – цілісний від італ. *totalità* і прикм. італ. *totalitario* – той, що охоплює усе в цілому) – політичний режим, що характеризується відсутністю демократичних свобод, диктатурою і повним (тотальним) контролем держави над усіма сферами життя суспільства й особи.

Транскордонний вплив – будь-які значні позитивні /негативні наслідки, які виникають у результаті зміни стану транскордонного природного середовища, яка була спричинена діяльністю людини, фізичне джерело якої повністю або частково розташоване у районі,

що перебуває під юрисдикцією однієї з держав у межах транскордонної території.

Транскордонні водні об'єкти (транскордонні води) – будь-які поверхневі або підземні води чи водні об'єкти, що позначають або перетинають державний кордон між державами, або розташовані на такому кордоні.

Транскордонні райони – регіони по обидва боки від державного кордону, які активно взаємодіють між собою.

Транснаціональна корпорація (ТНК, англ. Transnational Corporation, Multinational Enterprise, Multinational Company, Multinational Corporation) – компанія (корпорація), яка володіє виробничими підрозділами в декількох країнах. В географічній структурі ТНК виділяють базову країну (країна, в якій розташована штаб-квартира материнської компанії ТНК) й приймаючі країни (іноземні країни, в яких ТНК розміщує власні дочірні підприємства або філіали на основі здійснення прямих іноземних інвестицій).

Триада – неформальне інституційне об'єднання глобального типу найрозвинутіших країн, яке складається з Японії, країн Західної Європи і Північної Америки.

Унітарна держава (від фр. *unitaire*, від лат. *unitas* – єдність) – держава з єдиним законодавством і єдиними централізованими органами влади, що не поділена на самоврядні одиниці.

Урбанізація – процес зростання міст і підвищення їхньої ролі в економічному і культурному житті суспільства, поширення міського способу життя у сільській місцевості.

*Федеративна держава (федерація, від лат. *foederatus* – об'єднаний у союз)* – форма державного устрою, при якій з двох, кількох або багатьох держав (штатів, республік, провінцій та ін.) створюється одна держава зі спільними органами управління і єдиним громадянством.

Форма державного правління – система співвідношення між видами влади (виконавча, законодавча, судова) у певній країні. За формою державного правління країни поділяються на республіки і монархії.

Форма державного устрою – територіально-організаційна структура держави, яка встановлює порядок поділу країни на частини та взаємовідносини центральних і місцевих органів влади. Розрізняють унітарні, федеративні і конфедеративні держави.

Фрагментована держава – держава, яка складається з двох або більше територіальних одиниць, відокремлених чужоземною територією або водним простором. Субтипами є «материк–материк», «материк–острів», «острів–острів».

Фундаменталізм (від лат. *fundamentum* – основа) – загальна назва вкрай консервативних філософських, моральних і соціальних течій. Фундаменталізм часто є реакцією на процеси глобалізації і секуляризації, які відбуваються в сучасному суспільстві

Хартія – політичний документ (декларація), що має важливе суспільно-політичне значення.

Холодна війна – глобальна геополітична, економічна й ідеологічна конфронтація між СРСР і його союзниками, з однієї сторони, та США і його прихильниками, з іншої, яка тривала з середини 1940-х років до початку 1990-х років.

Цесія (*поступ території*, від лат. *cessio* – уступка, передача) – у міжнародному праві та глобалістиці, передача частини території однієї держави іншій на підставі договору між ними. Ц. відбувається за умови грошової компенсації чи компенсації в іншій формі (обмін територіями). Ц. – різновид правомірного способу територіальних змін. Приклад Ц.: продаж росією США Аляски та Алеутських островів (*Alaska purchase*) 1868 р. за 7,2 млн дол США.; обмін ділянками державної території між СРСР та Польщею (1951), СРСР та Іраном (1954); обмін ділянками державної території між Україною та білоруссю (2013).

Цивілізація (від лат. *civilis* – гідний, вихований, громадський) – людська спільнота, яка впродовж певного періоду часу (процес зародження, розвиток, загибель чи перетворення цивілізацій) має стійкі особливі риси соціально-політичної організації, економіки й культури (наука, технологія, мистецтво і т.д.), спільні духовні цінності та ідеали, світогляд (ментальність). Виділяють глобальні, світові, локальні цивілізації.

Цілі розвитку тисячоліття (англ. *Millennium Development Goals*) – глобально визнані цілі, визначені світовою спільнотою для усунення найбільш кричущих нерівностей у глобальному розвитку людства. Затверджені на сесії Генеральної асамблеї ООН (2000) 189 країнами світу у рамках підписання «Декларації тисячоліття ООН» («The United Nations Millennium Declaration»). Ц.р.т.: ліквідація крайньої форми бідності та голоду; забезпечення

загальної початкової освіти; сприяння рівності чоловіків і жінок та розширення прав і можливостей жінок; зниження рівня дитячої смертності; поліпшення охорони материнства; боротьба з ВІЛ/СНІДом, малярією та іншими захворюваннями; забезпечення екологічної стабільності; формування міжнародної співпраці задля розвитку.

Шовінізм – роздутий до ідеологічних крайнощів націоналізм, що виявляється у надмірному звеличенні своєї нації, наданні їй винятковості.

Штучний інтелект – здатність інженерної системи здобувати, обробляти та застосовувати знання, уміння, навички. Характерною ознакою штучного інтелекту має бути ознака самонавчання.

Ядерна гонка – протистояння між СРСР та США за перевагу в сфері ядерної зброї під час *холодної війни*. Іноді термін використовують для означення протистояння між Індією й Пакистаном у кінці 90-х років ХХ ст.

Ядерна зброя (атомна зброя) – сукупність ядерних боєзапасів, засобів їх транспортування до цілі і засобів керування. Відноситься до зброї масового знищення.

Ядерний клуб – умовне означення групи *ядерних держав* – країн, які здійснюють розробку, виробництво та випробування ядерної зброї.

Навчальне видання

РОВЕНЧАК Іван Ілліч
КОТИК Любов Іванівна

КРАЇНОЗНАВСТВО ТА КРАЄЗНАВСТВО

Комп'ютерний набір: *Любов Котик*
Обкладинка: *згенеровано ChatGPT*

Умовн. друк. арк. 9,6
Тираж 50 прим. Зам.

Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000.